İLMİ VE EDEBİ YÖNLERİYLE

KUR'AN KISSALARI

Bahaeddin Sağlam

TEBLİĞ YAYINLARI

P.K. 59

Beyazıt - İstanbul

TEBLİĞ YAYINLARI 1

DÜŞÜNCE DİZİSİ 1

İSTEME ADRESİ :

P.K. 59 Beyazıt - İstanbul

Tel : 526 26 92

Dizgi - Baskı - Cilt :
Bayrak Yayımcılık Matbaacılık Koll. Şti. ☎ : 528 39 53
Salkımsöğüt Sk. 14 Cağaloğlu - İST.
1985



TAKDİM

Kur'an gibi bir edebiyat mucizesinin en parlak kısmı kıssalardır.

Kıssalar Kur'anın üçte birini teşkil eder. Ve Kur'anî ifâdenin biricik uslubudurlar.

İşte; Kur'anı anlamak yolunda Kıssaları; dolayısıyle, kıssaların kelime manası, uslub özellikleri, Kur'anda tekrarları, kıssalarla ilgili hatıra gelebilecek soruların cevapları ve Kur'anda zikr edilen kıssaların sosyolojik yorumları ve kıssalarda San'at vb. meseleleri kaleme aldım. Bu dosya meydana geldi. Daha evvel Yeni Nesil Gazetesinde tefrika edildikten sonra, umumi istek üzerine neşrediyorum.

Kur'anın bir az daha fazla anlaşılmasına yardımcı oluyorsa ne mutlu!.

Bahaeddin Sağlam

GİRİŞ

Kur'ân kıssaları, tarihin derinliklerinden seçilerek ders almamız için Allah tarafından açıklanan hikmetli vak'alardır. Önce «kıssa» kelimesinin hangi kökten türediğini araştırarak, kelime mânâlarını tesbit edelim. Arap lûgat kitaplarında «kıssa»nın kök mânâsı, (1) yontmak, biçmek, kesmek; (2) göğüs, birşeyin baş tarafı, birşeyin önemli kısmı; (3) mahsulât; (4) birşeye harfiyyen uymak, tâbi olmak şeklinde sıralanır.

Kelimelerin ana köklerini araştıran etmilojiye göre, tabiî eşyanın isimleri, diğer fiil ve isimlerin kaynağı sayılır. Çünkü dil, önce tabiî ve müşahhas şeylerde başlamıştır. Yukarıda sıralanan dört müşahhas mânâ da, kıssa kelimesine etimolojik bakımdan kök olabilecek vasıftadır. Kıssa kelimesi o mânâların hepsini içine almaktadır.

Gerçekten de, Kur'ân kıssaları mefhum olarak mücerret anlatımın bir ismi olmakla beraber, lûgatta geçen tabiî müşahhas mânâları da ifade etmektedir. Bu kıssalarda Kur'an mucizâne ve veciz bir tarzda, eski hadiselerin fuzulî kısımlarını bırakıp, o olayların önemli yönlerini biçerek bize

anlatır. Adeta, o hadiselerin mahsulâtını alır. Ve öyle bir tarzda anlatır ki, anlatılan kısım özet olarak cereyan eden o hadiselere uygundur.

Kıssa kelimesiyle aynı kökten olan *kassa* ve *el-kasas* kelimelerinin bir mânâsı, «bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmektir.» «İzlerini takip ederek döndüler» mealindeki Kehf Sûresinin 64. âyetinde ve «Kardeşine 'Onu takip et' dedi» mealindeki Kasas Sûresi 11. âyetinde bu mânâlara yer verilmiştir. Kelimenin ikinci mânâsı, «bir adama bir sözü beyan edip bildirme»yi ifade eder. Yusuf Sûresinin 3. âyetinde bu mânâ vardır. Bu âyette geçen *«el-Kasas»* kelimesi aslında isim olup, masdar yerinde de kullanılmaktadır. Aynı mânâya gelen *kıssa* ve çoğulu *kısas* kelimeleri Kur'ân'da kullanılmamıştır.

Hikâye ve rivayet kelimelerinin mânâları kıssadan farklıdır. Hikâye, ses kaydedicinin sesi aynen nakletmesi, benzetme, benzerini yapma mânâlarına gelir. Nitekim bir hikâye edişten bahsettiğimiz zaman, ya sesin aynen tekrarını, veya yaşanan hadisenin benzerinin anlatılmasını kastederiz. Kur'ân kıssaların belli kısımlarını alıp gayesine uygun bir makamda kullandığı için, o kıssalara hikâye denilmez.

Ayrıca, örfümüzde, aslı olmayan şeylere hikâye denildiği için, Kur'ân kıssalarına hikâye diyemeyiz. Çünkü kıssalar yaşanmış hakikatleri anlatırlar. Hayalî olmadıklarına tarih şahittir.

Rivayetin kök mânâsı ise, «sudan içmek» ve «düşünmek»tir. Bu mânâya göre, rivayet, hadisenin bir kısmını veya düşünerek mânâsını anlatmak demek olur. Nitekim günümüzde Arap dilinde romana rivayet denilmektedir. Roman, rivayet keli-

mesinin taşıdığı iki mânâyı da içine alır. Romanda hem hadisenin bir kısmı anlatılır, hem de mânâsı ele alınır. Hadislerde de bu vasıf bulunduğu için, hadis sözlüğünde «rivayet» kelimesi kullanılır. Çünkü hadis rivayetinde hadisin bir kısmı veya yalnızca mânâsı nakledilebilmektedir.

KUR'ÂN'DA NEDEN BİRÇOK KISSA ANLATILMIŞTIR? VE TEKRAR EDİLMİŞTİR.

Bu soruya on madde ile cevap verebiliriz.

1. Kıssalar Kur'ân'ın üslûbu için vazgeçilmez bir kaynaktır. Çünkü, bilindiği gibi, dört çeşit üslûp vardır:

(a) Mücerret basit üslûp: Muamelât ve âlet ilimlerinde kullanılır; fıkıh, gramer gibi. Maksat, mevzuun kolayca öğrenilip akılda tutulmasıdır.

(b) Yüksek üslûp: Akaid esaslarında, usulde kullanılır. Mevzuun yüksekliğini muhafaza için gerekli haşmet ve ciddiyeti koruyan bir ifade, bu üslûbun özelliğidir.

(c) Edebî üslûp: İnce duygular ve hayaller bu üslûp içinde anlatılır. Buna «şiir üslûbu» demek daha doğrudur. Duygu ve hayal hakimdir. İnce bir hayalı ifade için, gerektiğinde ilmî ölçülerden taşılır.

(d) Süslü (müzeyyen) üslûp: Muhatapların anlayış seviyesine bu üslûpla hitap edilir. Bunda

ikna asıldır. Temsil ve örneklerle mesele müşahhaslaştırılır. Değişik ifade tonları kullanılır. Bu üslûba «hitap üslûbu» da denilir.

Süslü üslûp, yerine göre diğer üslûplardan da parçalar alır. Mânâyı muhataplara ulaştırmak için gerektiğinde onların hayallerine seslenir ve bu maksatla temsil üslûbuna fazlaca yer verir.

Kur'ân'ın asıl gayesi insanları irşad ve ıslah olduğu için hitap üslûbunu çokça kullanmıştır. Bu üslûbun esası, temsil ve misallerdir. Temsilin en güçlü şekli de yaşanmış kıssalardır. «Bir musibet bin nasihatten üstündür» atasözümüz, kıssaların bu hikmetini güzelce özetlemektedir.

2. Kur'ân'ın hitap ettiği insanların çoğu avamdır. Avam ise mücerret hakikatleri kavrayamaz. Ancak temsillerle müşahhaslaştırılmış meseleleri anlayabilir. Temsiller de iki kısımdır.

(a) Edebî temsiller, ki mecaz ve istiare gibi şekilleri vardır.

(b) Kıssalar şeklinde sunulan misal ve temsiller.

Bu ikinci kısmın anlaşılması, birinciden daha kolaydır ve anlatılan meseleye her yönüyle uyan «teşbih-i beliğ» modeli içinde yer alır. Onun için, Kur'ân'da bu kısım temsillere, yani kıssalara diğerlerinden daha fazla yer verilmiştir. Her iki kısımdan Kur'ân'da kullanılan temsillerin sayısı, binden fazladır.

Temsillerde ince bir sır, yüksek bir hikmet vardır. Çünkü temsille vehim akla mağlûp olur. Hayal, fikre boyun eğer. Onunla gaip hazır olur. Aklî bir hakikat, hissedilebilir bir madde haline

gelir. Temsille mânâ cisimleşir. Dağınık şeyler toplanır. Karışık şeyler düzelir. Değişik şeyler bir ahenk içine girer. Birbirinden kesik mevzular birleşir. Delilsiz dâvâlar delilini bulur.

Bütün akılların ittifak ettiği bir nokta şudur ki, temsiller mânâların sonlarında veya özet halinde aralarda görününce, mânâyı asıl şeklinden temsil şekline dönüştürüp, ona bir haşmet giydirir. Şanını yüceltir.. Ateşini tutuşturur.. Nefislerdeki tesirini arttırır.. Kalbleri kendisine çeker. Derenliklerinden sevgi ve muhabbet toplar.. Hangi çeşitten olursa olsun, temsil o sahada mevzuun gücünü gösterir.

İşte, Kur'ân'da sûrelerin başında esas imanî meseleler anlatıldıktan sonra kıssalara geçilmesinin bir hikmeti budur. O meseleler, kıssalarla derlenir, delillendirilir.

3. İnsan geçmiş ve gelecekle alâkadar olan bir varlıktır. Zayıftır, âcizdir, ihtiyaçları çoktur. Kâinatın seyrinden onda bir düzen ve intizamın hakim olduğunu sezer. İnsanlık âleminde bu düzeni bozan hadiseleri görür. Bu yüzden, geçmiş musibet ve güzellikleri öğrenmek ister ki, bir daha o musibetler başına gelmesin ve o güzellikleri kendisi de tatsın.

İnsan, tarihin tekerrürden ibaret olduğunun farkındadır. Bu tekerrürü görüp ders almak ister.

Bunun için, Kur'ân geçmişle iglili hadiseleri ders olarak verir. En tabiî ve fıtrî bir şekilde insanın merakını tatmin eder ve gerekli ders ve ibretleri verir.

Ayrıca, insan eğer tarihten habersizse, bencillik duygusuyla kendisini kâinatın merkezi zanne-

der. Yaratılış gayesi olan «tevhid» esasına zıt bir yola girer. İşte, Kur'ân'daki kıssalar tarihi okutmakla, insana kendisinin kâinattan bir parça olduğu dersini verir.

4. Dinin yeryüzünde eskiden beri yaşanan bir hakikat olduğunu göstermek için, Kur'ân'da kıssalar basamaklar halinde tekrarla anlatılmıştır. Kur'ân'ın kıssalarında görüldüğü gibi, din hakikati Hz. Âdem'le (a.s.) başlamıştır.

Nuh (a.s.) onu sosyal hayata geçirmeye çalışmış, İbrahim de (a.s.) dine beynelmilel bir mahiyet kazandırıp o dâvânın savunucusu olmuştur. Dinin devlet hayatına intikalinde ilk merhale, Yusuf'un (a.s.) peygamberliğidir. Tam olarak devlete mal etme, Musa'ya (a.s.) nasip olmuştur. Davud (a.s.) ve Süleyman (a.s.), Musa ümmetinin mehdîsi olmuşlardır. İsa (a.s.) hak dinin mütekâmil şeklinin hazırlıklarını yapmış, beşeri mutlak dinsizlikten kurtarmıştır. Son olarak da Hz. Muhammed (a.s.m.) ile İlâhî din tam şeklini bulmuştur. İşte, bu İlâhî dâvânın basamakları kıssalarda anlatılır. Kur'ân'da elbette onlara çokça yer verilecektir ve anlatılmaları tam bir belâgattır.

5. Kıssalarda bir tarih felsefesi vardır. Tarih çok dallı budaklı bir hakikat olduğu için, bu hakikatin elbise ve rengi olan kıssalar, elbette ki, çok zikredilecektir. Meselâ, Âdem'in (a.s.) kıssası insanın ferdî hayatına tam bir açıklık getirdiği gibi, Hâbil ve Kabil'in kıssası da cemiyet gerçeğini açığa çıkarmaktadır. Keza, tarih boyunca zalimlerle mazlumları, onların devamlı savaşını ve bu mücadelenin neticelerini en güzel şekilde bildirip yorumlayan belgeler, kıssalardır. Hattâ kıssalar

tarihî hadiselerin de ötesinde, kâinata açıklık getirmektedir. İnsanla ilgili tabiî hadiselerin gerçek veçhesini göstermektedir.

Aynı zamanda kıssalar İslâmın tarih görüşünü de aksettirirler. Bilindiği gibi, tarih hakkında üç ana düşünce vardır.

- Herşeyi kadere ve feleğin çarklarının dönmesine bağlayan Hind görüşü,
- Herşeyin tesadüfe bağlı olduğunu iddia eden materyalist görüş ve
- Kâinatta düzen, intizam ve İlâhî bir programın hakim olduğunu, bununla beraber insana da bir derece serbestiyet verildiğini kabul eden görüş.

Kıssalarda, insanın hareket serbestîsi ve aradaki İlâhî müdahaleler açıkça gösterilmektedir.

6. Kâinat bir kitaptır. Bizlere birçok mânâlar bildirir. Bu kitabın en güzel ve mânâlı sayfaları yeryüzüdür. Burada yazılan sayısız satırlardan en şâşaalı ve şümullü olanı, insanlık sütunundakilerdir. Ve bu sütunun en baştaki cümleleri, peygamberler ve onlarla ilgili hadiselerdir. Madem ki Kur'ân kâinatın tefsiri ve tercümesidir. Elbette o kitabın en cazip sayfalarını dile getirecek ve en mühim hadiselerini de az-çok farklarla tekrar edecektir. Nitekim içinde kıssaların anlatıldığı sûrelerin başlarında «İşte onlar (o hadiseler), kitab-ı mübîn (olan kâinatın) âyetleridir» buyurulur. Yusuf Sûresinin 1 ve 2. âyetlerinde olduğu gibi: «Bunlar kitab-ı mübînin âyetleridir. Biz o kitabı Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Umulur ki, akıl edesiniz.»

Kâinat kitabının tekrarlı mevzuları, elbette tercümesi olan Kur'ân'da da tekraren anlatılacaktır.

7. Kıssalar, tarih ilmine gerçekten «ilmîlik» kazandırır. Bu da iki yolla olur:

- Tarihî vak'alara yorum getirerek ve
- Tarihî hadiselerin sebebini bildirerek.

Meselâ, Şeytan'ın Âdem'e (a.s.) secde etmemesi ve Âdem'in (a.s.) Şeytan'la olan mücadelesi, kâinatta tarih boyunca insana hizmet etmeyen, aksine, zarar veren varlık ve hadiselerin yorumudur. Âdem'in Şeytan'la mücadelesi, insanlığa, dünyaya, kâinata ve aralarındaki münasebete açıklık getirmektedir. Şöyle diyerek: Tabiata karşı mücadelesi olmazsa, insan olgunlaşamaz. Çünkü Şeytan olmazsa imtihan olmaz. İmtihan olmazsa dünya olmaz. Dünya olmazsa, ahiretin mânâsı kalmaz. Oysa insanî kabiliyetlerin inkişaf edebileceği asıl yer, ahirettir.

Meselâ, Nuh'un (a.s.), dâvâsına sosyal bakımdan «ikinci sınıf» insanlardan yardımcı bulduğunu anlatan âyetler, mazlumiyetin değerini bildirirken, Hâbil ve Kabil kıssası da cemiyet vâkıasını, haklı ile haksızı, inananla inanmayanı, zalimle mazlumu, üstün ile aşağıyı açıklayıp, kâinattaki temel gerçeğe göre hangisinin üstün olduğunu bildirir. Kehl Sûresindeki kıssalar, İsrail Oğullarının, Hz. İbrahim'in (a.s.) ve Hz. Yusuf'un (a.s.) kıssaları, dünya hayatının mahiyetini, ferdî ve içtimaî çok hikmet ve dersleri bize bildirirler. Böylece tarihe bir mânâ verir, *neyin niçin ve nasıl olduğunu* anlarız.

Kıssalarda tarihî hadiselerin sebepleri de açık-

lanmaktadır. Meselâ, kıssalar tarihteki medeniyetlerin dayanağının şükür ve ibadet olduğunu bildirirken, gelen cezaların sebebini de inkâr ve isyan olarak açıklar .Önce hadise bir vâkıa ve gerçek olarak gösterilir, sonra sebepleri bildirilir. Tekrarlarıyla da, o gerçekler istatistik delilleriyle gösterilip, dâvâ ispat edilir.

8. Kıssalar, müşahhaslaştırılmış mücerret kanunlardır. Kanun olduklarını göstermek için tekrarlanmışlardır. Gerçekten de, aralarında itibarî bazı farklar olsa dahi, her bir hadisenin bir benzeri vardır. Çünkü kâinatta kanun birliği hakimdir. Dikkatle bakacak olursak, her asrın bir Firavun'u, bir de Musa'sı olduğunu görürüz. Hattâ bu hakikat darb-ı mesel halinde ifade edilmiştir: «Her Firavun'un bir Musa'sı vardır.»

Firavun'la Musa olur da, yoldan çıkmış zenginleri temsil eden bir Karun, dini menfaatlerine âlet eden din adamlarının timsali olan bir Bel'am bulunmaz mı?

Yahudi kıssalarını da yalnızca Yahudilere mahsus olarak anlamak, Kur'ân'ı anlamamak olur. O kıssalarda, mazlum milletlerin kaderi anlatılmaktadır. İsrail Oğulları nasıl Musa'ya tâbi olup Tevhid dini ile Firavun'un zulmünden kurtulmuşsa, bugün de mazlum milletler hak dine sarılmak ve bir Musa bulup izinden gitmek suretiyle Firavun'lardan, Karun'lardan kurtulabilirler.

9. Birçok hükümlere kaynak ve dayanak olacak bir vak'a elbette çok anlatılacaktır. Nitekim kıssalarda tasavvuf, fıkıh, tarih, sosyoloji, psikoloji, hattâ biyoloji ilimlerinin hülâsası ve yorumlara esas olacak hakikat çekirdekleri mevcuttur.

Bu arada, ilimlerin temeli, esası, gayesi mârifet ve iman ilmi olduğu içindir ki, kıssalarda en çok bunlar üzerinde durulmuştur. Kıssaların ayrı ayrı tekrarlarıyla, hülâsa halinde ilmî prensipler verilmekte ve bu arada her bir kıssada ayrı bir iman rüknü üzerinde durulmaktadır.

10. Kıssalarda gerek kendi iç dünyasındaki gerek çevresindeki sebeplerle buhrana düşen için, pratik bir tedâvi vardır. Yusuf Kıssası buna güzel bir örnektir. İşte o kıssanın güzel bir nüktesi:

Kıssanın sonunda Yusuf (a.s.) Rabbine şöyle dua eder: «*Rabbim, beni Müslüman olarak öldür ve sâlihler arasına kat.*» Bu duanın yorumunu ve kıssa ile alâkasının izahını *Mektubat*'tan takip edelim:

«(Bu âyetin ulvî ve müjdeli ve i'cazkârane bir nüktesi şudur ki: Sair ferahlı ve saadetli kıssaların sonunda yer alan zeval ve firak (yok oluş ve ayrılık) haberlerinin acıları ve elemi, kıssadan alınan hayalî lezzeti acılaştırıyor, kırıyor. Bâhusus kemal-i ferah ve saadet içinde bulunduğunu ihbar ettiği hengâmda, mevtini ve firakını (ölümünü ve ayrılmasını) haber vermek daha elîmdir. Dinleyenlere 'Eyvah!' dedirtir. Halbuki şu âyet, kıssa-ı Yusuf'un en parlak kısmı ki, Azîz-i Mısır (Mısır hükümdarı) olması, peder ve validesiyle görüşmesi, kardeşleriyle sevişip tanışması olan, dünyada en büyük saadetli ve ferahlı bir hengâmda, Hazret-i Yusuf'un mevtini (ölümünü) şöyle bir surette haber veriyor ve diyor ki: Şu ferahlı ve saadetli vaziyetten daha saadetli, daha parlak bir vaziyete mazhar olmak için, Hazret-i Yusuf kendisi Cenab-ı Haktan vefatını istedi ve vefat etti. O saadete mazhar oldu. Demek, o dünyevî lezzetli saa-

detten daha cazibedar bir saadet ve ferahlı bir vaziyet, kabrin arkasında vardır ki, Hazret-i Yusuf Aleyhisselâm gibi hakikat-bîn (hakikati gören) bir zat, o gayet lezzetli dünyevî vaziyet içinde, gayet acı olan mevti istedi. Tâ, öteki saadete mazhar olsun.

«İşte, Kur'ân-ı Hakîmin şu belâgatına bak ki, kıssa-i Yusuf'un hâtimesinde ne suretle haber verdi. O haberde dinleyenlere elem ve teessüf değil, belki bir müjde ve bir sürur ilâve ediyor. Hem irşad ediyor ki: Kabrin arkası için çalışınız. Hakikî saadet ve lezzet ondadır. Hem Hazret-i Yusuf'un âlî sıddîkiyetini gösteriyor ve diyor: Dünyanın en parlak ve en sürurlu bir hâleti dahi ona gaflet vermiyor, onu meftun etmiyor, yine ahireti istiyor.»

KISSALARDA DAVET METODU

Herhangi bir dâvâya çağıran ve ona çalışan bir kimsenin, gerekli bilgi ve maneviyat gücünden sonra en fazla ihtiyaç duyduğu şey, aşağıda sıralayacağımız on kanuna riayet etmektir. Tecrübe edilmiş olan bu kanunlara Kur'ân kıssalarında tam mânâsıyla riayet edilmiştir. Bu, başlı başına hayret verici bir mucize olarak karşımızda durmaktadır.

1. *Dikkati kendine çekmek*

İnsan ruhuna ruh verecek tesellîleri ihtiva eden kıssalarda bu vasıf en yüksek derecede mevcuttur. Öğrenme bakımından, eski çağlarda yaşayan bir insanın durumu, astronomik keşiflerden çok daha dikkat çekici ve merak uyandırıcıdır. Çünkü insan önce hemcinsini, kendi tarihini düşünüp merak eder. Ondan sonra diğer varlıkların tarihine yönelir. Nitekim insanla ilgili binlerce tarih kitabı yazıldığı halde, diğer eşya hakkında yazılanlar ona kıyasla çok sınırlı kalmıştır.

2. Tedrîc

Herhangi bir dâvâyı takdim ederken, peyder pey olgunlaştırarak sunmak, basamakları kurarak neticeye gitmek lâzımdır. Kıssalarda verilmek istenen fikirler, kıssa şeklinde takdim edildiği için, tedricen açıklanır ve çok yüksek bahislere basamak olurlar.

3. Takrir

Fikir ve dâvânın kökleştirerek takdimi; yani takrir, çok mühim bir esastır. Bu yönüyle de kıssalar, dinin hem en eski zamanlara ve her yere yerleşmiş olduğunu gösterirler, hem de takdim etmiş oldukları dâvâyı dört başı mâmur bir şekilde zeminine oturturlar. Delilleriyle ve temsilleriyle zihinlere yerleştirip, idraklere kabul ettirirler.

4. Zaman unsuru

Bu, iki yönde düşünülebilir. Birincisi, meseleyi yumuşatarak bir derece dağıtıp takdim etmek; ikincisi de zamanına göre konuşmaktır. Kıssalarda bu iki prensip de mevcuttur. Kıssalar, konuyu hem kıssa içinde dağıtıp muhatapa hazmettirerek takdim ederler, hem de zaman ve zemine uygun bir vak'ayı ihtiva ederler.

5. Taklit

Taklitten maksat, o fikrin yaşandığını ve yaşanabileceğini göstermektir. Taklit yalnız akla hitap etmez. Bütün duyguları tesiri altına alıp, meseleyi zamanın akışı içinde yerini göstererek, «karşı konulmaz» vasıfta olduğunu ifade eder. Kıssa-

lar, dâvânın yaşanmış vâkıalara döküp o, dava esaslarının insanlık tarihinde devamla yaşandığını gösterirler.

6. Tenkit

Karşı tezi târiz yoluyla ve açıkça tenkit etmek; Kıssalarda küfür, isyan ve tuğyan o kadar şiddetli, keskin ve kesin bir dille tenkit edilmiştir ki, en inatçı kimseler bile dinlediklerinde inatları kırılır. Yahudilere ders verilen kıssalar gibi.

7. Telkin

Kıssalarda en fazla dikkat çeken unsurlardan biridir. Kıssalarda hitap ve ikna üslûbu takip edildiği için, bu özellik bütün berraklığıyla hemen göze çarpıverir. Yusuf (a.s.) ve Süleyman (a.s.) kıssaları bunun en güzel örnekleridir.

8. Halk mefhumuna riayet

Yani, nasıl fertte şuur ve şuuraltı sesleri varsa, manevî bir şahıs olarak cemiyette de bu sesler konuşurlar. Bu şuura «kamuoyu» gerçeği de denir. Kıssalar tarihin umumî akışını anlatarak cemiyette toplu bir şuur uyandırırlar ve o istikamette halka yol gösterirler. Gerçekten de Kur'ân'da halk, «nâs» mefhumu dikkat çekicidir. 200'den fazla âyette «nâs», yani insanlar kelimesi geçmektedir. Birçok yerde «Yâ eyyühe'n-Nâs,» yani «Ey insanlar» hitabıyla insanlar ikaz edilmektedir. Bu seslenişlerde, cemiyetin bu duyusunun ehemmiyetine işaret edilmektedir. Ve kıssalarda tarihî hadiseler anlatılarak muhataplara tarihin akışı öğre-

tilmekte, zihinlere o akıştan ders alma imkânı verilmektedir.

9. *Şâyia*

Takdim edilen fikir yaygın olmalıdır. İşte bunun içindir ki, Kur'ân, kıssaları çok zikretmekte ve bu arada ilk muhatapları olan Yahudilerin ve Arap müşriklerinin şâyia olarak işittikleri kıssalara fazla yer vermektedir. Çünkü bilinen bir kıssayı söylemek daha tesirlidir. Ayrıca Kur'ân'daki kıssalar, aslı bilinen şâyialardan olmakla beraber, anlatılırken hem yanlış işitilen yerler tashih edilmekte, hem de hiç kimsenin bilmediği öyle incelikler çıkarılıp sunulmaktadır ki, herşeyi görüp bilen bir Zâtın sözü olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Yusuf (a.s.) ve Nuh (a.s.) kıssalarında bunu teferruatıyla görmekteyiz.

10. *Kamuoyuna seslenmek ve umumun anlayışına hitap etmek*

Mesajı kamuoyuna ulaştırmak. Bu noktadan da Kur'ân kıssaları eşsizdir. Kıssalar halkın anlayışına uygun olduğu için, halk onlarda anlatılmak istenen mânâyı ve verilen dersi kolayca anlar. Böylece istenen yönde bir kamuoyu teşekkül etmiş olur. Bununla beraber, kültür ve anlayış seviyesi yüksek olanlar da hisselerini alırlar. Nitekim kıssalar o zaman inatçı entellektüeller sayılan Yahudilerin bilgi ve anlayışlarına da yabancı gelmemiştir.

KISSALARDA TEBLİĞ METODU

Hakikati tebliğ ederken riayet edilmesi gereken noktalar:

1. Anlatılan hakikat basit ve sade olmalıdır. Sade olmayan nazarî bilgiler çok az istekli bulur. Bulsa da zihinlerde yerleştirilmesi çok zordur. Bu bakımdan, nazariyata nisbetle kıssalar çok sadedir. Onun için, avamdan en güçlü edibe kadar herkes dersini gayet kolay almaktadır. Bu da Kur'ân'a mucizelik vasfını kazandıran en harikulâde hususiyetlerden biridir.

2. Davette dikkatleri çekmek ve inkârcıları hezimete uğratmak için gerekli hicivler uygun bir şekilde yapılmalıdır. Kıssalarda İlâhî ölçülerden taşıp isyana götüren fiiller, küfür ve ahlâk düşkünlüğünden kaynaklanan haller çarpıcı bir şekilde açığa vurulur. Bunların yol açtığı neticeler de bütün berraklığıyla nazarlara verilir.

3. Muhataba sempati duymalıdır. Tâ ki karşı taraf daveti kabullenmeye yatkın ve hazır olsun. Nitekim Kur'ân kıssalarında Yahudilerin fikirlerine zahiren sempati gösterilmiştir. Fakat dikkatle

bakılıp gerçek araştırılınca, asıl mânânın başka olduğu anlaşılır. Meselâ, Hz. Dâvud'un (a.s.) peygamberlik vazifesini muhafaza için istiğfar ettiğini anlatan âyet, meseleyi öyle bir sempati ile dile getirir ki, Yahudiler onun günah işleyip istiğfar ettiği yolundaki yanlış inançlarının doğrulandığını zannetmişlerdir. Kur'ân bu gibi ifadelerle onlardan başka kimsenin bilmediği meseleleri dile getirdiği için, Vehb ve Kâ'b gibi birçok Yahudi âlimi Müslüman olup imana gelmişlerdir. Keza Yahudiler Hz. Nuh'un (a.s.) ömrünü 950 sene biliyorlardı. Kur'ân'da da binden elli sene az bir müddetle kavminin içinde kaldığı belirtilmiştir. Ancak burada sene mefhumu geniş mânâsıyla kullanılmıştır. Nuh'la başlayan İbrahim (a.s.)'e kadar devam eden belli bir dönem Peygamberler zincirini kast eden bütün o dönem peygamberleri Nuh'un metoduyla gittikleri ve daha fazla tevhidi tebliğ yaptıkları için Nuh ismi altında gösterilmişlerdir. Nuh ilk Resuldur. (1) Onun ekolu İbrahim ile sona ermiştir. «İbrahim onun şiasındandır» (2)

Bazan bir ekol, bir şahs-ı manevi olarak bir isim altında gösterilir. Mehdilerin, «Muhammed Mehdi» ismi altında gösterilmesi gibi.

Hz. Havvâ'nın yaratılışından bahseden âyet de bu kabildendir. Nisâ Sûresinin ilk âyetinde «Ondan eşini yarattı» denilmektedir. Bu ifade Havvâ'nın Hz. Âdem (a.s.) cinsinden, ona uygun olarak yaratıldığını bildirir. Tevrat'ta Hz. Âdem'in (a.s.) kaburga kemiğinden yaratıldığı ifade edilmiştir. Halbuki Kıyâmet Sûresinin sonunda ve başka âyet-

---

(1) Buhari Riyasusallihin (Şefaat hadisi)

(2) Saffat, 83

lerde, Hz. Âdem'le (a.s.) Havvâ'nın tedricen ve ikiz olarak yaratıldığı beyan edilmektedir. Kur'ân bu hakikatı ifade ile beraber Nisa Sûresi 1. ayetiyle de Yahudilerin imtihanlık sorularına da bir cevap olmuştur. (4)

4. Terkip kanunu. Bu kanun dâvânın derli toplu bir şekilde ve duygulara da yer verir tarzda işlenmiş olmasını gerektirir. Bu vasıf ancak kıssalarda bulunur. Kıssalar temsil oldukları için, temsil hakikatinin daha önce temas edilen bütün husudiyetleri kıssalarda geçerlidir.

5. Mevzular dikkat çekici olmalıdır. Meselâ Hz. Yusuf'un (a.s.) heyecan dolu hayatı, Hz. Mu-

---

(4) Âdem'le (a.s.) Havvâ ikiz yaratılırken, Havvâ'nın «Âdem'in kaburgasından kopma» bu rivâyetin bir tevili olabilir. Bu meselenin hadislerde de geçmesinin muhtemelen üç tevili vardır:

- İnsanlarca, umumen bilinen bir meseleyi Peygamber (s.a.m.) irşad hikmetiyle kullanmış olabilir. Peygamber herkes tarafından bilinen, ama hatalı olan bir meseleyi, onların hislerini okşamak için ve de hakikî mânâlarını kastederek söyleyebilir.
- Hadis kadının zayıflığından ve çabuk kırılacağından kinaye olabilir. Nitekim bu mânâ Peygamber Efendimiz tarafından açıkça ifade edilmiştir.
- Hadisin şerhlerinde şüphe uyandıran bir İsrailiyat kokusu vardır. Havvâ'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı hakkında tafsilli izahlar, İsrailiyattan alınmıştır. Gerçi her İsrailiyatın aslı yok demek değildir. Nitekim yukarıda anlatılan mânâ, Tevrat'ta vahiyle anlatılmış bir hakikat olabilir. Bknz. Adem Kıssası.

sa'nın (a.s.) başından geçenler ve Firavun'un zulmünden kavmiyle birlikte kurtulması, Lût (a.s.) kavminin düştüğü sapıklık, yoldan çıkanların helâk olması, mucize yoluyla ölülerin diriltilmesi gibi ilgi çekici hadiselere Kur'ân kıssalarında yer verilmiştir.

6. Söylenenler tekrar edilmelidir. Mesajların anlaşılıp zihne yerleştirilmesi için, uygun şekilde zaman zaman tekrarlanması lâzımdır. Kıssaların sık sık tekrar edilmesinin bir hikmeti budur.

7. Tekrar bıktırıcı olmamalıdır. Bu vasıf da hayret verici bir şekilde kıssalarda mevcuttur. Anlatılan kıssaların cazip üslûplarla çok kısa tutularak dile getirilmesi bundandır.

8. Yıpratıcı ve yara açıcı olmamalıdır. Muhataplara sempati duyularak anlatılan Kur'ân kıssalarında bu hususiyet de vardır.

9. Muhatap daima anlatılan mevzua muhtaç bırakılmalıdır. Kıssaların bir derece kapalı ve tatlı bir esrarengizlik içinde olması bu sebepledir.

10. Söylenenler rasında denge ve ahenk olmalıdır. Kur'ân'ın tamamında olduğu gibi, kıssalar bu vasfa tam mânâsıyla sahiptirler.

KISSALARDA TARİHİ HAKİKATLERDEN NUMUNELER

Önce şunu belirtmek gerekir ki, Kur'ân'ın haber verdiği geçmiş hakikatlerin büyük kısmı tarih ilmi tarafından tasdik edilmiştir. Bazılarını da tarih kabul etmese dahi, reddetmemektedir. Zahiren tarihe zıt gibi görünen bilgilere kıssalarda rastlıyorsak, bu irşad gayesi için muhataplara gösterilen bir sempatidir. Bu da belâgatın gereğidir. Bununla beraber, kastedilen gerçek mânânın da hakikate tamamıyla uygun olduğu anlaşılır. Kıssalarda işaret suretiyle, hattâ diziliş tarzlarından açığa çıkan nice tarihî hakikatler vardır. Arkeolojik belgeler geliştikçe bu sırlar daha iyi anlaşılmaktadır. Sonradan ilmen keşfedilen, ama önceden Kur'ân'da temas edilmiş olan bu hakikatlerden birkaçına bakalım:

1. Kâinatın yaratılış kıssasında, kâinatın enerjiden yaratıldığı, dünyanın iki, canlıların da dört gün, (*) yani devre geçirdiği anlatılmıştır. Günümüzde fizik ve jeoloji ilimleri de bu bilgileri tasdik etmektedir. Aslına bakarsak, bu ve diğer ilimlerin nazariyeleri Kur'ân'ın tasdikine muhtaç-

(*) Fussilet, 3

tır. Çünkü Kur'ân'daki bilgilerin başka delilleri de vardır.

2. Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışı. Kur'ân Âdem'le (a.s.) Havvâ'nın topraktan hücre safhasına geldiğini, sonraki nesillerin anne karnında yaşadıkları embriyo safhalarını başka bir vasatta geçirdiklerini, sonra hayata gözlerini açtıklarını, Şeytan'ın sevkiyle şuur ve şehvet ağacından yediklerini, akabinde bulundukları çevreden çıkıp dünyada evlendiklerini ve nesil sahibi olduklarını anlatır. Biyoloji ve diğer ilimler buna yeterli maddî delil bulamamışlarsa da, mâkuliyetini kabul etmektedirler. Çünkü aynı kanunlar şimdi de yaşanmaktadır. Ağaçta hükmeden bir kanun elbette çekirdeğinde de olacaktır.

3. Neml Sûresinde hayvanların kendilerine has bir dilleri olduğundan ve Hz. Süleyman'ın (a.s.) bu dilleri anladığından bahsedilir. Bu da modern ilmin tesbit ettiği gerçekler arasındadır. Hz. Süleyman'ın karıncayı dinlediğinden söz eden âyette, emrin dişi karınca tarafından verilmesinden, karınca topluluklarını kraliçenin idare ettiği anlaşılır. Bu da ilmin çok sonraki asırlarda ancak fark edebildiği bir hakikattir.

4. Kur'ân Yemen'de medeniyetlerin kurulduğu, Sebe şehri civarındaki bahçelerin Sebe seddi vasıtasıyla muhafaza edildiğini, ama insanlar şükretmedikleri için bu nimetin ellerinden alındığını haber vermektedir. (1) Arkeolojik kazılarda çıkarılan belgelerden alınan bilgiler de bu yöndedir.

---

(1) Sebe 15

5. Filisten'de yaşayan Lût kavminin oturduğu Sodom şehrinin yerle bir edildiği ve üzerlerine ateşli taşlar yağdığı, jeoloji ilmince tesbit edilmiştir.

6. Kur'ân'da Hz. Musa'nın (a.s.) Firavun'a «Rabbim göklerin, yerin ve aralarındakilerin rabbidir» dediğini haber vermektedir. Gerçekten de son zamanlarda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, Mısırlılar üç ilâha tapmaktaydılar: gök ilâhı, Naut, yer ilâhı Ghep ve aralarının ilâhı Cheu. Hz. Musa Firavun'a verdiği cevapta onların inandıkları her üç ilâhı da reddettiğini ve *«göklere, yere ve arasındakilere ancak Allah'ın hükmettiğini»* (1) ilân etmiştir. Bir başka misal: Firavun Musa'ya *«Eğer benden başka ilâh edinirsen seni hapsedeceğim»* demişti. Günümüzde çıkarılan belgeler, Mısırlıların kendi krallarını da ilâh kabul ettiklerini göstermektedir. Gerçekten de Mısır medeniyeti, *tabiatperestliğin yıkıldığı ve insanperestliğin teşekkül ettiği bir devrede hakimiyet kurmuştu.*

7. Hz. İbrahim'in (a.s.) kavminin, yani Babillilerin astroloji ile uğraştıklarını Kur'ân haber vermektedir. (2) Nitekim ilk takvimi Babillilerin keşfettiği bilinmektedir.

---

(1) Şuara 23,24

(2) Saffat 88,89; «İbrahim yıldızlara bir baktı ve ben hastayım, dedi.»

KUR'ÂN KISSALARINDA HAYATA YÖN VEREN KÜLLÎ KANUNLARIN İPUÇLARI VAR

8. Kur'ân'daki kıssalar birer tarihî teferruat değildir. Kıssalar kanundurlar. Şu halde, yani tarihi vak'alardan ibaret olmadıklarına göre, tarihî doğrulukları veya yanlışlıkları söz konusu edilemez. Mühim olan, o kanunların söylediği mesajlardır. Kaldı ki, yaşanmış tarihî hakikatler oldukları da gün geçtikçe ve araştırmalar ilerledikçe daha iyi anlaşılmaktadır.

Kıssalarda geçen umumî kanunlardan iki misali *Sözler*'den takip edelim:

«Kur'ân-ı Hakimde çok hâdisat-ı cüz'iye vardır ki, her birinin arkasında bir düstur-u küllî saklanmış ve bir kanun-u umuminin ucu gösteriliyor. Nasıl ki, Hz. Âdem'in meleklere karşı kabiliyet-i hilâfet (yeryüzünde Allah'ın halifesi olma kabiliyeti) için bir mucizesi olan talim-i esmâdır (Ona eşyanın isimlerinin öğretilmesidir) ki, bir hadise-i cüz'iyedir. Şöyle bir düstur-u küllînin ucudur ki: Nev-i beşere camiiyet-i istidat cihetiyle talim olunan hadsiz ulum (ilimler) ve Hâlikın (Yaratıcının) şuunat ve evsafına şamil kesretli maarifin talimidir ki, nev-i beşere değil yalnız melâikelere, belki semâvat ve arz ve dağlara karşı emanet-i kübrâyı hamı (büyük emaneti yüklenme) dâvasında bir rüçhaniyet (üstünlük) vermiş ve hey'et-i mecmuasıyla (bütünüyle) arzın bir halife-i mânevisi olduğunu Kur'ân ifham ettiği (anlattığı) misillü, 'melâikelerin Âdem'e secdesiyle beraber Şeytan'ın secde etmemesi' olan hadise-i cüz'iye-i gaybiye, pek geniş bir düstur-u külliye-i meşhudenin (görünen küllî bir prensibin) ucu ol-

duğu gibi, pek büyük bir hakikati ihsas ediyor (hissettiriyor). Şöyle ki: Kur'ân şahs-ı Âdem'e melâikelerin itaat ve inkıyadını ve Şeytan'ın tekebbür ve imtinaını (büyüklenip kaçınmasını) zikretmesiyle, nev-i beşere kâinatın ekser maddî envâları ve envâın mânevî mümessilleri ve müekkelleri musahhar (emrine tâbi) olduklarını ve nev-i beşerin hassalarının bütün istifadelerine müheyya (hazır) ve münkad (boyun eğmiş) olduklarını ifham etmekle beraber, o nev'in istidadını bozan ve yanlış yollara sevk eden mevadd-ı şerire (şerli maddeler) ile onların mümessilleri ve sekene-i habiseleri olan şeytanlar, o nev-i beşerin tarik-ı kemalatında (olgunlaşma yolunda) ne büyük bir engel, ne müthiş bir düşman teşkil ettiğini ihtar ederek, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan, bir tek Âdem'le (a.s.) cüz'ı hadiseyi konuşurken, bütün kâinatla ve bütün nev-i beşerle (insanlıkla) bir mükaleme-i ulviye ediyor (ulvî konuşma yapıyor.)

İkinci misal:

«Mısır kıt'ası, kumistan olan Sahra'yı Kebir'in (büyük Sahra'nın) bir parçası olduğundan, Nil-i mübarekin feyziyle gayet mahsuldar bir tarla hükmüne geçtiğinden o cehennem nümun (cehennem benzeri) sahra komşuluğunda şöyle cennetmisal bir mevki-i mübarekin bulunması, felâhat (fellâhlık) ve ziraatı, ahalisinde pek mergub (aranan) bir surete getirmiş ve o sekenenin seciyesine öyle tesbit etmiş ki, ziraatı kudsiye (mukaddes) ve vasıta-i ziraat olan 'bakar'ı ve 'sevr'i (sığır ve öküzü) mukaddes, belki mabud derecesine çıkarmış. Hatta o zamandaki Mısır milleti sevre (öküze), bakara (sığıra) ibadet etmek derecesinde

bir kudsiyet vermişler. İşte o zamanda benî İsrail (İsrail oğulları) dahi o kıt'ada neş'et ediyordu ve o terbiyeden bir hisse aldıkları 'icl' meselesinden anlaşılıyor. (1)

«İşte Kur'ân-ı Hakim, Hazret-i Musa Aleyhisselâmın risaletiyle (pergamberliğiyle) o milletin seciyelerine girmiş ve istidatlarına işlemiş olan o bakarperestlik (sığıra tapma) mefkuresini kesip öldürdüğünü, bir bakarın zehbi ile (boğazlanmasıyla) ifham ediyor.

«İşte şu hadisat-ı cüz'iye ile bir düstur-u küllîyi (umumî bir prensibi), her vakit hem herkese gayet lüzumlu bir ders-i hikmet olduğunu ulvî bir i'caz ile beyan eder.» (2)

---

(1) Hz. Musa (a.s.) Rabbinin emriyle Tur Dağına çıkarken, yerine kardeşi Hz. Harun'u (a.s.) vekil bırakmıştı. Musa'nın (a.s.) yokluğundan istifade ile Sâmirî isminde bir münafık, altından bir buzağı heykeli yaptı. İsrail oğulları Rablerinden yüz çevirerek bu heykele tapınmaya başladılar. Hz. Harun'un (a.s.) ısrarlı karşı koymalarına kulak asmadılar. Hz. Musa (a.s.) Tur'dan dönünce onları hesaba çekti. Suçunu itiraf eden Samiri'yi sürgün etti ve heykeli parçaladı. Kavmini de tevbe ve istiğfare davet etti. İşte İcl hadisesi kısaca bundan ibarettir. Rablerinin önce yardımına mazhar kılındıkları onca nimetlere rağmen İsrail Oğullarının küçük bir boşluktan istifade ile yeniden buzağıya tapmaya başlamaları, sığır ve öküzü mukaddes tanıyan sapık inanışın, içlerinde ne kadar kök salmış olduğunu göstermektedir.

(2) Sözler, S. 229-230.

KISSALARA BAKILDIĞINDA, İLK ANDA ZİHNE TAKILAN BAZI SORULAR

1. Bu mâlûmatın kaynağı nedir? Kur'ân bu mâlûmatın gaybî olduğunu, yani vahiyle gönderildiğini diyor mu? Diyorsa bu dâvâsını nasıl isbat ediyor?

2. Kıssalarda neden sadece Ortadoğu'daki hadiseler anlatılmış? Halbuki bizzat Kur'ân'da her memleketteki her topluluğa bir peygamber gönderildiği ifade edilmektedir: «*Hiçbir köy ve kasaba yoktur ki, onlara bir ikaz edici gelmemiş olsun.*» (Fatır, 24)

3. Neden çoklukla Tevrat ve İncil'de anlatılmış olan kıssalara, Kur'ân'da yer verilmiştir?

Önce birinci soruyu ele alalım. Evet, Kur'ân kıssaların gaybî mâlûmat olduğunu söylemekte ve bunu üç yönlü bir cevapla isbat etmektedir.

Birincisi: Müşriklerden hiç kimse, «Muhammed bunları biliyordu veya bunlar zaten bizim bildiğimiz meselelerdi» dememiştir. Aynı şekilde, ne müşriklerden, ne de ehl-i kitaptan bir kimse çıkıp da, «Muhammed bunları Tevrat'dan aldı» id-

diasında bulunmamıştır. Şayet böyle bir iddia olsaydı, Kur'ân'da ona mutlaka bir cevap veya bir işaret olacaktı. Nitekim en küçük ittihamları bile zikredilip cevaplandırılmıştır.

Böyle bir iddia olsaydı siyer ve tarih kitaplarına da geçerdi. Çünkü en önemsiz hadiseler ve itirazlar dahi kayıtlara geçmiştir. Münazara ve münakaşa konusu olmuş, tarihe intikal etmiştir.

Kur'ân Hz. Muhammed'in (a.s.m.) ümmî olduğunu, okur-yazar olmadığını beyan etmiştir. (1) Muhalif müşrik ve ehl-i kitaptan hiç kimse çıkıp da «Hayır, o ümmî değildir» diyememiştir. Böyle bir iddianın ortaya atılmaması bir yana, Peygamberimizin (a.s.m.) Sahabîleri dahi sonradan onun ümmî olmadığını görseydiler, yanından kaçacaklardı. Çünkü, onun bütün dâvâsı doğruluk esası üzerine kurulmuştur.

İkincisi: Kur'ân, anlattığı kıssaların o zamanın insanları tarafından icmalen bilindiğini inkâr etmemektedir. Bilinmeyen kısım, tafsilâtlı kıssalardır. Nitekim üç yerde, Yusuf, Kasas ve Hud Sûrelerinde, Yusuf (a.s.), Musa (a.s.) ve Nuh (a.s) kıssaları anlatıldıktan sonra, «*Sen bunları görüyor değildin. Ve o hadiseler olduğunda sen orada hazır değildin.*» «*Ne sen, ne de kavmin bunları bilmiyordunuz*» denilmektedir. (1)

Hud Sûresinde Hz. Nuh'la (a.s.) birlikte diğer peygamberlerin kıssaları da anlatılmaktadır. Ancak Nuh (a.s.) kıssası tafsilâtlı, diğerleri icmalîdir. Zahirdeki münasebete göre, hepsi anlatıldıktan sonra, «*Ne sen, ne de kavmin bunları bilmi-*

---

(1) Araf, 157

(1) Yusuf, 111

yordunuz» denilmesi lâzım iken, hemen Hz. Nuh'un (a.s.) kıssasından sonra böyle denmesinin sebebi, diğer kıssaların o zaman insanlarınca bilinmekte oluşu idi. Onlar Hz. Nuh'un (a.s.) tafsillî kıssasını bilmemekte idiler. Yoksa, Semud ve Âd kavimlerinin kıssaları Arabistan çevresinde biliniyordu. Bildikleri için de Kur'ân, o kavimlerin başlarına gelen semavî musibet kıssalarını birer ibret dersi olarak başlarına tekrarla vuruyordu.

Üçüncüsü: Kur'ân kıssaların gaybî olduklarını, vahiyle geldiklerini söylerken, bunu şöyle isbat eder:

Kur'ân'a göre, kıssalara ve ahiret hayatıyla ilgili ikazlara «eskilerin efsaneleri» diyenler, bunu iki sebeple söylerler: Sathî bakış, benlik ve azgınlık. İngiliz, medeniyet tarihçisi Toynbee *Tarih ve Din* isimli eserinde, bencilliğin ve sathî bakışın, insan zihnini ne kadar saptırdığını uzun uzadıya, delilleriyle anlatmıştır. Ona göre, bencillikten ve sathî bakıştan kurtulmak için, objektif bir şekilde tarihe bakmak lâzımdır. Ancak o zaman tarih ibret sayfası olur. Ve ancak o zaman tarihin gerçek yüzü anlaşılır. Yani «İnsan hayatında hem düzen ve kader vardır, hem de insan bir derece serbesttir» gerçeği ortaya çıkar.

Kur'ân bu bakış tarzına işaret ederek Yusuf kıssasının sonunda şöyle der:

«Eskileri anlatmakta akıl sahipleri için bir ibret vardır. Bu anlatış yalan bir haber değildir. O, herşeyi birden gören Allah'ın doğruladığı bir haberdir. Ve bu anlatış, herşeye bir açıklık getirir. İnanmak isteyen bir topluluk için rahmet ve hidayettir.»

Evet, kıssalar cemiyetin tesellîsi için bir rahmettir ve içtimaî kanunları ders vererek insanları hayatta doğru yola götürmeleri sebebiyle de hidayettir. Onlarda akıl sahipleri —sathî bakanlar değil— için ibretler vardır. Herşeyi kudret ve ilmiyle yaratan Allah'ın doğru olarak haber verdiği hakikatlerdir.

Kur'ân, kıssalarına «*eskilerin efsaneleri*» diyenlerin iddialarını yedi âyetiyle çürütür:

Birinci âyet :

En'am Sûresinin 25. âyetinde birbirini neticelendiren şöyle bir cümleler silsilesi vardır:

«*(Tenkit için) onlardan bir kısmı seni dinler.* (Bu bakışlarından dolayı) *Biz onların kalblerinin üzerine örtüler kıldık. Kalbleri kapalı olduğu için kulaklarında da ağırlık kıldık* (işitmiyorlar). *Ve kalbleri* (merkezî şuur sistemleri) *kapalı olduğundan, kulak çalışmadığı gibi, diğer duyguları da körelmiştir. Onun için, gözleri de görmez. Eğer bütün âyetlerimizi de görseler, yine inanmayacaklar. İnanmadıkları için, gelip seninle mücadele edecekler. Bundan dolayı, küfre saplanan o kâfirler Kur'ân'a 'Eskilerin efsaneleridir' diyecekler.*»

Bu âyette cümleler baştan sona doğru birbirini böylece netice verdiği gibi, sondan başa doğru da başka bir şekilde birbirine bakar. Bu ise, Kur'ân'ın dizilişindeki bir mucizeliktir. Kur'ân bu diziliş harikalığıyla mânen şöyle der: Her ne kadar Kur'ân'ın dili 29 harften meydana gelmekte ve içindeki mâlûmat eski kulaklarda ve eski kitaplarda var ise de, Kur'ân'ın bunları işleyişi mucizedir. Nitekim canlılar da cansız maddelerin kim-

yevî terkipleriyle teşkil edilir. Ama cansızlaıın harikalığına nisbetle canlılar birer mucizedir. Bütün insanlar birleşseler, bir hücre yapamazlar, bir benzerini getiremezler.

Şimdi bu âyetteki baştan sona dizilişi gördüğümüz gibi, sondan başa dizilişi de görelim:

«Bu kâfirler Kur'ân'a 'Eskilerin efsaneleridir' derler. Onun için seninle mücadele ediyorlar. Mücadele gayesiyle geldikleri için, bütün âyetlerimizi (mucizelerimizi) *de görseler inanmazlar.* (Çünkü gözleri görmez. Gözleri görmediği gibi) *kulaklarında da ağırlık vardır. Çünkü kalbleri* (şuur merkezleri) *kapalı kılınmış. Çünkü seni tenkit ve çürütme niyetiyle dinlerler.»*

İkinci âyet:

«'Eskilerin efsaneleridir' dediler. (Muhammed) onları yazmak istemiş. Sabah akşam kendisine okunur.» (1)

Demek ki, kâfirler, Resulullah (a.s.m)ın o kıssaları bilmediği ve ona bir taraftan geldiğini bildikleri halde, Kur'ân'ın içindekilere sathî baktıkları için, onun vahiy olduğunu ve mucizeliğini göremiyorlardı.

Üçüncü âyet:

«Bizim âyetlerimiz onlara okunduğunda, «Biz bunu işitmişiz. Eğer isteseydik benzerini söylerdik.

---

(1) Furkan, 5

Bunlar 'eskilerin efsanelerinden başka birşey değildir' derler.» (1)

Mislini getiremedikleri mâlûmdur. Demek, Kur'ân onların işittiği şeylerden değildir. Anlattığı kıssalar ilk bakışta eskilerin efsaneleri gibi görünüyorsa da, gerçekte eskiden beri kök salmış hakikatlerdir.

Dördüncü âyet:

«O kâfirler değil kıssalara, (öldükten sonra dirilmek gibi) kesin delilleri bulunan imanın büyük bir rüknüne dahi sathî bakışlarından dolayı «*Bizim ve ecdadımızın vaad edildiğimiz eskilerin efsaneleridir*» (2) diye cevap verdiler.»

İnsanın bakış tarzını değiştiren sır şudur: İnsan düşünüp duygularını çalıştırmazsa, şuuru, kalbi ve vicdanı çalışmaz olur. Onun önünde iki yol vardır: Ya düşünecek ve değerini bilecek, âciz bir kul olduğunun farkına varacaktır; veya bencilleşip azgınlaşacaktır.

İnsanın ilâh olmadığı bellidir. İlâh olmadığına göre kuldur. Eğer bu idrak içinde doğruyu bulup o yolda giderse, duyguları da doğru istikamette çalışacaktır. Bencillik ve azgınlık yoluna sapması halinde ise, bakış tarzı da ona göre sathî kalacaktır.

Kur'ân «*Bunda inananlar için büyük âyetler vardır*» (3) derken birinci yola işaret eder. Kıssalara «Eskilerin efsaneleridir» diyenlerin anlayışını

---

(1) Enfal, 31

(2) Muminun, 83

(3) Rum,

ele alırken de «Bencilliklerinden ve sathî bakışlarından dolayı böyle derler» ifadesiyle bu ikinci yolu gösterir ve böylece bencilliğin sathîliği netice verdiğini bildirir.

Geçen dört âyet sathî bakışın zararlarını nazara verirken, gelen üç âyet de kâfirlerin azgınlık ve bencillikleri sebebiyle Kur'ân'a «*Eskilerin efsaneleridir*» dediklerine işaret eder. Bu gibilere mucize gösterilse dahi, hattâ öldürülüp diriltilseler bile, inanmak istemeyeceklerdir.

Âyetlerin nüzül sırasına göre; önce inen âyetler, onların azgınlık ve bencilliklerinden dolayı öyle söylediklerine dikkat çekerler. Sonrakilerde, bencilliğin meyvesi olan sathî bakışlarından dolayı Kur'ân'a o sözlerle iftira ettikleri bildirilir.

Beşinci âyet:

«*Kendilerini biliyor zanneden müstekbirlerden Kıyamet gününde dahi 'Rabbiniz neyi indirdi?' diye sorulduğunda, 'Eskilerin efsaneleri' diye cevap verirler.*» (1)

Altıncı âyet:

«(Haklı haksız herşeye) *çok yemin eden, değersiz, çok ayıplayan, koğuculuk yapan, hayırdan alıkoyan, zalim, çok günahkâr, azgın, yardakçı, mal ve oğul sahibi olan o kimseye âyetlerimiz okunduğu zaman 'Eskilerin efsaneleridir' dedi.*» (2)

---

(1) Nahl, 24
(2) Kalem, 11,15

Yedinci âyet:

«Bu Kur'ân'ı ancak azgın, günahkâr inkâr eder. Âyetlerimiz ona okunduğunda «Eskilerin efsaneleridir» dedi. Hayır. Kazandıkları (günahlar) *onların kalblerini kaplamış. Hayır: Onlar* (o kapalı kalbleriyle) *Kıyamet gününde Rablerinden perdelenirler* (Rahmetinden men edilirler).» (1)

İKİNCİ SORUMUZ ŞÖYLEYDİ: KUR'ÂN KISSALARI VAHYE DAYALI BİLGİLER OLDUĞUNA GÖRE, NEDEN YALNIZ ORTADOĞU'DAKİ HADİSELERİ İŞLİYORLAR?

Bu sualin iki cevabı vardır:

Birincisi: Büyük bir ihtimalle peygamberler yalnızca Ortadoğu'da gelmiştir. Bunun sebepleri vardır. Herşeyden önce, ilk insanlar tek bir topluluktan ibaretti. Aralarında maişet münakaşaları, kavga gürültü yoktu. Tabiatın imkânlarından herkes yeteri kadar faydalanıyordu. Bolluk sebebiyle kimse de kendisini tabiata borçlu hissetmiyordu. Yani, o zamanlarda tabiatperestlik dahi yoktu. Ferdî hayat hakimdi, cemiyet mefhumu henüz teşekkül etmemişti.

Ne zaman ki, geçim imkânları zorlaştı. İş avcılığa, oradan da hayvancılık ve ziraate dayandı. Köyler ve kasabalar kuruldu. İşte, o zaman cemiyet gerçeği ortaya çıktı. Sürtüşme ve çatışmalar başladı. Herkes kendisine göre tabiatın bir kuvvetine tapmaya başladı. İhtiyaçlarının onunla giderileceğini umdu. Bunun neticesinde ihtilâflar, kavgalar başgösterdi. Allah da doğru yolu öğretmek

(1) Mutaffifîn, 12, 15

için peygamberler gönderdi. Bu devre Hz. Nuh'un (a.s.) peygamberliğiyle başlar. O sıralarda sınıflı cemiyetlerin teşekkül ettiğinin bir delili, kavminin ondan *«ihtidâ eden fakir ve aşağı tabakayı kovmasını»* istemeleridir. Hz. Nuh'tan (a.s.) önce yalnızca nebîler gelmişti. Bu nebîler cemiyeti ıslahla mükellef değildi. Yalnız bir hayat yaşayıp Allah'ın nimetlerine mazhar olmuşlar.

«Kitapta İsmail'i de an. Gerçekten o vaadinde doğru ve 'nebî» bir resûl (elçi) idi. Ehline namaz ve zekâtı emrederdi. Rabbı da ondan razı olmuştu.

«Kitapta İdrris'i de an. Gerçekten o doğru bir nebî idi. Biz onu yüksek bir yere kaldırdık.» (1)

Dikkat edilirse, İsmail hem nebî, hem resuldür. İdris ise Hz. Nuh'tan önce gelen bir peygamber olup, yalnız nebîlik vasfını haizdi.

Nebî, peygamber olup kitap verilmeyen demektir. Resul ise hem peygamberdir. Hem kitap verilmiştir.

Ağızlarda dolaşan meşhur bir rivayete göre, İdris'e elli suhuf verilmiştir. Bu, ya irsalet mahiyetinde olmayan bir bilgiyi, ledün ilminden alması mânâsındadır. Veya bu rivayetin aslı yoktur. Çünkü hiçbir sahih kaynakta bulunmamaktadır. (2)

Kur'ân yukarıda sözü edilen bu sosyal hakikate işareten şöyle buyurmaktadır:

---

(1) Meryem, 55-57

(2) Bu değerlendirme Hz. İdris'in Hz. Nuh'tan öncedir olan rivayete göredir. Bir rivâyette İdris, Firavunlar zamanında Mısır'da çıkan bir peygamberdir. Bakınız: Buhari Kitabu-l-Enbiya.

«İnsanlar bir ümmet idi. Allah peygamberleri müjdeci ve korkutucu olarak gönderdi. Beraberlerinde hak kitapları indirdi. Tâ ki insanlar arasındaki ihtilâfları gidersin.» (3)

Buradaki peygamber karşılığı olan nebî, resûl mânâsındadır. Çünkü cemiyetle ilgilenen ve kendilerine kitap verilen peygamberlerden söz edilmektedir. İkaz edici ve müjdeleyici peygamberler onlardır.

Kur'ân'da kullanılan ümmet kelimesi, gerçek sosyal hayata geçmiş topluluk demek olduğu gibi, normal topluluk mânâsına da gelir. Yukarıdaki âyette geçen ümmet, normal topluluk mânâsındadır. Çünkü o zaman henüz gerçek mânâda bir toplum teşekkül etmemişti. *«Yeryüzündeki bütün canlılar ve kuşlar sizin gibi bir ümmettirler.»* (4) mealindeki âyet, hayvan türlerinin de bu nevî birer ümmet olduklarını bildirmektedir.

İnsanlar âdeta hayvan toplulukları tarzında bir ümmet iken resullere ihtiyaçları yoktu. Ancak ayrı ayrı kabileler teşekkül edip gerçek cemiyet hayatına geçmelerinden, aralarında harbler ve ihtilâlller meydana geldikten, mânâlar ortaya çıkıp zihinler açıldıktan sonra beşer gerçek bir vahye muhatap olacak duruma gelmiştir. Bu olgunlaşma Arnold Toynbee'nin düşündüğü şekilde yakın zamanlarda olmuş değildir. Medeniyetin ilk beşiği olan Babil'de tahakkuk etmiş ve Tufan'la neticelenmiştir. Kur'ân'dan anlaşılan budur.

Hulâsa, insanlık bir ağaç ise, en önce olgunlaşan dalı Ortadoğu'dur. Ve en olgun dal olduğu

---

(3) Bakara, 213

(4) Fâd, 30

için, vahye en fazla orası muhatap olmuştur.

Kuzey Avrupa, Orta Amerika, Afrika ve Çin'-de görülen din izlerinde ise iki ihtimal mevcuttur:

(1) İnsanlığın ilk topluluklarında görülen tabiatperestlik devresinden önce, yalnız akılla bulunmuş birer İlâhî inanç olabilirler. Nitekim insan, peygamberlerin sesini işitmezse de, ilâh fikrini kabullenmekle mükelleftir. Bu meyanda ilk insanlara bir ilham, bir rüya yetiyordu. Hz. Âdem'in (a.s.) durumu da böyledir ki, ona müdevven vahiy gönderildiğini bildiren bir nass yoktur. Yalnız Bakara Sûresinde «Âdem Rabbinden bazı kelimeleri telâkkî etti» (5) mealinde bir âyet vardır. Âyette geçen «telâkki» kelimesi ise umumiyetle ilham mânâsında kullanılır. Şu halde, Âdem (a.s.) nebî olup, resûl değildir. Çünkü hadisin beyanına göre, ilk resûl Hz. Nuh'tur.

(2) Bu inançların, insanlığa hükmeden nübüvvet ve felsefe köklerinden kaynaklanan düşünceler olması da muhtemeldir. Kur'ân bilinmemiş, anlatılmamış, duyulmamış peygamberlerin varlığını haber vermektedir.

Özetlesek, diyebiliriz ki: Bu inançlar ibtidâi dinler olup, deforme olmuşlardır. Bir kısmı da beşeri düşüncelerin devamıdırlar. Cenab-ı Allah; yaratıklarını, çeşitli şekillerde layık oldukları düzende idâre etmiştir.

Netice olarak denebilir ki, peygamberlerin yalnızca Ortadoğu'da geldiğini söylemesek dahi, bilinen bütün peygamberlerin Ortadoğu menşeli olduğu kesindir. Bunun birkaç delilini şöyle sıralayabiliriz:

---

(5) Bakara, 37

● Kur'ân risalet zincirini anlatırken, Hz. Nuh'tan (a.s.) başlar: «*Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahiy gönderdiğimiz gibi, sana da vahiy gönderdik.*» *(1)*

● Sahih kitaplarda yer alan meşhur «Şefaat hadisi»nde, Kıyamet gününde insanların Hz. Nuh'a (a.s.) giderken, «Sen resûllerin ilkisin, bize şefaat et» diyecekleri anlatılır.

● Cenab-ı Hak herşeyi ihtiyaç üzerine, fıtrî bir dua neticesinde gönderir. Nitekim arı ve karınca toplulukları sosyal bir hayat yaşadıklarından, onlara birer kraliçe ve lider verilmiştir. Halbuki diğer hayvanlar bu mânâda bir topluluk teşkil edemedikleri için, onlarda böyle bir hadiseye şahit olmayız. İlk insanların durumu da bir cihette onlardan farksızdı. Onlar da sade ve sosyal münasebetleri olmayan bir hayat yaşadıkları, gerçek mânâda içtimaîleşemedikleri müddetçe, resûllere ihtiyaç duymadılar. Çünkü resûllere muhatap olacak kabiliyette değillerdi.

Ne zaman ki, medenîleşip sosyalleşmeye başladılar, o andan itibaren resûlleri karşılarında buldular. Araştırmalar göstermektedir ki, insanlık âleminde medeniyetin ilk beşiği Doğudur. Bu sebeple, Doğu Batıya kıyasla dini daha kuvvetli bir şekilde istemiştir. Ve bu çağrı sebebiyle de Allah peygamberlerin çoğunu Ortadoğu'ya göndermiştir. Peygamberlerin çoğunun Doğuda, filozofların da ekseriyetle Batıda gelmesini «Kader-i ezelînin bir remzi» olarak değerlendiren Bebiüzzaman, Doğu insanının ruhunda din hissinin her zaman için

---

(1) Nisa, 163

hakim olduğunu söyler. Bu hakikati asırlar önce Romalı idareciler de biliyorlardı ki, rejimlerini Doğuya mücerret bir din şeklinde takdim etmişlerdi. Firavunların çoğu ve keza Doğunun bütün hükümdarları kendilerini bir ilâhın vekilleri olarak tanıtmaya çalışmışlardır. Fakat samimî olmadıkları ve hak bir dine dayanmadıkları için, halkın kalbinde yer tutamamışlardır. Ancak cebir yoluyla idarelerini devam ettirebilmişlerdir.

Kur'ân resûllerin yalnızca sosyal cemiyetlere gönderildiğini açık ifadelerle haber vermektedir:

«Hiç bir ümmet yok ki, onlara bir uyarıcı gelmiş olmasın.» (1)

«Hiçbir köy ve kasabaya uyarıcı göndermedik ki, oranın azgınları «Biz sizin gönderildiğinizi inkâr ediyoruz» demiş olmasınlar.» (2)

Demek ki, peygamberler köy ve kasaba gibi sosyalleşmiş yerlere gönderilmiştir.

● Tarihçi Toynbee, risaletin Hz. Nuh'la (a.s.) birlikte başladığını söylemiyorsa da, eldeki belgelere dayanarak üstün dinlerin sonradan ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Kıssalarda neden yalnızca Ortadoğu'daki hadiselerin işlendiği meselenin ikinci izahı da şudur:

Yukarıda da temas edildiği gibi, davet ve irşad hikmeti, kıssalarda anlatılan vak'aların o çevrede bilinen hadiseler olmasını gerektirir. Eğer böyle olmasaydı, arkeoloji belgeleri ortaya çıkıncaya kadar, kıssaların muhatabları üzerinde tesiri

---

(1) Fatır, 24

(2) Sebe, 34

olmazdı. İnsanlar o kıssaların uydurma olduklarını iddia edebilirlerdi. Bu şekilde, hakka davet için uyulması gerekli kanunlara zıt bir durum ortaya çıkacağı gibi, yirminci asırda da ihtiyarı elden alacak derecede açık bir izaha kavuşacaktı. Bu, imtihan sırrına zıttır. Bunun için, Ortadoğu'daki olaylar dahi; bir tarih kitabında anlatıldığı gibi kıssalarda açık bir tarzda anlatılmamıştır.

ÜÇÜNCÜ SORUMUZA GELİNCE: KUR'ÂN'DA TEVRAT VE İNCİL'DEKİ KISSALARIN FAZLACA İŞLENMESİNİN SEBEPLERİNDEN BİRKAÇI ŞUNLARDIR:

- O kitapları tashih etmek, karışıklık ve tahriflerden kurtarmak, en son gönderilen İlâhî kitap olarak Kur'ân'ın vazifesidir.

- O Kitaplarda haber verilenlerin güzel yüzünü göstermek, onların da semavî kitaplar olduklarını ispat etmek ve özlerinde yüksek hakikatler ihtiva ettiklerini göstermek içindir.

- Kur'ân o kıssalara yer vermekle, bütün semavî dinlerin ortak yanları olduğunu gösterir. Gerçekten de semavî din olduklarına işaret olan (3) eski Sâbiîlik, mecusilik Hanif dini (Hz. İbrahim'in (a.s.) dini), Musevîlik, Hıristiyanlık ve İslâmiyetin anlattıkları, esasta birleşmektedir. Tarihe bakışları ve anlayışları aynıdır.

---

(3) Müminler, Yahudiler, Sabiinler, Hristiyanlar, Mecusiler, ve Müşrikler; (İbrahim dininin bakayası) Allah kıyamet günü aralarında hükmedecektir. (Hacc, 17)

HABİL ve KABİL KISSASI

Hâbil ve Kabil kimlerdir? Ne zaman yaşadılar? Neden kavga ettiler? Kurban ettikleri şeyler nelerdi? Kabul edilip edilmedikleri nasıl anlaşıldı? Kurban gerçeği nedir? Tarihteki yeri nasıldır?

Bütün bu sorular, Tevrat'taki kıssaya göre cevaplandırılabilir: «Hâbil ve Kabil, Hz. Âdem'in (a.s.) ilk oğullarıdır. Biri çobanlıkla, diğeri ziraatle meşgul olmuştur. Çiftçi ve varlıklı olan Kabil, güçsüz ve zayıf olan Habil'e tecavüz edip namusuna göz dikmiştir. Çıkan anlaşmazlığın çözümünü, her biri ayrı ayrı birer kurban adayıp, o kurbanların kabul edilip edilmeyeceği hususunda ortaya çıkacak neticenin belli olması şartına bağlamışlardır. Yani, hangisinin şartı yerine gelirse, onun kurbanı kabul edilmiş sayılacak ve o haklı çıkacaktır. Hâbil'in kurbanı hayvan, Kabil'inki ise buğdaydır.

Mesele hakla hallolunmayınca, güçlü olan Kabil zayıf olan Habil'e saldırarak onu öldürür. Fakat bunlar ilk nesil oldukları için, Kabil öldürdüğü kardeşinin cesedini ne yapacağını bilemez. O esnada Allah yeri deşen bir karga gönderip, ona defnini öğretir.»

Tevrattaki bu kıssaya göre, insanlığın ilk hayat dönemi vahşet değildir. Bir ziraat ve hayvancılık gerçeği, bir namus meselesi vardır. Ayrıca insanın, hayvandan ders alacak kadar zekâsı mevcuttur. Yine onda, bütün âlemlerin Rabbi olan bir Allah'a inanç vardır. Kurbana gelince, halen de yaşayan bir gerçektir. Makbul şartlar içinde yapılan adaklarla çok istekler kabul edilmiş, yerine getirilmiştir. Bu hal, kurbanın kabul edildiğine alâmet sayılmıştır. Meşhurdur ki, «Sadaka belâyı def eder.» Bu hakikatin istatistik delilleri çok olduğundan, üzerinde fazla durmuyoruz.

Kurbanlar, bazı filozofların ve tarihçilerin zannettiği gibi, tabiattan korkan insanların tabiata rüşvet verdikleri şeyler değildir. Kurbanın iptidaîlikle hiçbir alâkası yoktur. Gerçektir ve gerçekliği halen yaşanıp görülen bir hakikattır. Bknz: İbrahim (a.s)'ın Kurban Kesmesi.

Tevrat'ta (1) Kabil ve Habil'in iki-üç nesil sonraki torunlarından birinin tunçla uğraştığından bahsedilmektedir. Bunu esas alırsak, Hâbil ve Kabil'in «Tunç Devri»nden bir süre önce yaşadığı neticesine varabiliriz.

Kur'ân bu kıssayı kapalı olarak anlatır. Tevrat'taki tafsilâttan açık olarak hiçbir şey bildirmez. Bu bakımdan, Kur'ân'da sözü edilen «iki âdemoğlu»ndan Hâbil'le Kabil değil de, mücerret olarak iki insan da anlaşılabilir.

---

(1) Tekvin, 3

Bu kapalılık ve müphemliğin iki izahı var:

❶ Hâbil ve Kabil kıssasından önceki âyetler, hakkı kabul etmeyen Yahudilere hitap olduğu için, bu kıssa onlara verilen bir ders olabilir. Böylece Kur'ân Tevrat'taki kıssayı icmalen anlatıp hatırlatır ve başlarına vurur. Açmaya ihtiyaç kalmaz. Kıssanın maksadı, İslâmın güzelliğini gördükleri halde kabul etmeyen Yahudilere, hakkı hak olduğu için kabul ettirmektir.

❷ Kur'ân bütün asırlara ve bütün asırlardaki bütün insan tabakalarına hitap ettiği için, mucizeli bir şekilde, hiçbir asrın ve hiçbir insan tabakasının anlayışını ihlâl etmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Meselâ, kitap ehlinden biri Tevrat'taki kıssayı Kur'ân'da icmâlen görüp dersini aldığı gibi, maddî tarihle uğraşan bir ilim adamı da bu kıssayı Hâbil ve Kabil kıssası olarak anlamayabilir. Ona göre bu hadise, iptidaî bir cemiyetten alınmış sembolik bir kıssadır. Vahşetten çıkan ilk cemiyetin huyunu ve inancını ortaya koyar. Cemiyetteki hak ve kuvvet çatışmasını, Tevhid ve küfür mücadelesini, cehalet ve ilmin neticelerini gösterir. Böylece tarihçi de irşad edilmiş olur. Zaten Kur'ân herşeyden önce bir irşad kitabıdır. İnsanları irşad ve ıslah için indirilmiştir. Yoksa tarih kitabı değildir.

İşte bu sırrı anlamayanlar, Kur'ân'ın bu kapalı anlatımına kuru bir tahkiye deyip geçerler.

Burada kıssanın kısa bir mealini verelim:

«*Onlara iki Âdemoğlunun haberini gerçek bir şekilde oku. O vakit ki, kurban sundular. Birincisinden kabul edildi. Diğerinden kabul edilmedi.*

(Kurbanı kabul olunmayan diğerine) 'Seni öldüreceğim' dedi. Öbürü dedi: 'Allah ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder. Eğer beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Muhakkak ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki, hem benim günahımı, hem de kendi günahını yüklenip ateş arkadaşlarından olasın. İşte, zalimlerin cezası budur.' Diğerinin nefsi, ona kardeşinin katlini kolaylaştırdı. Onu öldürdü ve ziyana uğrayanlardan oldu. Allah da yeri deşen bir karga gönderdi. Tâ kardeşinin cesedini nasıl örteceğini ona göstersin. Bunun üzerine, 'Ne yazık ki, şu karga kadar olup da kardeşimin ölüsünü örtemedim' diyerek pişman oldu.» Maide, 27-30

Habil ve Kabil, eğer ibtidâi insanların sembolleri iseler —ki Samî dinlerde semboller çok kullanılır— ilk dönem hayatta, evlenme ilişkileri ve ölü gömme olayı önemli sorular olarak ortaya çıkıyor. Ben acizâne, görüşümü şu aşağıdaki satırlarda yazdım. Gayem bir iddia değil. Tarihi olgulara başka bir açıdan bakmaya açlışmaktır:

İNSANLIK TARİHİNDE İLÂHİ TAKDİR

Evrensel bir kanun olan, yakınlarla ilişki kurmama yasasının ilk insanlarda yaşanmasının sebepleri:

Bütün hayvan türlerinin duygularını düzenleyen, ilâhi takdir, insanınkinin de düzenleyecektir ve düzenlemiştir de. Bu düzenlemenin elbetteki sebeplerini de yaratmıştır.

İlk insanlar, ilk yabanilik dönemlerinde sevki ilâhi denilen, iç güdülerle daha sonra, totemin etrafında toplanıp, ailevi şefkat ve sevgi sebebiyle, daha sonra, ibtidai dinlerin, emirleri ile bu kanunu yürütmüşler.

Allah (C.C.) proğramleriyle, kainata bir plan vermiştir. Rabliğiyle, o plan ve proğramı icra edip başta insanları olmak üzere bütün varlıkları olgunluğa erdiriyor.

Bir zorunluluğu olmadan, Allah'ın icra ettiği yasalar, diğer varlıklarda otomatik ise de, insanlık dünyasında uygulayıp uygulamamak serbestiyelerine bırakılmıştır. İmtihan konulmuştur.

Fakat ilk insanlar, imtihana tabi olmadıkları, bir nevi cennette (meyvelerle) beslendikleri za-

man, yakınlarla ilişki kurmama prensibi onlarla, içgüdülerle icra ediliyordu.

Ne zaman, insanlar yamyamlığa başladı, vicdan sesine isyan etti, yakınlarla ilişki, ağacından yemeye başladılar. Cenab-ı Hakk da onlara birlik vererek, onları vahşetten ve yamyamlıktan kurtararak, totem denilen, ibdidai müşahhhas inanç prensiplerini (1) onlara ilham etti. İnsanları korkudan, dağınıklıktan, vahşetten, ufak ufak birliklere yükseltti.

Bu dönemde sınıf farkı yoktu. Alim cahil, zengin fakir diye bir kavram kurulmamıştı. Millet avcılıkla geçinmekte idi.

Bundan sonraki dönemde, avcılık yetmeyince, insanlar üretime, ziraata geçti. Zengin fakir farkı doğdu. Zalim mazlum kavramları oluştu. Zihinler mücerret (soyut) şeyleri anlamaya başladı. Bütün alemleri idare eden bir güce inanmak seviyeye geldiler. O dönemde ilk olarak ölüleri atmak yerine gömmeye başladılar.

Bedeviyetten, köy ve kasaba kurmalara başlanıldı. İnsanlık vahşetten kurtuldu. Fakat bu sefer, her köy ve kasaba, kendine has putlar edini-

---

(1) Kur'ân-ı Kerim'de, «Âdem Rabbinden kelimeler aldı.» (Bakara, 38) denilmektedir. Hz. İbrahim hayatında görüldüğü gibi «Kelimeler» sosyal hayat veya inanç prensipleri olarak anlaşılır.
Bu prensiplerden biri de Hz. İbrahim'in ilk sünnet olan insan oluşudur... Hz. İbrahim zamanında yaşayan ve Afrika'yı istila eden Zülkarneyn tarafından feth edilen vahşi kabilelerde dahi bu sünnet hâlen uygulanmaktadır.

yor. Politeizm başlıyor. İnsanlığı savaşlara sürüklüyorlardı.

Bir dönem önce, insanı vahşetten kurtaran, totem inançları, bu sefer insanı şirke bölücülüğe atıveriyor. Birbirini öldürüyorlardı. Bu dönemde, insiyak ve içgüdüler insanlığı idare etmeye yetmedi. Cenab-ı Hakk, meleklerle vahy göndermek şeklinde insanlığı terbiye etmeye devam etti.

İşte, ilk tevhid risaleti, Hz. Nuh'la başladı... O ibtidai, insanların, değişik ihtiyaçları için, değişik putlar edinmelerini kaldırmaya çalıştı.

Hz. Nuh'la, başlayan bu tevhidî ve semâvi risalet 950 sene devam etti. Hud ve Salih o zincirdendirler. Kur'ân-i Kerimin ifadesine göre (1) o zincirin en son halkası olan Hz. İbrahim, hem mücerret tevhid inancını hem dini sosyal prensipleri yerleştirmiştir.

Hz. Musa ile dini imparatorluklar kuruldu. Fakat bütün bu dönemlerde bir derece ibtidailik vardı.

Hz. İsa, daha fazla inanç ve ruh terbiyesi üzerinde durdu. İnsanlığın anlayış seviyesini yükseltti, kabalığı kaldırmaya çalıştı.

Bütün bu nedenler ve prensipler, İslamiyette en mükemmel şekilde bulunmaktadır.

Ne yazık o kimselere ki, semavi, mükemmel, kapsamlı ve adaletli dosdoğru yaradılışın temsilcisi olan İslâmiyetten uzak kalıyorlar.

Ne mutlu o kimselere ki, Hz. Muhammed (a.s.) yolunda gidiyor. İnsan-i kamil olmaya çalışıyorlar.

---

(2) Buhari, Şefaat hadisi.

(1) Saffat, 83.

PUTÇULUK

Farklı dillerde tapma mânâsına gelen kelimelerin hepsinde, *put* kelimesinde mevcut *p* veya onun eş sesli bir harf vardır. Arapçada *ubudiyet*, Farsçada *perestij*, Türkçede *tapmak*, Kürtçede *habandin*, İngilizcede *pray*. Bundan şöyle bir netice çıkar: İnsan ruhunda mevcut tapma duygusu, bütün milletlerin ortak vasfı olduğu gibi, ruhlarından fışkıran ve o ortak vasfa isim olarak verilen kelimelerde de ortak bir ses uyumu vardır. Bir görüşe göre, put Farsça *perestij* kelimesinden türetilmiştir. Diğer bir görüşe göre ise, bu kelime câmid (türetilmemiş) bir isimdir. Hindistan'dan İran'a geçmiş, oradan da Türkçeye girmiştir. Çünkü Hindistan'da Buda'ya tapılmıştır ve halen de tapılmaktadır. Câmid bir isim olan Buda, sıfat halini alıp mâbud mânâsına nakledilmiştir. Bud, put olmuştur.

Putçuluk, başka bir tabirle tabiatperestlik, insanlık tarihi kadar eskidir. Bulunan arkeolojik belgelerin çoğu, putçuluğun dökümanlarıdır. İnsanlık âleminde bu kadar eski ve yaygın olan ve halen de devam eden, insan tabiatıyla çok sıkı

münasebet halindeki bu gerçeğin içyüzünü anlamaya çalışmamız gerekir.

İnsan, kendisi için önemli olmayan ve ruhunda yer etmemiş olan birşeye kolay kolay kendisini veya çocuğunu kurban etmez. Halbuki tabiatperestlik yolunda nice başlar gitmiştir. Odin diye anılan İskandinav putunun şehitleri meşhurdur.

Tarih enkazında ve insan ruhunun derinliklerinde kaybolmuş bu sert kalıntıya herkes kuvvetine göre bir kazma vurmuştur. Şunu belirtmek gerekir ki, sosyoloji ve psikoloji, birer ilim olarak teşekkül etmeden önce bunu kazmaya çalışanlar kayda değer bir netice elde edememişlerdir. Fakat bu çalışmalar büs bütün faydasız da kalmamıştır. Şimdiye kadar bu vadide yorulanların bize kazandırdığı görüşler şunlardır:

Bazılarına göre, putçuluk ilk insanların saf ve temiz fıtratlarıyla, olgun bir yaşta, ama çocuksu zekâlarıyla tabiatta buldukları İlâhî tecellîlere tapmasıyla ortaya çıkmıştır. O zamanlarda insan herşeyi güzel, harika, ilâhî, tapmaya değer biliyordu. Dindardı, fakat dinî düşüncesi ancak bu kadar ilerlemişti. *Düşüncesi henüz müşahhastan mücerrede yükselmemişti.* Meşhur filozof Carlyle bu görüştedir. Ona göre, ilk insan tabiatta güzelliğe taparcasına inanıyordu. Bizlerin şimdi yaptığı gibi, güzelliğe «bir ışık huzmesi» deyip geçmiyordu.

Bazılarına göre ise, insan yaratılışı yönüyle tabiatperesttir. Çünkü insanın nefsi menfaat gördüğü ve zararını kaldıramayacağı şeye taparcasına bağlanır. İşte böyle bir durumda, beşerî şuur ve iradenin gelişmediği, nefis ve şuuraltı güdülerin hüküm sürdüğü zamanlardaki cemiyetlerde,

kendisine muhtaç olunan veya şiddetle korkulan tabiat varlıklarına tapma olayı kendisini göstermiştir. *İnsan hareketlerinin çoğunda şuuraltı duyguları hakimdir.* Onun için, bu kör güdülerin sevkiyle tabiatperestlik her cemiyette ve her tarafa yayılmıştır. Hattâ semavî dinlerin tâbilerinde bile bunun izlerine rastlanmaktadır. Zira maddeye bağlılık ve mânâyı maddede görme isteği, insanın tabiî bir duygusudur. Prof. Toynbee bu görüştedir. Ona göre tabiatperestlik döneminden sonra gelişen insanperestlik dönemi başlamıştır.

Bir görüşe göre, insanda tapma arzusu, yaratılıştan vardır. Bu duygu yönünü bulamazsa, insan önüne ne gelse ona tapmaya başlar. İnsanın bu duygusu bir İlâhtan sapınca, herşeyi kendi başına ilâh olarak görür. Bu görüşe göre, eski insanlardan beri iki kol olarak, tek ilâh inancı ile çok şeylere tapma temayülleri mevcut olmuştur. İnsanın iki yönlü benliğinin bir tarafında peygamberlik ve tevhid inancı gelişirken, diğer menfî tarafında felsefe ve onun neticesi olan putçuluk yer almıştır. Bediüzzaman'a ait olan bu görüşün tafsilâtı için *Sözler* isimli eserinin «Otuzuncu Söz» bölümüne müracaat edilmelidir.

Tarih-i Din-i İslâm isimli eserinde Mahmud Esat Hoca, putçuluk çeşitlerinden her birinin, âdi isim takmalardan ve basit cahilliklerden kaynaklandığını uzun uzadıya izah eder.

Bütün bu görüşler, birbirini tamamlar bir mahiyet arz etmektedir. Demek ki, çok çeşitleri olan putçuluğun, buna uygun olarak, çok çeşitli sebepleri vardır.

Kur'ân kıssalarında geçen peygamberlerin ilk karşılaştıkları fikir, bu «çok tanrıcılık» düşünce-

sidir. Şu halde, putçuluğun nefsânî ve insan tabiatına dayanan bir yönü vardır ki, bu kadar yaygınlaşmıştır. Bunun bir delili de şudur: Hz. Nuh (a.s.) kavminin yaptığı putlar, mahiyet olarak, İslâmiyetin geldiği asırda da mevcuttu. Aradaki tek fark, Arapların, edindikleri putlara Arapça isimler koymuş olmalarıdır. Kur'ân'dan anlaşıldığına göre, aşağıda Arapça isimlerini vereceğimiz putlar aynı zamanda Nuh kavminin de putları idi. İşte, o putlar şunlardır:

- Vedd: sevgi ilâhı. (Ved, sevgi demektir.)
- Suva: karanlık ilâhı. (Suva, karanlık gece demektir.)
- Yağus: yardım ilâhı. (Gays, yardım demektir.)
- Yauk: savunma ilâhı. (Avk, mumanaat eden demektir.)
- Nesr: kuvvet ilâhı. (Nesr, kartal demektir. Kartal, kuvvetin simgesidir.)

Her beldenin sâkinleri ayrı tipte evler yaptıkları ve o evler değişik tipte olmakla beraber «ev» olma vasfında birleştikleri gibi, Nuh kavminin çeşitli ihtiyaçlara karşı edindikleri putlar da aynı mahiyette, binlerce sene sonra, Arabistan'da, Roma'da ve diğer yerlerde değişik hüviyetlerde ortaya çıkmışlardır.

Nuh Tufanında helâk olan putların nasıl olup da Ortadoğu'da İslâm döneminin başlarında yeniden yeşerdiğini kendi kendimize sorduğumuzda, Cahiliye devrinde müşriklerce tapılan putların isimlerinin Arapça olduğuna dikkat edersek an-

larız ki, bu yeşerme ve o dikili taşların yeniden dirilmesi, insanın şuuraltındaki putçuluğun çağlar içinde bir türlü yok olmadığını göstermektedir. Demek, dirilen o dikili taşlar değil, insanın şuuraltında yer etmiş olan putçuluktur.

Kur'ân'ın ilmî ve gaybî cihetteki mucizeliklerinden birine bakınız ki, Nuh kavminin putlarını anlatırken, kabilelere mahsus Lât ve Uzza gibi putların adını söylemiyor. Her kavmin ortak duygularının ortaya çıkardığı ortak putları anlatıyor. Ve aklen, mantıken putçu olan bir topluluğun ancak yukarıda sayılan beş tipte putlar eder olduklarına dikkat eden bir insan, kolayca bunun farkına varıyor. Nitekim bugün de putçu olan her cemiyette o beş put değişik kılıklara bürünmüş olarak mevcuttur: Kadın, bilim, para, asker ve hükümet...

Kur'ân putçulukta cinlerin de tesiri olduğunu söylemektedir. *«Allah'a cinleri ortak ettiler.»* (1) Evet, insan korktuğu ve kurtulamadığı şeylere tapar. Ayrıca, şeytanlaşmış cinler de insanların kendilerine tapmasını temin için, insan ruhundaki tapma duygusunu istismar ederek, putların içine girip şeytanlık vazifesini icra etmişlerdir. Bunu teyid eden bir hadise, Mekke'nin fethi sırasında vuku bulmuştur. O zaman Resulullah (a.s.m.) Halid bin Velid'i (r.a.) çağırıp, «Batn-ı Nahledeki ağaca git ve onu kes» demiştir. Halid oraya gitmiş, ağacı kesmiş ve ağacın bekçisi olan Dubayye'yi öldürmüştür.

İbni Abbas'tan naklen, Ebu Ali dediki: Batn-ı Nahle'de üç hurma ağacında barınan Uzza isimli

---

(1) Müminun, 100

bir dişi şeytan vardı. Hz. Peygamber (a.s.m.) Mekke'nin fethinden sonra Halıd bin Velid'e «Batn-ı Nahle'ye git. Orada üç hurma ağacı bulacaksın. Birincisini kes» dedi. Halîd gidip kesti. Döndüğünde Peygamberimiz (a.s.m.) sordu: «Birşey gördün mü?» Halid «Hayır» dedi. Peygamberimiz (a.s.m.) «İkincisini de kes» buyurdu.

Halid gidip ikinci ağacı da kesti ve döndü. Peygamberimiz (a.s.m.) «Birşey gördün mü?» diye sordu. Halid «Hayır» dedi. Peygamberimiz (a.s.m) «Üçüncüsünü de kes» buyurdu. Halid yine gitti. Bir de ne görsün; önünde saçları karma karışık, elleri ensesinde, dişlerini gıcırdatıp duran bir cadı var. Arkasında da Dubayye isimli bekçisi. Bekçi Halid'i görünce dedi ki:

«Ey Uzza, bir saldırış saldır da, beni yalancı çıkarma. Yürü Halid'in üstüne. Eteklerini dola, örtünü kaldır. Çünkü bugün sen Halid'i öldüremezsen, utanç dibinde devrileceksin. Kendini koru.»

Buna karşılık Halid şöyle dedi:

«(Ey Uzza) seni inkâr gerek, sana övgü değil. Gördüm ki, Allah seni alçaltmış.»

Sonra Uzza'ya vurdu ve başını kopardı. O anda cadı sim siyah bir kömür oldu. Halid sonra ağacı kesti ve bekçi Dubayya'yı öldürdü. Ardından Peygamberimize (a.s.m.) gelerek, olanları anlattı. Peygamberimiz (a.s.m.) şöyle buyurdu:

«İşte Uzza! Artık Araplar için Uzza yok. Bugünden sonra ona tapılmayacak.» (*)

(Kureyş kabilesi Uzza'yı, Sakif kabilesi ise Lât'ı put olarak seçmişti.)

(*) İbn-i Hişam, c. 4, sh. 107

TUFAN

Burada, konumuzun putperestlik ve bilhassa Nuh kavminin putları olması münasebetiyle, Tufan kıssası üzerinde kısaca duralım. Kur'ân'daki Tufan kıssasını, Tevrat'ta ve Gılgamış destanında anlatılan şekilleriyle bazı bakımlardan karşılaştıralım:

Herşeyden önce şunu belirtelim ki, Kur'ân'dan tufanın umumî olduğu anlaşılmamaktadır. Umumî olduğuna işaret ettiği ileri sürülen âyetlerin işaretleri açık değildir. İsra Sûresinin başında geçen «Ey, Nuh'la birlikte yüklediklerimizin zürriyeti» ifadesi, sözün siyakına, yani gelişine göre, İsrail Oğullarına bir hitaptır. Bütün insanlığa değildir. Şu halde, bu hitaptan, tufanın umumî olduğu mânâsını çıkarıp, şimdiki insanların tamamının Nuh'un (a.s.) gemisine binip kurtulanların nesli olduğu neticesine kolayca varamayız.

Tufanın umumî olduğuna işaret olarak görülen diğer bir kayıt da, Hz. Nuh'un (a.s.) her türden iki çift hayvanı gemiye bindirmiş olmasıdır. Fakat gerek Kur'ân'ın ifadesinden, gerekse Gılgamış destanından, bu istikamette kesin bir işaret çıkaramıyoruz. Çünkü destanda «bütün yeryüzü tür-

leri»nden söz edilmemektedir. Destandaki kayıt, «tarlanın sürüleri ve vahşileri» şeklindedir. Tarlanın sürüleri ve vahşileri ise, koyun, keçi, kedi ve köpek gibi evcil hayvanlar demektir.

Kur'ân'ın ifadesinde de buna benzer bir işaret vardır. Âyette «bütün çiftlerden ikişer tane» değil, «her birinden bir çift» ifadesi kullanılmaktadır. (1) «Her birinden» derken, Hz. Nuh'un (a.s.) eli altındaki evcil hayvanlardan birer çift kastedilmiş olabilir. Nitekim kazılarda çıkarılan destanlardaki ifadeler de bu mânâya kuvvet vermektedir.

Bunun yanında, Tevrat'ta geçen ifade de aynen şöyledir: «Temiz olmayan hayvanlardan yedişer (erkek ve dişi), temiz olanlardan bir çift, kuşlardan da yedişer tane al.» Halbuki Tevrat'ın 6. Bâbında «Her türden bir çift yanına al» denmektedir. Tevrat'taki bu değişiklik, onun değiştirildiğini göstermektedir. Demek ki, Kur'ân Tevrat'ın kopyası değildir. Belki onu tashih ve doğru taraflarını tasdik eder. Zamanla kazı ve araştırma neticeleri ortaya çıkar, zahirperestlere karşı da Kur'ân'ın haklı olduğunu gösterir.

Karşılaştıracağımız ikinci nokta şudur: Kur'ân Nuh kavminden az sayıda insanın inanıp gemiye alındığını söyler. Bunlar arasında Nuh'un (a.s.) aile efradı da vardı. Destanda da «*ehlinden ve akrabalarından,*» yani ailesinden ve kavminden «*gemiye koyduğumuz zaman*» denmektedir. Tevrat ise, insanlığın yalnızca Nuh'un (a.s.) üç oğlundan türediğini söylemektedir. Bu noktadan da,

(1) Hud, 40

Tevrat'ın aslında semavî bir kitap olduğu, ancak vaktiyle yazılmadığı için zamanla değişikliğe uğradığı anlaşılır.

Üçüncü nokta da şudur: Kur'ân'ın ifadesine göre, Hz. Nuh (a.s.) o hayvanları gemiye koyduktan sonra «geminin yürümesi de, durması da Allah'ın adıyladır» dedi. Yani, iş bütünüyle Allah'a kalmıştır. Destanda da «Büyük binayı (gemiyi ve yüklerini) Rabbı olan geminin Efendisine teslim ediyorum» ifadesi vardır.

Dördüncü nokta: Kur'ân, Hz. Nuh'un (a.s.) Tevhid dini için mücadele verdiğini anlatır. Destanda ise, büyük İlâha inanma ve Ona teslim olma ile beraber, çok değişik ilâhların ismi de geçmektedir. Bunun birkaç sebebi vardır:

- Gılgamış medeniyeti mensupları putperest olduklarından, tufan kıssasını destana dökerken kendi kültürlerinin süzgecinden geçirmişlerdir.

- Mütercimler meleklere verilen isimleri ilâh diye tercüme etmiş olabilirler. Meselâ destanda tufandan sonra *Hz. Nuh'un (a.s.) kestiği kurbanın üstüne «ilâhların üşüştüğünden»* bahsedilir. Halbuki makamın münasebetine göre, o kurbanın makbul oluşuna işaret olarak melekler gelmiş olabilirler. Yine destanda *«İlâhlar tufandan korktular»* ifadesi vardır. İslâm'ın bize öğrettiklerinden, meleklerin hadiselere şahitlik ettiklerini, nahoş hadiselerden müteessir olduklarını ve ehl-i iman için Allah'tan mağfiret dilediklerini (1) biliyoruz. Şu hal-

---

(1) Gafır, 7-8

de, destanın bu cümlesiyle de meleklerin kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

● Dil yetersizliği birçok gerçeğin birbirine karışmasına yol açar. Bu bakımdan, destanda geçen birtakım isimlerin, onların ifade, bizim de tercüme edemediğimiz hakikatlere işaret ediyor olması ihtimali kuvvetlidir. O destanda mütercimlerin, birçok kelime ve isimlerin tercümesinde mütereddit olduklarını görüyoruz. Bu gibi tereddütler değişik tercümelerde açıkça kendisini göstermektedir.

● Eski zamanlarda, diller basit ve gelişmemiş olduklarından «iştirak» denilen, bir kelimenin çok manalara gelme olayı çok vardı.

Belki, o zamanki, dilde Allah ve melekler aynı kelime ile ifade edilirdi.

YAHUDİLİK KISSALARI

Biliyoruz ki, İlâhî bir kanun olarak herşey basitten başlar, zaman içinde olgunluğa ulaşır. İnsanlık ağacı da eski çağlarda çekirdeği atılmış, dal budak salmış, meyve vermiştir. Bu ağacın tarih içinde boy salan en olgun dalı, Hz. İbrahim'in (a.s.) neslidir: İsrail Oğulları ve İsmail Oğulları. İsrail Oğulları başlangıçta dünyanın en faziletli insanları olmalarına rağmen, sonradan insanlığın en aşağı derekesine inmiş, dünyanın lânetini kazanmışlardır. Zira yaratılış kanunlarından biri de şudur: Birşey kemale erer ve meyvesini verirse, gerilemeye başlar. Çürüyüp başka şekillere girer. Bu hakikatin örneklerini canlılar âleminde her sene görüp duruyoruz.

Yahudiler bu olgunluğun zekâ, maharet, uyanıklık gibi unsurlarına sahip çıkmakla beraber, gerileme sonrasında fıtratlarını en kolay iş olan bozgunculukta kullanmışlardır. Bu yolda çırpındıkça daha da batmışlardır. Tarih boyunca çok zulme uğradıklarından, Hz. Süleyman (a.s.), hattâ Hz. Musa (a.s.) zamanından beri teşkilâtlanmaya başlamışlar, fakat daima büyük devletlerin sillesini yediklerinden, bir türlü muradlarına erememişlerdir.

Hayatları hep hareket ve hicret, hep haram ve mahrumiyet içinde geçmiştir. Bir taraftan onlar belâları milletlere bulaştırırken, diğer taraftan da büyük belâlar ve kuvvetli devletler onların başını rahat bırakmamıştır. Ve böylece insanlık sahifesinin sütunları yazılmıştır.

Yahudi milleti daima böyle çarkların içinde yoğrulduğu için, çok çalışkan, zeki ve ihtiyatlıdır. Bu zekâ ile Yahudiler Hıristiyanlığı Yahudiliğe çekerek ta başında onu ikiye böldüler: Hz. İsa'nın (a.s.) yakınlarının idaresindeki Yahudi Hıristiyanlığı ve Paul'ün idaresi altındaki Roma Hıristiyanlığı.

1400 senedir İslâmiyete yaptıkları mâlûmdur. En büyüğü, Yahudi Abdullah bin Sebe'nin tertiplediği iç savaş ve Avrupa'da asırlardır müsteşriklerin diliyle yaptıkları menfî propagandalardır.

Bu çarpışmalar devam ederek dünyanın yaşadığı bu sanat ve fen asrına kadar gelmiştir. Aklın hakim olduğu bu asırda Yahudiler keskin zekâlarıyla tam nasiplerini aldılar. Şerefli bir din ve milliyete sahip oldukları için, diğer etnik grupların eriyip kaybolduğu bu asırda erimediler. Üstelik dünyaya dağılıp her devlete nüfuz ederek, en yüksek makamlardan istifade etmektedirler.

Normal olarak bu dönemde yapılabilecek en faydalı iş, kendilerini sevmeyen milletlerin içine gizlenmek ve sayıca az oldukları için, başka fertlerden kendi gayeleri istikametinde faydalanmak olacaktır. Bunun için de ittifakı ve mevcudiyeti devam ettirmenin bel kemiği mesabesinde olan gizli bir cemiyet kurmak gerekecektir. İşte, masonluk bu komitedir ve prensipleri şunlardır:

- Gizli olmak. Çünkü Yahudiler azdır. Hem de tahrip ve bozgunculuk alenen yapılamaz.
- İnsan haklarını savunuyormuş görünmek. Çünkü Yahudiler ezilmektedir.
- Milletleri dinî ve millî bağlarından koparmak. Tâ ki, müstemlekecilerin siyasetlerine âlet olabilsinler.

Bu cemiyetin tabakları vardır. Başta Yahudiler bulunur. Onun altında insanlık ve yardımlaşma cemiyeti yer alır. 1978 senesinde *BBC* Radyosunda sorulan bir soruya cevap verilirken, masonların en fazla yerleştikleri bölgeler şöyle sayılmıştır: Kuzey Amerika, Avrupa, Hindistan, Japonya ve İslâm memleketleri.

Bu cemiyet neler yaptı?

- Müstemlekecilik ve Yahudi siyasetine mâni olan Osmanlıları yıktırdı. Masonların hakim olduğu Avrupa devletleri Osmanlının üstüne çullandılar milyarlarca zarara katlanma pahasına.
- İslâm dünyasında dinsiz devletler kurdurdular. Devletler kurulduktan sonra savaşı bırakıp çekildiler. Yalnız bazı milletler millî menfaatleri için savaşı bırakmadılar. Bu durumda savaş hali zayıflatıldı. Ve neticede sun'î başarılarla kendi adam ve iç dostları Müslüman milletlere sevdirilmeye çalışıldı.
- İslâm memleketlerinde bir yandan dinsizliği, bir yandan da ırkçılığı geliştirmeye çalıştılar. Gaye İslâm fikriyatının sönmesi, yerine başka şeylerin ikamesiydi. Türk-Arap birliğinin bozulması, sahanın Yahudilere kalmasıydı. Zaten 1917'de aldıkları bir karar şöyleydi: «Her topluluk ikiye bölünüp birbiriyle çarpıştırılacak.» Tâ ki, hepsini

zayıf düşürüp sömürebilsinler. Keza Birinci ve neticesi olan İkinci Dünya Savaşlarını da onlar plânlayıp, neticelerini yine onlar belirlediler.

● Önüne geçemedikleri akımları, mecrasından çevirmek veya engellemek için, başına kendi adamlarını yerleştirdiler ve yerleştiriyorlar.

Bu cemiyet için Bediüzzaman, «gizli, perde altında nev-i beşeri istibdadı altına alan müthiş cemiyet» ifadesini kullanır.

İşte bu yüzdendir ki, Kur'ân 200'den fazla âyetiyle Yahudilere vurur. Onları ıslaha çalışır Başka hiçbir millete hususî ve açık hitapta bulunmazken, bu âyetlerde Yahudilere irşad ve ikazlar yapar.

Evet, Kur'ân kâinat kitabının, bilhassa insanlık sayfasının kıraati olduğu için, o sayfada en fazla yer alan ve tesir eden bir milletten elbette bahsedecektir. Hıristiyanlar sayıca çok oldukları halde insanlık âleminde rolleri küçüktür. Bu sebeple Kur'ân'da o kadar yer almamışlardır. Yalnız velediyet akideleri, yani İsa'nın (a.s.) Allah'ın oğlu olduğu yolundaki inançları çok sayıda insanı putperestliğe götürdüğü için, Kur'ân çok yerde o akideyi çürütür.

Kur'ân'ın ölçü ve dizilişi İlâhîdir. Vahye dayanır. Başta kendi özeti olan Fatiha ile başlar. Sonra Bakara Sûresi gelir. Önce önsöz olarak Kur'ân'ın hak bir kitap olduğunu isbat eder. Kitabın değerini bildirir. Mânen şöyle der: İnsan akıl ve ilim ile insandır. Akıl ve ilmin en birinci anahtarı da kitaptır. Ve Kur'ân'ın, ilk başta bu şekilde kitabı konu etmesinden anlaşılır ki, âhir zamanın en tesirli silâhı kitap ve ilim olacaktır.

Sonra Kur'ân kâinat kitabının tefsiri olduğun-

dan ve kâinattan esas gaye de insan olduğu için, insanı ele alır. Kısımlarını açıklar. Evet, kâinatı açıklamaya kalkan herkes mecburen önce insandan başlayacaktır. Çünkü herşey ona bağlıdır. İnsan çözülmedikçe kâinat çözülmez ve bu noktada inançsız felsefenin iflâsı ortaya çıkar. Zira insan çok bedihî bir hakikattir.

Kur'ân'ın beyanı üzere, insanlar dört kısımdır: mü'min, ehl-i kitap, müşrik ve en alçak kısım olan münafıklar ki, bu grubun çoğunu Yahudi ve masonlar teşkil eder.

Bakara Sûresi bunları beyandan sonra, insan gerçeğinin anlaşılması için dört temel mesele olan *Tevhid, peygamberlik, haşir ve adalet* esaslarını isbat eder. Sonra insanın niçin ve nasıl yaratıldığını açıklar. Ardından, kâinatın düzeninde hiçbir yeri olmayan münafıklık ve sahtekârlık konusuna dönüp, Yahudilere yüz âyette üst üste öyle darbeler vurur ki, âdeta şöyle der: *Münafıklık, sahtekârlık gibi, gerçek olmayan şeyler olmasaydı, beşer düzelecekti.*

Başta o dört sınıfı açıklarken dört âyet Müslümanın medhinde, iki âyet ehl-i kitap hakkında, iki âyet müşriklerin izahında, on iki âyet de münafıklığın izahında geliyor. Çünkü nifak küfürden daha şiddetlidir ve bilhassa bu asrın nifakı çok daha dehşetlidir. Nitekim nifak hakkındaki âyetler cifrî bir şekilde mânen bu asra işaret ederler.

Nifakın beyni durumundaki bu menfî cemiyet inşaallah İslâmî cemaatler tarafından dağıtılacak ve böylece, yeryüzünde huzur ve adaletin tesisine set çeken en büyük engel ortadan kalkacaktır.

KISSALARDA SAN'AT

Sanat mefhumu

Sanat teknik, edebî ve felsefî bir mefhumdur. Birçok mefhumda olduğu gibi, sanatın da çok karıştırıldığı ve çeşitli yorumlara tâbi tutulduğu bir gerçektir.

Meselâ maddecilerin sanat anlayışı ile tasavvuf ehlinin sanat anlayışı yüzde yüz farklıdır. Biz bu kısa yorum denememizde, ifratlardan kaçıp orta yolu tutmaya ve görünen gerçekleri görmezlikten gelmemeye gayret edeceğiz.

Önce sanat kelimesinin etimolojisine, yani kelime olarak köküne, sonra sanat hakikatine, sonra da sanatın tarihteki yerine bakalım.

Sanatın etimolojisi

Sanat Arapça bir kelime olarak «yapı ve yapmak» demektir. Fakat buradaki yapı herhangi bir yapı değildir. Özenerek yapılan, ölçülü, intizamlı bir yapı demektir. «Fiil» herhangi bir şekilde yapmak ise, «sanat» yerli yerinde yapmak ve bu tarzda inşa edilen yapı mânâsındadır.

Arapça lûgat kitaplarında görüldüğü üzere,

sanat maddesinden türetilen bütün kelimelerin ortak yani, hepsinin de «süs» mânâsını taşımalarıdır. Demek ki, sanatta «yapmak» mânâsıyla beraber, ölçü, intizam ve süs mânâları da vardır.

Sanatın gerçeği

İki kısım sanat vardır. Birincisi insanın elindeki sanat, ikincisi kâinattaki sanattır.

İnsanın elinde bulunan gerek edebî, gerekse teknik sanat, insanla kâinat arrasında bir ahengin neticesidir. İnsan kâinatın alelâde bir parçası olmadığına göre, elbette ki, kendi kabiliyetine uygun bir vazifesi vardır. Bunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Bu vazife ise ancak sanatla gerçekleşir. Dolayısıyla, insan ve kâinat arasında âhenk ancak sanatla sağlanır. Yoksa insan kâinat içinde en âdi, en zelil ve en değersiz bir yaratık olarak kalacak, yaratılışın tam tersine aşağılık derekelerine yuvarlanacaktır.

Sanat ferdi cemiyetle bağlayan, ona beraberce sosyal bir hayat yaşattıran sosyal, müşahhas (somut) ve yaşanan bir kanundur.

Sanat duygusu, yani esneklik ve tabiat üstüne çıkma duygusu, insanın yaratılışında var olup, onu hayvandan ayıran en büyük hususiyettir. İnsanın yeryüzüne halife olmasının en parlak nişanesidir.

Sanat kemaldir, olgunluktur. Ölçü, intizam ve güzellik gibi gerçekleri ihtiva eder. Bunun için sevimlidir. Mâlûmdur ki, insan lezzet, menfaat, cinsiyet gibi şeyleri «dolaylı güzeller» diye sever. Fakat kemal ve olgunluğu ise, karşılık beklemeksizin, doğrudan doğruya güzelliğinden dolayı sever.

Sanatın menşei ilimdir. İlmin meyvesi inti-

zamdır. İntizam ise, gücün değerlendirilmesi ve kaynağıdır. Sanayideki sonsuz denecek gücün kaynağı, baştaki ilim ve neticesindeki intizamdır.

Sanat, insan hayatının ta kendisidir. Belki insanın sonsuz istekli duygularının tatminine yönelik bir harekettir.

Sanat insanı monotonluktan, determinizmden kurtaran bir ilâçtır. Çünkü sanatın en bariz vasfı, estetik **oluşudur.**

İşte, bu gerçekler içindir ki, ilk insan «tâlim-i esma,» yani Allah'ın insana Kendi isimlerini ve eşyanın hakikatini öğretmesiyle müşerref kılınmıştır. (1) Ve bu kabiliyetle *çözüp öğrenme, birleştirip sanat yapma hakikatini* kazanmıştır. Bütün peygamberlerin eline ayrı ayrı sanatlar verilmiştir. «Mehdî» olarak beklenen kurtarıcının en büyük gücü sanattır. Hattâ bazı İslâm sosyologları bizzat sanatın kendisine «Mehdî» nazarıyla bakmaktadırlar.

Sanatın çok renk, şekil ve üslûpları vardır. Bunların hepsinden istifade etmeyenin sanatı yetersiz kalır. Sanat, meş'alesinin bütün şartları gerçekleşmedikçe parıldamaz.

Kâinattaki san'at

İlk bakışta, kâinatın determinizm içinde aktığı sanılırsa da, incelendiğinde, o determinizm ve kanunlar içinde yüksek bir sanat ve estetiğin işlendiği müşahede edilir.

Kâinatta kanunlar ve yeknesaklık vardır. Fakat kanun olmazsa, sanat da olamaz. Zira sanatın

---

(1) Bakara Sûresi, 27

en çekici yanı olan letafet ve güzellik, ancak nizam ve intizamla gerçekleşir. İntizamın temeli de kanunlardır.

Kanunlar estetik karşısında düz bir satıh gibidirler. Ama estetiğin de temelini teşkil ederler. Çünkü kâinatta standart kanunlar olmakla beraber, o kanunlar her an itibarî değişikliklere sayfa olurlar. Her sene, her bahar, her hafta, her gün ayrı bir âlemdir. Sanattan ayrı, birer itibarî şekilleri vardır. Ve bundandır ki, tabiattaki sanat güzelliği gözleri kamaştırır.

Determinizm, monotonluk, mecburî bir şekil içinde devamlı akış ve yaratılış demektir. Fakat kainat öyle değildir. Kâinatta her an yeni bir âlem yaratılmaktadır ve bunun en büyük delili ondaki sanat hakikatidir.

Sanat ilmin görüntüsüdür. Mücerret ilim müşahhaslaşıp, sanat olmaktadır.

Sanat, letafet, güzellik, kapsamlılık ve ölçüyü ihtiva etmektedir. Meselâ kâinatta yüksek bir letafet vardır. Çünkü herşeyin fıtrîsi, tabiîsi, gerçeğe en uyugunudur. Letafetin zıddı ise kabalıktır. Keza kâinatta güzellik de vardır. Kâinat hüsn-ü mücerrettir. Sade güzelliktir. Misal olarak: Bir bahar mevsiminde bulutlar içinden büyüleyici çiçeklere elveda diyen hüzün verici grubu hatırlayalım.

Kâinatta kapsamlılık gerçeği dahi her yeri kaplamıştır. Kâinatın herhangi bir parçasının bilinmesi için müstakil fakülteler kurulur. Fakat o fakülteler her tarafını kuşatamadığından, mecburen bölümlere ayrılırlar.

Ayrıca kâinatta derin bir ölçü de vardır. Matematik ve geometri, sayılar arasında nasıl bir öl-

çü ve ahenk olduğunu çocuklara dahi göstermiştir. Matematikteki sayılar ise kâinattaki varlıkları temsil ederler. Ondaki uyum, ölçü ve düzen, kâinattaki intizamdan kaynaklanır. Kâinat matematik kuralleriyle yaratılıyor. Herşeyin bir formülü, bir dengesi vardır. Herşey ölçü ile yaratılmaktadır. Ölçü ise Geometri ilmi demektir.

Tarihte sanat

Sanat, insanın ikizidir. İnsan daha hayata gözünü açmadan önce, onda sanat çekirdekleri yerleştirilmişti. İnsanın her bir hareketi sanatı ihtiva etmektedir. İnsanlığın milyonlarca sene mutlak vahşette yaşadığına inanmak imkânsızdır. Zira ondaki sanat kabiliyeti, filiz vermeden bekleyemez. Madem ilk insan da bizim sahip olduğumuz bütün duygu ve kabiliyetlere sahipti, elbette şimdiki gibi inkişaf etmemiş de olsa, onun kendisine has bir konuşması, simgelerle yazışması vardı.

Nitekim günümüzün en vahşi kabilelerinde, bu kabiliyetin kökleri görülmektedir. Onların da kendilerine has konuşma, işaretleşme, sanat ve müzik kabiliyetleri vardır. Ve bu izler onları hayvanlardan ayırmaktadır.

«Âdem'e 29 harf öğretildi» malindeki meşhur hadis bu hakikate işaret eder. Yani Hz. Âdem 29 heceye yakın sesler konuşabilir bir yaratılışta yaratılmıştır. Yani insan böyle yaratılmıştır.

Medeniyetin ilk yıllarına ait olduğu bilinen ve Mezopotanya'da ele geçen geometrik şekiller ve bir müddet sonra ki döneme ait bulunan av âletleri, insanın sanatla ikiz olduğunu göstermektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, insandaki sanat

hakikatinin, kahraman ve mümtaz insanlar olan ve Allah tarafından bilgi verilen şahsiyetlerle, yani peygamberlerle açıldığını Kur'ân ve diğer semavî kitaplar haber vermektedirler.

Demek ki, insanda o kabiliyet olmakla beraber, güzelce gelişip vehim ve vahşet karanlıklarından kurtulabilmesi ancak vahiy ışığıyla mümkün olabilmektedir. (*)

Dindar olmayan medeniyetlerin temelinde de yine eski bir dinin kökleri yatmaktadır.

Sanatın iki çeşidi vardır: aydınlatıcı ve faydalı sanatla büyüleyici ve uyutucu sanat. İlk çağlarda sanat hakikati vahşet karanlıkları içinde tam görünemediği için, çevre tarafından «büyü» olarak vasıflandırılıyordu. Ayrıca kâinata hakim olma vasfındaki sanat sivrilip hassasiyet kazanınca büyü gibi tesir yapıyordu. Peygamber Efendimiz (a.s.m.) sanatın bu kısmına temasla, «Beyanın bir kısmı büyüdür» (1) buyurmuşlardır.

Tarih içinde her ne kadar tiyatro, sinema ve diğer teknik imkânlar bakımından sanat gelişmişse de, destanlar, kıssalar ve romanlar esas olma vasfını muhafaza etmektedir. Kıssalar roman ve destanların gerçek ve doğru şekilleridir. Onun için, insanlığa inen Kur'ân'da sanat gerçeklerini tahakkuk ettirmek için kıssalar çokça zikredilmiştir.

---

(1) Ebu Davud Kitabül-Edep

(*) «İnsanlık Tarihinde İlâhî Takdir» bölümüne bakınız.

Kıssalardaki San'attan Bir Numune

HZ. SÜLEYMAN KISSASI

Kıssanın meali

Gerçekten Biz Dâvud ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar da «(Bu yüksek nimetle) bizi çok kullarından üstün kılan Allah'a sonsuz hamd olsun» dediler.

Süleyman Dâvud'a vâris oldu ve dedi ki: «Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve herşey verildi. Şüphesiz, bu açık bir üstünlüktür.» Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan askerleri toplandı ve hemen sevk edildiler. Tâ karınca vâdisine geldiler. Dişi karınca (kraliçe) «Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Süleyman ve askerleri farkında olmadan sizi ezmesinler» dedi.

Süleyman onun sözü karşısında gülerek tebessüm etti ve şöyle dedi: «Ey Rabbim, bana ilham et ki, bana ve ana-babama verdiğin nimetlerine karşı şükredeyim ve razı olduğun iyi ameller işleyeyim. Ve rahmetinle beni salih kullarından kıl.»

Ve Süleyman kuşu bulamayarak şöyle dedi:

«Neden Hüdhüd'ü göremiyorum? Yoksa kaybolanlardan mı oldu? Ya ona şiddetli bir azap vereceğim, veya boğazlayacağım yahut o bana büyük bir bürhan (delil) getirecek.»

Derken Hüdhüd hemen yakında durup anlatmaya başladı. «Senin bilmediğin birşeyi öğrendim. Sana Sebe'den kesin bir haber getirdim. Bir hanım buldum, halkını idare ediyor. Ona herşey verilmiş. Büyük bir tahtı var. Onu ve kavmini Allah'a değil de, güneşe tapıyor buldum. Şeytan, işlediklerini onlara güzel göstermiş ve kendilerini yoldan saptırmış. Artık hidayet bulacak değiller. Ki, göklerdeki ve yerlerdeki gizlilikleri ortaya çıkaran, gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilen Allah'a secde etmesinler. Allah o Allah'tır ki, Ondan başka ilâh yoktur. O, büyük Arş'ın sahibidir.»

Süleyman dedi ki: «Bakalım doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın? Bu mektumu götür, onlara at. Sonra dön, bak; ne çevirecekler?»

Kraliçe (kavmine) dedi ki: «Ey meclisim, bana kerîm bir mektup atıldı. O, Süleyman'dandır. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlıyor. 'Üzerime üstünlük taslamayın, Müslüman olarak bana gelin' diyor. Bana görüşünüzü açıklayın. (Ne yapayım?) Siz bana şahit olmadıkça, hiçbir işi kesip hüküm verici değilim.»

Meclisindekiler dediler: «Biz güçlüyüz ve sakınılacak bir milletiz. Emir senindir, istediğin gibi yap.»

Kraliçe dedi: «Krallar bir şehre girerlerse, şehri bozarlar. Büyüklerini zelil ederler. Kötü işler yaparlar. Ben onlara bir hediye göndereceğim; bakayım, gönderilenler ne ile geri gelirler?»

Elçi Süleyman'a geldiği zaman, Süleyman şöyle dedi: «Siz bana mal mı uzatırsınız? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Siz hediyeleriniz ile ferahlanıyorsunuz. Geri dönün. Yoksa karşılanmaz güçlerle geliriz. Onları o şehirden çıkartıp zelil ve aşağı kılarız.»

Süleyman (devamla) dedi ki: «Ey meclisim! O bana gelmeden önce hanginiz bana onun tahtını getirebilir?»

Cinlerden bir ifrit dedi: «Sen makamından kalkmadan, ben onu getiririm. Benim buna gücüm yeter. Ve ben güvenilir bir kimseyim.»

Kitaptan kendisinde bilgi olan birisi dedi ki: «Gözünü açıp kapamadan ben onu getiririm.»

Süleyman tahtı yanında hazır görünce dedi ki: «Bu, Rabbimin fazlındandır. Şükredip etmeyeceğimi imtihan ediyor. Şükreden, kendisine eder. Kim etmezse de, muhhakkak ki, Allah ganîdir (muhtaç değildir) kerîmdir (karşılıksız da verir).»

Süleyman dedi: «Tahtı değiştirin, bakalım, yolu bulacak mı, yoksa bulamayanlardan mı olacak?»

Kraliçe geldiği zaman ona denildi ki: «Tahtın böyle miydi?»

Dedi: «Sanki odur. Bize ondan önce (Hüdhüd'ün getirdiği mektupla) ilim verildi. Biz Müslümanız.»

Daha önceden, Allah'tan başkasına ibadet etmesi onu saptırmıştı. O kraliçe kâfir bir kavimdendi.

Ona denildi ki: «Saraya gir.»

Saraya bakınca onu bir su gölü zannetti ve eteklerini topladı.

Ona denildi ki: «O, su değil, camdan şeffaf bir zemindir.»

O zaman kraliçe dedi: «Yâ Rabbî, ben şimdiye kadar kendime zulmettim. Artık Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.»

Üslûp:

Süleyman kıssasının üslûbu muhavere ve diyalog şeklindedir. Hz. Süleyman'ın (a.s.) önce Allah'la, sonra Hüdhüdle muhaveresi, sonra Belkıs'ın kendi meclisiyle konuşması, sonra Hz. Süleyman'ın (a.s.) meclisinde yapılan konuşmalar, sonra Belkıs'la yapılan taht ve saray konuşmaları ve en sonunda Belkıs'ın Allah'a teslim olup muhaveresine kadar dokuzdan fazla ayrı ayrı diyaloğun mevcudiyetine rağmen, bir sahifelik üslûpta hiçbir karışıklık yoktur.

Ayrıca üslûp son derece akıcıdır. Kur'ân'ın temel hususiyetlerinden biri olan îcaz ile, çok geniş konulara temas edilmiştir. Bilindiği gibi, az sözle çok mânâyı ifade etmek demek olan îcaz, Kur'ân'a mucizelik vasfını kazandıran en mühim hususiyetlerden biridir.

İcazın Süleyman (a.s.) kıssasındaki tezahürlerine birkaç misal verecek olursak: Meselâ «Bu mektubumu götür» mealindeki âyetten, «Bana bir mektup geldi» mealindeki âyete atlanıyor. Mevzuun gelişinden, «Mektubu yazdı, hüdhüde teslim etti, hüdhüd götürdü, onlara bıraktı. Balkıs açtı, okudu. Sonra meclisine danışıp, onlara şöyle dedi» cümleleri, hayali hiç zorlamadan kolayca anlaşılmaktadır.

Kur'ân üslûbunun mucizeli güzelliklerinden biri şudur: Âyetlerde mevzua kaftan gibi öyle bir üslûp biçilir ki, bir tek harf olsun, eksik veya fazla diyemeyiz.

Hulâsa: Âyetlerin dizilişi hem îcazlıdır, hem akıcıdır. Dizilişinde, her bir âyetin, diğerinin arkasından gelmesinden büyük mânâlar doğar. Yani, Kur'ân'ın mânâsı, âyetlerin mealinden anlaşılan mânâdan ibaret değildir. İki adet 2 yan yana geldiği zaman 22 olduğu gibi, iki âyet bazan yirmiden fazla mânâlar verir. Tefsirlerde âyetlerin bu mânâ zenginliği enine boyuna işlenmiştir. Bu hususta daha geniş bilgi sahibi olmak isteyenler için Bediüzzaman Said Nursî'nin *İşarâtü'l-İ'caz* isimli eseri eşsiz bir kaynak vasfındadır.

İsterseniz sizde bu kıssada geçen âyetlerin birbiriyle olan münasebetlerini düşünün. Kurana bakış açınızı değiştirin.

Kıssanın konusu

Kıssada örnek bir insan modeli işlenmektedir: Âlim olması, ilmi en üstün bir nimet bilmesi, bununla beraber insanlara ve cinlere hakim olması, sultanları kendisine itaat ettirmesi, bütün bunların yanında Allah'ı unutmayarak şükrünü hakkıyla eda etmesi ve insanlık mânâsından zerrece uzaklaşmaması gibi bütün özelliklere sahip olması göstermektedir ki, Hz. Süleyman (a.s.) kendisine verilen bütün kabiliyetleri yerli yerince kullanabilmiş bir insandır.

1. Nükte

Kıssanın bütününde umumî bir mukabele sanatı vardır. İnsan-hayvan, insan-cin, insan-Allah... Sağda Yemen; solda Şam. Süleyman erkek, Belkıs kadındır. Biri peygamber ve hükümdar, diğeri kraliçedir. Biri Müslüman, öbürü putperesttir.

Sonunda ikisi birleşip Allah'a teslim olurlar. İşte, gerçek güzellik o zaman meydana gelir. Çünkü mümkinat âleminin gerçek güzellikleri, zıtların birleşmesiyle ortaya çıkar. Bahar mevsiminde soğukla sıcak birleşip ne kadar güzel ve çiçekli bir manzarayı meydana getirirler. Oysa ayrı ayrı olsalar, biri kara kış olur, herşeyi öldürür; diğeri de yakıp kavuran bir yaz olur.

2. Nükte

«Müstetbeatü't-terâkîb» denilen, cümle ve kelimelerin çağrışımıdır. Bu vasıf, Süleyman kıssasının anlatıldığı bütün âyetlerde vardır. Meselâ bilgi vasıtasıyla Belkıs tahtının Şam'da görünme hadisesini anlatan âyetler, zihne çağımızın televizyon gibi âletlerini çağrıştırırlar.

3. Nükte

Âyette, karınca topluluğuna emir veren karıncaya «nemle,» yani dişi karınca denmesi, karınca topluluklarında idarenin kraliçe karıncada olduğuna ima eder. Bu gibi imalar cümleyi belâgat yönünden zenginleştirir.

4. Nükte

Konuşmacının, kendi sanatı ve kendi meşguliyetleriyle üslûp kurması, sözü güzelleştirir. Dikkat edilirse, bütün kıssada söz alan herkes, kendi sanatından söz etmektedir: Allah nimet verdiğinden, Süleyman saltanat ve şükründen, Belkıs süs ve tezyinatından, hüdhüd kendi mesleği olan gizlilikleri ortaya çıkarma sanatından bahsediyor. (Bilindiği gibi, hüdhüd kuşu su bulmak için nerelerin kazılması gerektiğine işaret etmektedir.)

Bu nükte ve kaideler bütün kıssalarda kendi mevzularına has bir şekilde bulunurlar.

MUSA (A.S.) KISSASI

Musa (a.s.) kıssası, Musa'nın asâsı gibi faydalı bir kaynaktır. Kur'ân onu «yed-i beyzâ»sına almış, göstermiş, edebiyat büyücüleri onun parlak belâgatına karşı secdeye kapanmışlardır.

Bu kıssa Kur'ân'da tekrarla anlatılır. Çünkü büyük bir ehemmiyeti vardır. Büyük gerçekleri taşır. Çok gizli sırlara sahiptir. Meselâ, bu kıssa ile İslâmiyet tesis edilmektedir. Hz. Musa'nın (a.s.) başından geçen hadiselerin İslâmiyette de olacağı bildirilmektedir. Dolayısıyla, İslâm'ın yerleşmesinde tatbik edilmiş bir derstir.

Hem bu kıssa ile peygamberlik tebliğ edilmektedir. Zorluklara karşı nasıl dayanılacağı gösterilmektedir. Hem, ümmet için tesirli bir telkindir. Halkın peygambere karşı tavrının güzel bir örneğidir. Ve uygun bir temsildir.

Musa kıssasında hem peygamberliğin esasları vardır, hem de mühim düsturları ihtiva etmektedir.

Bu kıssanın mânevî yönleri çoktur ve bu yönlerde çeşitlilik vardır. İkinci derecede, dolaylı bir yönden hayatın geçmiş ve gelecek kanatlarına bakmaktadır. Derin ve pek geniş içtimaî esasları ih-

tiva etmektedir. Bu kıssada hayatın büyük hakikatleri vardır. İnsan ise hakikate ışık ve gıda gibi muhtaçtır.

İçindeki hadiselerin birer düstur olduğunu, devamlı olarak tekerrür ettiğini bildirmek için bu kıssa çokça tekrarlanmıştır.

İşte, Musa kıssasının ikinci derecedeki mânâlarından birkaç nümune:

Birinci nümune: Firavun'a hitap eden «*Bugün Biz seni bedeninle kurtaracağız*» cümlesi, Mısır firavunlarının, ölülerin cesetlerini maziden müstakbele nakleden garip düsturlarını dehşetle ihtar eder. Ve der ki: «Musa Firavun'un cesedi kurtulmuştur. Zaman seli mumya tahta üstünde şu asrın sahiline antik bir ibret yadigârı olarak onu atmıştır.

İkinci nümune: «Firavun «*Ey Hâmân, bana bir kule yap.*» dedi.» Şu söz bize dağsız düz kıt'anın azgın sultanlarında ehramların inşası gibi garip bir arzu ve haşmet isteğinin hükümran olduğunu bildirir. Bu cümle bize o haşmetli ehramları, onlar gibi zulümlü ve abes şeyleri var eden bir düsturu ihtar eder.

Üçüncü nümune: «*Karun Musa kavmindendir*» hükmü insanlığa der ki: Dünya milletleri içinde Yahudi milletinin fertleri zararlı ve haram bir servet biriktirirler. Bilhassa faiz yollarıyla servetleri toplayan hırslı bir düsturu, Karun'dan bahseden âyetler ithar ederler. Bu ihtarları dinleyen beşeriyet, ne yazık ki, bu biriktirmeye seyirci kalır.

Dördüncü nümune: «Onlar ölümü hiç istemeyecekler.» Şu cümle, Yahudi milletine mahsus bir hayat hırsını ve ölüm korkusunu insanlığa bildirir. Garip bir hayat düsturunu hatırlatır. Onlardan bir topluluk Peygamberin (a.s.m.) huzurunda münazara ederken, «Kendisini haklı bilen, ölümü isteyip bir delil göstersin» denildi. Hiç kimse, söz lisanıyla da olsa cesaret edemedi. Yine hal diliyle, o millet hayat hırs ve arzusuyla halen de ölümden çekinir, ölümü hiçbir zaman istemez. Bundaki düstur şudur: *Her korkak bilmelidir ki, ölüm korkusu ölümü getirir. Hayat hırsı, zilleti netice verir.*

Beşinci nümune: «*Oğullarını keser, kadınlarını diri bırakırlar.*» Bu cümle kader kalemiyle Yahudi milletinin alnına yazılmış müthiş bir düsturu hatırlatır. Yahudiler daima musibetlere maruz kalmışlardır. Tarih boyunca cihan kıt'alarında tekrarla katliamlara hedef olmuşlardır. Bu esnada kızları diri bırakılarak, sefahet âleminde büyük rol oynamalarına yol açılmıştır. İşte bu söz der ki: Firavun asrının musibet hadisesi, her asırda tekrarlanan bir hadisedir. O milletin manevî şahsiyeti, müşahhas bir Yahudi topluluğunda gösterilmiştir. Kur'ân yalnız o müşahhas topluluğa vurmaktadır. Yoksa Yahudi milletinin bütün fertleri o kategoriye girmez.

Altıncı nümune: «*Zillet ve meskenet, onların kaderi olmuş.*» Evet, ölüm korkusu ölüme sebep olduğu gibi, hayat hırsı da zillete yol açar. Bu iki hikmet kaidesi, âyetin iki cümlesinde verilmiştir. Bu cümle de evvelki nümune gibi, «ihbar-ı bil-gayb» kabilinden kaderî bir düsturu beşeriyete hatırlatır. Hem de işareteder ki, o büyük

kavmin eskiden büyük bir hakimiyeti ve azametli bir tarihi olduğu halde, inat ve hayat hırsı onların başına zillet ve esaret getirmiştir.

Yedinci nümune: «*Fesat çıkartarak yeryüzünü bozmayın.*» «*Yeryüzünü bozacaksınız.*» Şu cümleler, o kavmin şimdiye kadar bozgunculuk ve faizle, hile ve derin bir intikam ateşiyle, fesatlı bir zülumle inatlı bir rol oynadığını haber veriyorlar. Âyet, onların böyle bir karakterde olduklarını bildirir.

Bu yedi nümune, ancak denizden yedi damladır. Hadise tekrarlansa, düstur olur. Kur'ân'daki tekrar bu sırra işaret eder, hem de onu gösterir.

(Lemat'tan)

Hz. Yunus ile Hz. Eyyup Kıssalarının yorumları için Lem'alar, (1. ve 2. Lem'a) kitabına müracaat edilsin.

HZ. İSA (A.S.)

Acîb harikalarla dolu bir hayatın sahibi olan Hz. İsa (a.s.), bilhassa nefis ve şeytanla olan mücadelesiyle meşhurdur. Bu yüzden şeytan, dünyada iken onu yenemediği gibi, halen de onunla uğraşmaktadır. Nitekim, kazılarda çıkan taşlarda isminin geçmediği ileri sürülerek, Hz. İsa'yı (a.s.) inkâra yönelik fikirler bugün de ortaya atılmaktadır. Bu gibi iddiaların ortaya atılmasında büyük şeytan olan Avrupa filozofların payı muhakkak ki büyüktür.

Halbuki, Roma'nın belgelerinde Hz. İsa'nın (a.s.) isminin geçmemesi gayet tabiîdir. Çünkü merkezî idare, karşısındaki muhalif cephenin hiçbir şeyini muhafaza ettirmez. Muhalefet hiçbir zaman âbide olarak dikilmez.

İkinci olarak, tarihlerde, Filistin'de ortaya çıkıp Roma'ya karşı gelen ve neticede asılan bir kimseden söz edilmektedir. Milyarlarca insanın inancına tesir etmiş bir gücün kaynağı, elbette ki, hayalî birşey olamaz. Fakat fevkalâde bir kaynak olduğu için, çevredekiler de şaşırmışlardır. Ve bu zat dünya hayatına çok az ilgi gösterdiği için, şef-

katli bir lider olarak çabucak gözlerden kaybolmuştur.

Her bir peygamberin insanlık için bir misyonu vardır. Ve bu misyon temel konularda aynı ise de, özel durumlarda ihtiyacın gerektirdiği keyfiyetleri alır.

Hz. Âdem'in (a.s.) fonksiyonu, (1) beşeri vahşetten kurtarmaktı. Ona dili ve örtünmeyi öğretti. İdris'in (a.s.) misyonu, sanatı öğretmekti. Çünkü artık insanın sanata ihtiyacı vardı. Hz. Nuh'un (a.s.) bir vazifesi, sınıflaşmış cemiyeti dengelemekti. Bu, aynı zamanda ondan sonraki diğer peygamberlerin de vazifesi idi. Çünkü onların geldikleri topluluklar sınıf çatlağına maruz kalmış cemiyetlerdi.

Babil'de şiddet had safhada idi. Buraya gönderilen Hz. İbrahim (a.s.) ise şiddete karşı şefkatin zirvesine çıktı. Hz. Musa (a.s.) Mısır gibi medenî bir topluluğa gönderildiği ve Mısırlıların kanunlara çok ihtiyacı olduğu için, ona inen vahiyler, daha ziyade kanunlar üzerine oldu.

Hz. İsa (a.s.) zamanında ise, insanperestlik had safhada idi. Madde, hayat ve kadın cemiyete hakim olmuştu. Roma tarihi mâlûmdur. İşte, Hz. İsa'nın (a.s.) misyonu, bir ilâç olarak bunlara karşı koymaktı. Evlenmedi, maddeyi eline almadı. Ara sıra balık avlıyordu, o kadar.

Bir hastalık son merhaleye varmışsa, tek çaresi, ona karşı büyük dozda antibiyotik gibi zıt bir ilâçtır. Hz. İsa'nın (a.s.) misyonu da bu misal ışığında düşünülmelidir. Bu misyon, insanlık için çok mühimdir. Çünkü insan tabiatı icabı maddeye

---

(1) Bir ihtimale göre adem cins ismidir. İnsanlar içinde ilk uygar ve din sahibi insan demektir.

ve kadına tapmaya çok düşkündür. Hattâ ahirzamanda insanlık yine böyle bir hastalığa yaklanacağından, Allah İsa'yı (a.s.) yine onlara göndereceğini vaad etmiştir.

Hz. Muhammed (a.s.m.) ise, bütün misyonlara câmidir. Çünkü en son peygamberdir. İşte Kur'ân!

Kur'ân peygamber kıssaları içinde en çok dördü üzerinde durur. Nuh, İbrahim, Musa ve İsa (Alehimüsselâm). Ki, Peygamber Efendimizle beraber beş «ulü'l-azm» peygamberi meydana getirirler.

Demek ki, Kur'ân'ın hükmedeceği devrede en mühim meseleler şunlar olacaktır:

Tevhid. Tabiatperestliğe karşı her zaman muhtaç olduğumuz fikir.

Şefkat. Şiddete karşı her an ona ihtiyacımız vardır.

Kanun. Çünkü Kur'ân'ın devrinde medeniyet hakimdir.

Zühd. Hayatın, yani hayatperestliğin panzehiridir.

Kur'ân bu maddeler üzerinde önemle durmaktadır. Çünkü bunlar olmadan hayat olmaz. Ve Kur'ân'ın içinde görüneceği bir topluluk da kalmaz.

İşte Kur'ân hayatı ıslah için indiğinden panzehir olan İsa'nın (a.s.) hayatının çok safhalarına ışık tutmaktadır.

Hz. İsa'nın (a.s.) ruhu diğer insanların ruhlarından çok daha harikadır. O, Kur'ân'ın tabiriyle, Cebrail'in veya kutsal ruhun yardımına mazhar olmuştur. Anne karnına ruhun celbi için bir yumurta ile bir sperm tıslımı kâfi gelirken, Hz.

İsa'nın (a.s.) ruhuna yalnızca bir yumurta yetmiştir. Hem ruh Allah'ın emrinden gelmekle beraber, Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. İsa'nın (a.s.) ruhları doğrudan Allah'ın iradesi, emri ve ruhların kanuniyeti dışında bir tecellî ile olduklarından, âyet-i kerimede «*Âdem'e ruhumu üfürdüğüm zaman ona secdeye gidin*» dendiği gibi, «*İsa'nın (a.s.) da Allah'tan bir ruh olduğu*» buyurulmaktadır.

Bütün varlık Allah'ın kudret kelimesi olduğu halde, Hz. İsa (a.s.) daha hususî bir tecellî ile yaratıldığından, âyet-i kerimede «*İsa İbni Meryem, Allah'ın kelimesi ve Ondan bir ruhtur*» buyurulmaktadır.

Bu harikalıktan dolayı, Filistin'de asıldığı zaman ölmedi, başka tarz bir hayata geçti. Âyet-i kerimenin ifadesiyle, «*Onu öldürmediler, asmadılar da. Fakat onlara benzetilme yapıldı. Onda ihtilâfa düşenler şüphededirler. Bundan başka dayanakları yoktur. Kesin olarak onu öldürmediler. Belki Allah onu yanına aldı.*»

Bu benzetilmeyi, başkasının onun yerine öldürüldüğü şeklinde yorumlayan müfessirler olduğu gibi, Hıristiyan âlemi ile birlikte bir kısım müfessirler de, Hz. İsa'nın (a.s.) asıldığı, fakat ölmediği kanaatindedirler. (1)

Âyetin dizilişi bu ikinci mânâya kuvvet verir tarzdadır. «O gerçekten (yakînen) ölmedi.» Yalnız hayat değiştirdi ki, bu hayat tarzıyla ahir zamanda Hıristiyanların başına geçip dünyanın rengini değiştirecektir. «O ölmeden önce ehl-i kitap ona inanacak» (2) mealindeki âyet ile sahih hadisler, onun geleceğini haber vermektedirler.

---

(1) Tefsir-i Kebir, Fahreddin-i Râzi: Nisa Sûresi, 157
(2) Nisa, 159

HZ. HIZIR (A.S.) KISSASI

Halk arasında yaygın bir inanç varsa, mutlaka doğru bir temeli vardır sonradan büyük ölçüde değişmiş olsa bile. Halkın Hızır (a.s.) hakkındaki kanaati de böyledir. Ancak Hızır kıyafetinde görünen herkes Hızır değildir. Çünkü zaman zaman veli zatlar da onun yerinde ve makamında ortaya çıkabilmektedirler. Bizzat Hızır'ın (a.s.) kendisiyle de görüşmeler olmuştur ve olmaktadır. Çünkü her taifenin bir reisi olduğu gibi, Hızır makamında olan velilerin reisi de nebi olan Hızır Aleyhisselâmdır.

Kur'ân'da Hz. Hızır'ın ismi geçmemektedir. Hızır has isim olmayıp, bereket ve bolluk mânâsındaki *hıdır*dan (yeşillik) isim olabilir. Fakat Kehf Sûresinin sonlarında, ledün ilmine ve İlâhî rahmete mazhar olduğu ve Hz. Musa'ya (a.s.) ders verdiği anlatılan zâtın Hızır (a.s.) olması kuvvetli muhtemeldir. Seyyid Kutub, onun isminin anılmamasını, kıssada heyecanı arttırma maksadıyla izah etmektedir.

Bununla beraber, Kur'ân her çeşit insana hitap ettiği için, Hızır (a.s.) hayatı hakkında şüphesi olanların anlayışlarını ihlâl etmemek maksa-

dıyla, kıssayı kapalı bırakmış olabilir. Âyetlerde o zâtın Hızır olduğu doğrudan söylenmemekle birlikte, kıssanın gelişinden, Hızır gibi veya onun makamında bir veli olduğu anlaşılmaktadır.

Bu makamdaki veliler ledün ilmine ve hususî bir rahmete mazhar olurlar. (1)

Herşey güzeldir, fakat hususî rahmetin ve ondan gelen ledün ilminin güzelliği bam başkadır.

Allah kemal ve cemalini rahmet şeklinde gösterir. Kim o rahmete ayna olursa, Allah büyük bir nimet olan hakikî ledün ilmini ona verir. Bu ilim kendisine verilen kimse, herşeyin mahiyetini anlar. Merkez Efendi gibi, herşeyi kendi merkezinde bırakır, rahat eder.

Bu rahmet Hz. Zekeriya'ya (a.s.) tecellî etmiştir. Rivayete göre, kendisi yüz yaşında iken ve hanımı da kısır olduğu halde, ona Yahya isminde bir oğul hediye edilmiştir.

Peygamber Efendimiz (a.s.m.) serapava ve her hareketiyle insanlığa bir nimet ve rahmet olduğundan, Cenab-ı Hak ona «Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik» buyurmuştur.

İçinde çok mânâlar barındıran Hızır kıssası, edebî tasvir bakımından da çok caziptir. İşte kıssanın kısa bir tefsiri:

«Zeki ve hareketli bir adam (Musa), çölde bir arayış içindedir. (Hepimiz hayat çölünde öyle değil miyiz?) Sanki kalbine bir ilham gelir: İki denizin buluştuğu noktada aradığını bulacak veya senelerce yürüyecektir. (İnsan hakikati ararken Hızır gibi bir zatla görüşür. O zat ona vücub ve

---

(1) Futuhat-ı Mekkiye, Makam-ı Hızır Bahsi

imkân denizlerini gösterir. Böylece hakikati bulur. Musa da buna mazhar olmuştur.)

Fakat bu arayış içinde beşerî ihtiyaçlar da ortaya çıkmaktadır. İnsan acıkır, unutur. Nitekim Musa iki denizin arasına vardığı zaman balığını unutur. Balık da tuhaf bir şekilde, denizin içinde yol alır, gider. Musa iki deniz sınırını aştıktan sonra acıkır. Arkadaşına «Yemeğimizi getir» der. Bu esnada yorgun olduklarını sezerler. (Yani nefisleri her ne kadar vüvub âlemini gördü ise de, tam ölmemiştir. Yine acıkmakta ve yorulmaktadırlar.)

Arkadaşı taşa yaslandığı zaman «Ben balığı unuttum. Onu bana unutturan, ancak şeytandır» der. (Taş vücub âleminden kinaye olabilir. Çünkü o anda, yani vücub âlemine yaklaşıldığı esnada nefis kendisinden geçer. Şeytan da bunu ister. Onun istemediği şey, nefsin ölmeden doğru yolda yürümesidir.)

Musa ise bunu istemez. (Demek ki, peygamberlik mesleğinde nefsi öldürmek yoktur. Yalnızca onu doğru yolda istihdam etmek vardır.)

Ve bir süre beraber olduktan sonra, nefsini öldürmüş Hızır'la, peygamberlik mesleğinde yürüyen Musa ayrılırlar. Çünkü makamları ayrıdır.»

ASHAB-I KEHF KISSASI

Kıssanın girişi

1. Mağara ve Rakim ehlinin, âyetlerimizden ibrete şâyân bir âyet olduğunu biliyor musun? (Tevhid delilini gösterir.) Kehf, 9

2. Bir grup genç mağaraya sığındıklarında, «Ey Rabbimiz, bize Kendi katından bir rahmet ver. Bu ayrılışımızda bize yol göster» dediler. (Allah'ın yardımının hükümran olduğunu gösterir.) Kehf, 10

3. Biz uzun seneler onları mağarada uyuttuk. (Âhiretin hakkaniyetini ve dünyanın fâniliğini gösterir.) Kehf, 11

4. Sonra onları uyandırdık. Neticede hangi grubun daha iyi hesap ettiği belli oldu. (Gaybı ancak Allah'ın bildiğini gösterir.) Kehf, 12

Kıssa

Biz onların haberini sana hakikata uygun bir tarzda anlatacağız. Onlar Rablerine inanmış bir grup gençtiler. Biz de onları daha doğru bir yola götürdük.» Kehf, 13

Kiyam ettiklerinde kalblerine sebat ve me-

tanet verdik. «Rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir. Ondan başka ilâh edinilen hiçbir puttan asla medet ummayacağız. Şayet bunu yaparsak, haddi aşmış oluruz» dediler. Kehf, 14

«Kavmimiz Ondan başka ilâhlar edindiler. Neden putları için açık delil bulamıyorlar? (Bütün kâinatı yaratan) Allah'a karşı iftira edenlerden daha zalim kim olabilir?» Kehf, 15

İçlerinden biri dedi ki: «Bunları ve putlarını bırakırsanız, tek çareniz mağaraya sığınmaktır. Allah, rahmetinden bol bol verir. Ve işinizi kolaylaştırır.»

Güneş doğarken sağ taraflarından kayar, batarken sollarından geçer. Onlar mağaranın geniş bir yerindedirler. Bu, âyetlerimizden bir âyettir. Allah kime hidayet ederse doğru yola gider, kimi de saptırırsa o asla irşad edici bir rehber bulamaz.

Ashab-ı Kehfi uyudukları halde uyanık zannedersin. Biz onları sağa sola çeviririz. Köpekleri mağaranın eşiğinde uzanmıştır. Onlara bakarsan ürküp kaçarsın ve kalbin korku ile dolar.

Biz onları (harika bir şekilde uyuttuğumuz gibi yine harika bir şekilde) uyandırdık. Aralarında soruştular. Onlardan biri «Ne kadar kaldınız?» dedi. «Bir gün veya daha az kaldık» dediler. Diğerleri «Rabbiniz, ne kadar kaldığınızı daha iyi bilir. Birinizi bu gümüş para ile şehre gönderin. Kimin yemeği daha temiz olduğuna baksın ve ondan bize rızık getirsin. İyi davransın, kimseye durumu sezdirmesin. Eğer onlar sizi görseler, sizi taşla öldürürler yahut sizi kendi dinlerine çevirirler. İşte o zaman hiç kurtulamazsınız» dediler.

Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyamet

hakkında hiçbir şüphe bulunmadığını bilmeleri için, insanları, onların durumundan haberdar ettik. Bunun üzerine, aralarında onların durumunu tartıştılar. «Üzerlerine bir bina yapınız» dediler. Allah onların durumunu daha iyi bilir. Duruma hakim olanlar ise «Üzerlerine mescit edineceğiz» dediler.

«Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir» diyecekler.

«Beştirler, altıncıları köpekleridir» diyecekler.

Bunlar, gayba taş atmak kabilindendir.

«Yedidirler, sekinzincileri köpekleridir» de diyecekler.

De ki: «Rabbim onların sayısını daha iyi bilir. Bunu çok az kişi bilir.» Bu hususta (kitap ehli ile) ancak zahirî bir şekilde tartış ve hiç kimseden de birşey sorma.

Kıssanın ne makamda zikredildiği

Kur'ân-ı Kerime iyice dikkat edenler görürler ki, Kur'ân kâinatı açıklamakta, herşeye bir mânâ vermektedir. Neyin ne olduğunu bize izah etmektedir.

Bu açıklamalar içinde, kâinatın ve içindeki herşeyin bir hikmet, bir fayda için yaratıldığı ve karşılığında şükrü gerektirdiğini bildirmektedir.

İşte, bu mânâya işaret için kendi özeti ve başlangıcı olan Fatiha'nın başında hamdle başlar. Kur'ân'ın ne için indiğini en başta bildirir ve maddî bir Kur'ân olan kâinatın ne demek istediğini beyan eder.

Kâinat bütün olarak bir nimet olduğu gibi, içinde de dört büyük nimet vardır:

(1) İlk yaratılış.

(2) İlk hayat.

(3) İkinci yaratılış.

(4) İkinci hayat.

İşte, Kur'ân bu büyük nimete ve içindeki dört ayrı nimete işaret için Fatiha ve diğer dört ayrı sûreye Besmele ile başlar. (1)

Fatiha'da bütün nimetlere karşı küllî bir hamd dile getirilir. En'am Sûresinde ilk yaratılışa hamd edilir. Zira bu sûrenin başında kâinatın ve insanın ilk yaratılışından söz edilmektedir.

Hamdle başlayan üçüncü sûre, Kehf Sûresidir. Kehf kıssasında dünya hayatının mahiyeti anlatılır. Kıssa şöyle der: «Dünya fânidir. Ölüm haktır. Siz de kabir mağarasında yatıp sonra diriltileceksiniz. Ahiret için dünyayı feda edenler, sonunda haklı çıkarlar. Allah rızası için küfürden kaçanlar, dünya nimetlerini terk edenler, mağara gibi yerlerin de kendileri için bir Cennet köşesi haline geldiğini görürler.»

Hamdle başlayan dördüncü sûre olan Sebe Sûresinde, ikinci yaratılışın delilleri gösterilir.

Fâtır Sûresi, hamdle başlayan dördüncü sûredir. İkinci hayatı, Cennet hayatının mahiyetini anlatır. İçinde çokça zıtlardan söz edilmesi gösterir ki, âhirette zıtlar birbirinden ayrılacak; iyilikler Cennet, kötülükler de Cehennem olarak ortaya çıkacaktır.

---

(1) İşaratul-İcaz Fatiha kısmı

Sahih bir hadiste denilmiştir ki, Kim Cuma günü Kehf Sûresinin baş tarafını okursa, Deccal fitnesinden kurtulur. Çünkü Deccal, insanı dünyaperest yapar. Halbuki Kehf Sûresi ve kıssası, dünyanın fâniliğini ve mahiyetini anlatır. Âhiretin geleceğini isbat eder. Delili: Ashab-ı Kehfin dirilişi. Bir başka delil de, bitkilerin ölüm ve dirilişleridir ki, bu kıssadan önceki âyette şöyle zikredilmiştir: «Biz sizi imtihan etmek için, yeryüzünü bitkilerle süsledik.»

Bizatihî dünyanın yaratılışı âhirete delil olduğu halde, bazan ona perde olur. Onun süsleri insanı oyalar ve âhireti unutturur.

Kıssanın konusu

Kur'ân kıssalarının bir özelliği, tek bir konuyu takip etmemeleridir. Kıssalar, bir konu etrafında yüzlerce meseleyi dile getirirler. Yan konular ana konuyu süsler ve ona haşmet verirler. İşte, Ashab-ı Kehfin mağaraya sığınması anlatılırken, şu konular işlenmektedir:

(1) Tevhid ve Tevhidin hakkaniyeti.
(2) Âhiretin tasdiki ve dünyanın fâniliği.
(3) İlâhî yardımın her zaman hükümran olduğu.
(4) Gaybı ancak Allah bilir, prensibi. Ki kıssanın girişinde bu dört temel konu vurgulandı.

Kıssanın takdim şekli

Kur'ân'ın ifade üstünlüklerinden biri, önce

kıssanın bütün sahnelerini bir-iki cümle içinde takdim edip sonra tafsilâtına geçmesidir. Bunun birkaç faydası vardır ki, son asırda güzel yazmanın anahtarları olarak tesbit edilmiştir. Keza filmlerde önce ana sahneler parça parça gösterilir. Sonra esas sahnelere geçilir. Halbuki Kur'ân'ın indiği tarihte ne yazı tekniği gelişmişti, ne de film sanatı vardı.

Bu tekniğin faydalarından birkaçı:

(1) Anlatılacak kıssanın zihinde tutulması ve anlaşılması için bir kolaylıktır.

(2) Kıssada esas gayeyi ve ana konuları başta bildirmek, kıssanın kendisini o konuya delil yapmaktır. Meselâ, bu kıssada saydığımız gibi, dört temel konu vardır ve kıssanın girişinde her biri bir âyette ifade edilmiştir.

Bu teknik bütün Kur'ân kıssalarında konuların önemine göre kullanılmıştır. Meselâ, Yusuf kıssasındaki esas konu, insan hayatının en ince teferruatında dahi kaderin asıl olduğunu bildirmek ve Yusuf'un (a.s.) hayatı gibi ayrıntıların ancak vahiy ve gaybî ihbarla bilinebileceğini göstermektir. İşte, kıssanın başında onun vahiyle anlatıldığı ifade edildiği gibi, yine kıssaya rüya ile başlanması, kaderin hükümranlığını gösterir. Ayrıca, o rüya içinde manen kıssada geçen bütün maceralar özetle mevcuttur. Kıssanın nihaî mesajı ise, tesellîdir. Ki rüyalar hem tesellidirler, hem de kaderi isbat eder.

Keza, Tâhâ Sûresinde geçen Hz. Musa kıssasının gayesi, Musa'nın (a.s.) nasıl vahye muhatap olduğunu anlatmaktır. Ve Kur'ân'ın vahiy oldu-

ğuna dair bir delil olarak zikredilmiştir. Bunun için, kıssanın hemen başında şu mealdeki âyet-i kerime geçmektedir:

«Hani Musa bir ateş gördü ve ailesine «Bekleyin,» dedi, 'Bir ateş gördüm. Umulur ki, ondan size bir parça getiririm veya onda bir hidayet bulurum.'»

Dikkat edilirse, bu âyet kıssayı mânen özetlemektedir. Konusunu bildirmekte, böyle bir ateşin, işi nerelere dayandıracağını hayal meyal göstermektedir.

Aynı kıssanın anlatıldığı Kasas Sûresinde konu, mazlumların zalimlerden kurtulması olduğundan, o kıssaya şu âyetle başlanmıştır:

«Firavun bölücülük yapıp bir taifeyi eziyordu. Kadınlarını yaşatıyor, erkek çocuklarını kesiyordu. Gerçekten o, bozguncülardandır. Fakat Biz yeryüzünde ezilenlere ihsan etmek, onları önder yapmak ve vâris kılmak istiyorduk.»

Diğer sûrelerde de anlatılan bu kıssanın ana gayesi, peygamberler zinciri içinde Peygamber Efendimizin (a.s.m.) peygamberliğine delil yapmaktır.

Kıssanın kapalı oluşu

Görüldüğü gibi, bütün Kur'ân kıssalarında bir kapalılık vardır. *İsim, yer, tarih* yok gibidir. Olay kısmı da hayli kapalı ve özet olarak verilmektedir. Habil ve Kabil kıssasında bunun birkaç hikmetine temas etmeye çalışmıştık. Burada da deriz ki:

Kur'ân, irşad için inmiştir. Vazifesi, ders vermek, hakkı göstermektir. Çeşitli ve hattâ birbirine

zıt tarihî bilgilerin gerçekliği hakkında şüphesi olanları karşısına alıp, onlara tarih dersi vermek istemez. Çünkü böyle birşey, inandırma kaidelerine ters düşer. Kaide ise yaratılış demektir. Kur'ân ise, herşeyiyle fıtrîdir, yaratılışa uygundur.

«Kur'ân açık delillerle tarihî teferruatı berraklaştırabilirdi. Neden yapmamış?» denilirse, cevabımız şu olur: Yapsaydı, imtihan ve teklif sırrına zıt olurdu. Herkes mecburen inanırdı. İyinin kötüden farkı kalmazdı.

İkinci olarak, tarihe gerçekten açıklık getirmek mümkün ise de, insanların anlayış tarzları değişik olduğundan ve seviyeleri birbirinden uzak bulunduğundan, onlara tam olarak gerçeği göstermek mümkün olmazdı.

İşte, gerek bu hikmet için, gerekse konuyu basit ve ferdî bir olaydan umumîliğe çıkarmak maksadıyla, Kur'an kıssalarında isim, resim, yer ve tarih verilmemiştir. Böylece herkes her zaman, tarih bilgisi ve anlayışı ölçüsünde dersini ve ibretini alır, irşad olur, ıslah olur. Kur'an insanları irşad için inmiştir. *Tarih ise, insan nev'inin zaman içinde gerçeğe doğru tekâmülünün hikâyesidir.*

Kehf kıssasında tasvirin harikalığı

Birinci sahne:

«Bir grup inanmış genç... İmanları gittikçe artıyor. Bu iman, onlara son derece büyük bir güç veriyor. Herşeyi yaratan ve idare eden bir Allah'a inanarak, onunla bütün bir topluluğa meydan okuyorlar. Onlar kavimlerinden ayrılıp, kavimleri nazarında «tuhaf» göründükleri gibi, top-

lulukları da putlara tapma garabeti içindedir. Gençler meşveret ediyorlar. Tek çareleri, bir mağaraya sığınmaktır. Böylece kavimlerini terk ediyorlar ve son çareye başvurup Allah'a dua ediyorlar. Sonra da uyuyorlar.

Mağara kuzeye dönüktür. Güneş sağında doğmakta, solunda batmaktadır. Onlar mağarada genişçe bir çukurun içindedirler. Dışarıdan bakan biri onları uyanık zannetmektedir. Halbuki onlar uykudadır. Sağa sola dönerler. Köpekleri eşikte uyumaktadır. Onları gören, ürküp kaçar.»

Dikkat edilirse, bu sahne harikulâdeliklerle doludur. Gençler, bir yönüyle toplumları, sığındıkları mağara, uyumaları, hareketleri, köpekleri... herşey harikulâdedir. Öyle ki, onları gören birisi korkup kaçacaktır.

İkinci sahne:

«Sonra uyandırıldılar. Aralarında soruştular. «Ne kadar yattık?» Bir gün veya yarım gün. Belli değil. Ancak Allah bilir. Acıktılar. İçlerinden birini gönderdiler. Gidip kimseye fark ettirmeden temiz bir yerden yiyecek getirmesini istediler. Çünkü insanlar fark ederlerse ya öldürürlerdi veya dinlerine döndürürlerdi. O zaman artık kurtulamazlardı.

Bu ikinci sahnede insanın özel hayatında konular işlenmiştir: uyanmak, bilmemek, acıkmak, temizlik, korku gibi.»

Üçüncü sahne:

«Ve böylece, insanlar onların farkına vardı-

lar. Anladılar ki, haşir ve Allah'ın vaadi haktır. Onlar hakkında ihtilâfa düştüler. Kimisi «Ev yapalım» dedi, kimi de «mescit.»

Zaman geçtikten sonra bazıları «Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir» diyecek. Kimileri de «Beştir, altıncıları köpekleridir» diyecek. Gayba taş atacaklar. (Demek ki, bunların sözü gerçek değildir.) Bazı insanlar da «Yedidir, sekizincileri köpekleridir.» diyecek. (Demek, bu gerçektir.) Allah Habibine buyurur ki, «Sen de: Rabbim onların sayısını daha iyi bilir. Onlar hakkında kimseyle çok tartışma ve onları kimseden sorma.»

Bu sahnede sosyal konular işlenmektedir: diriliş, Tevhid, ihtilâf, mâbed yapma, hurafeler, münakaşa, gaybı Allah'a bırakıp; bilmeyenlerden sormama.

Bütün bunlar birer kanundur. Kimisi menfî, kimisi müsbet: İnanmak ve inanmamak, münakaşa etmek ve etmemek gibi. Bunlar sosyal hayatın, toplumun temel özellikleridir. İnsan nefsi itibarıyla iyilikler yapmaya ve kötülükler işlemeye kabuliyetli olduğu gibi, toplum olarak da böyledir. Şu halde, insanlık Allah'a inanmalı, gaybı Allah'a bırakmalı, hurafeler ve batıl mâbedler edinmemeli.

Bu kıssanın üç ayrı sahne olarak takdim edilmesi ve sahnede, akıcı bir tarzda harikalıkları, şahsi kanunları ve toplumsal kanunları vurgulaması cidden, güzel bir belağat nüktesidir.

ZÜLKARNEYN KISSASI

Kıssanın meali:

Senden Zülkarneyn'i soruyorlar. De ki: «Ondan ibret almaya yarayacak şeyleri (zikri) size okuyacağım.»

Gerçekten Biz Zülkarneyn'i yeryüzünde iktidar sahibi yaptık ve onu (gayesine ulaşması için) istediği herşeyden bir vasıta (silâh, ordu, iktidar) verdik.

O da bir yol tuttu.

Nihayet, güneşin battığı yere vardığı zaman, güneşi (sanki) siyah çamurlu bir çeşmede batıyor buldu. Bir de onun yanında bir kavim buldu. Biz ona şöyle dedik: «Ey Züllkarneyn, (zalimlere) ya azab edersin, veya haklarında güzel bir muamele yaparsın.»

Zülkarneyn dedi: «Kim zulmederse, muhakkak ona azab edeceğiz. Sonra Rabbine döndürülür de, Allah onu görülmedik bir azabla cezalandırır. Amma her kim de iman edip salih bir amel işlerse, ona da mükâfat olarak en güzel âkıbet vardır. Ve ona emirlerimizden kolayını söyleyeceğiz.»

Yine Zülkarneyn bir yol tuttu.

Nihayet güneşin doğduğu yere vardığı zaman,

onu öyle bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, o kavme, kendilerini güneşten koruyacak bir siper (elbise, barınak) kılmadık.

İşte Zülkarneyn'in kudret ve saltanatı böyle idi. Onun yanında neler vardı ki, Biz onların tamamını ilmimizle kuşatmıştık.

Sonra da (Kuzeye doğru) bir yol tuttu.

Nihayet iki dağ arasına vardığı zaman, bu dağların önünde bir kavim buldu ki, söz anlamayacak durumda idiler.

Bunlar şöyle dediler: «Ey Zülkarneyn, Ye'cüc ve Me'cüc bu yerde fesat çıkarıyorlar. Onun için, bizimle onlar arasında bir set yapman şartıyla sana bir vergi versek?»

Zülkarneyn dedi: «Rabbimin beni içinde bulundurduğu iktidar daha hayırlıdır. Haydi, bedenî kuvvetinizle bana yardım edin ki, sizinle onların arasına bir set yapayım. Bana demir pikleri getirin. (Dağların) tam iki ucu denkleştiği vakit körükleyin.» dedi.

Demiri ateş haline getirdiği zaman da «Getirin bana, üzerine erimiş bakır dökeyim» dedi.

Artık o seddi ne aşabildiller, ne delebildiler.

Zülkarneyn dedi: «Bu sed, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiği (Kıyamet vakti yaklaştığı) zaman onu düm düz yapacaktır. Rabbimin vaadi şübhesiz haktır.»

Kıssanın nüzul sebebi:

Rivayete göre, Mekkeli bir müşrik İran'a gidip, İran padişahları hakkında bazı destanları dinlemişti. Sonra ordan üç soru hazırlamak üzere Medine'ye Yahudilerin yanına gitti. Mekke'ye dö-

nüp Peygamberimize (a.s.m.) Ashab-ı Kehf, ruh ve Zülkarneyni sordu. Aynı esnada «Ben geçmişlerin destanlarını ondan daha iyi bilirim» diye münakaşalara girdi. Bunun üzerine Ashab-ı Kehf, ruh ve Zülkarneyn hakkında gecikmeli olarak on beş âyet indi. Gecikmenin sebebi, Kehf Sûresi 23. ve 24. âyetlerin işaret ettiği gibi, Resul-i Ekremin (a.s.m.) «İnşaallah» demeden, «Yarın gelip cevabınızı alın» demesi idi.

Kıssanın takdim şekli:

Kıssanın «Senden Zülkarneyn'i soruyorlar. De ki: 'Ondan ibret almaya yarayacak şeyleri size okuyacağım» mealindeki âyetle başlaması üç mânâya işaret eder:

1. Bu ifadelerle kıssanın gayesi ve konusu bildirilir. Âyet der ki: Kıssaları bilmek maharet değildir. Esas olan, onlardaki ibret derslerini almaktır. Siz, ey kâfirler, her ne kadar geçmiş destanları bilseniz de, bu bilginin, ateşsiz odun yığınlarından farkı yoktur. Çevresini aydınlatmaz.

2. Kur'ân bir zikirdir, bir tilâvettir. Kuru bir tahkiye değildir. Sevap niyetiyle okunur.

3. Bu gibi gaybî mâlûmat ancak vahiyle bilinir. Çünkü okumak, okunan şeyin başka bir yerden geldiğini gösterir.

Kıssanın hangi makamda zikredildiği:

Kur'ân her ne kadar peyder pey Ashabın ihtiyaçlarına ve sorulara göre gelmişse de, dizilişinde sadece onlara bakmaz. Âyetler değişik mânâları

ifade için değişik yerlere yerleştirilmiştir. Nitekim Ashab-ı Kehf, ruh ve Zülkarneyn hakkındaki âyetler beraberce geldikleri halde, ruh İsra Sûresinde, diğer iki konu da Kehf Sûresinin değişik yerlerindedir.

Kehf Sûresi dünya hayatının mahiyetini açıklar. Bu gaye, içindeki bütün âyetlerde görünebilir. İşte bu kıssada, dünya hayatının çok yönleri ve birçok içtimaî kanun bizlere ders verilmektedir:

1. İnsanlık maddî ve mânevî liderlerle vahşetten ve zulümden kurtulmuştur. Zülkarneyn maddeten ve mânen bir liderdir. Madde ve mânâyı elde eden liderlerin piridir. Onun için, sosyal hayattaki bu kanuna, nümune olarak o gösterilmiştir.

2. Kıssada Ye'cüc ve Me'cüc, yani bozgunculuk, diğer bir tabirle vahşet kanununa dikkat çekilmiştir.

3. Savunma kanunu: Set, demir, silâh, kitap, din, lider...

İşte bu kıssa bize der ki: Bu kanunlar içinde yoğrulan dünya hayatı, bir Kıyametle zelzeleye maruz kalacaktır. Bunun sebebi, bir bakıma, lidersizlik, dolayısıyla vahşettir. Kıssanın sonunda Kıyametten bahsedilmesi buna işaret eder.

Kıssanın Hz. Hızır kıssasından sonra zikredilmesi, Zülkarneyn'in Hızır'dan (a.s.) ders aldığı yolundaki rivayetin bir delilidir. Belki o rivayet bu işaretin tefsiridir.

Kıssanın tarihî yönü:

Başta denildiği gibi, Kur'ân sadece anlatmış olmak için tarihi zikretmez. Kur'ân'da fuzulî söz yoktur. *Kanun vasfında olaylar vardır.* Bunun için, kıssada isim, yer ve zaman yoktur. Bu, belki de anlatılan konunun kanunluğuna işaret içindir.

Bununla beraber, tarihçileri de mahrum bırakmaz. Onlara da bazı işaretler verir. İşte, âyet-i kerimenin işaretinden ve Hz. İbrahim'in (a.s.) Filistin'den Mekke'ye gitmesinden anlaşılır ki, Zülkarneyn, Yemen padişahlarından veli bir insandır. Hz. İbrahim (a.s.) zamanında yaşamıştır. Cenab-ı Hak ona hakimiyet sebeplerini hazırlamıştır.

Nitekim Zülkarneyn Afrika'yı, Hindistan'ı ve Çin'i fethetmiştir. İlk karşılaştığı kavim, yamyam ve barbar kabilelerini andırıyor. «Zülkarneyn güneşin battığı yere vardığı zaman, güneşi sanki siyah bir çamura batıyor buldu» mealindeki âyet işaret eder ki: Zülkarneyn'in batıya doğru seyahatı havanın çok sıcak olduğu bir zamana rastlamıştır. Öyle bir yere gelmiştir ki, önünde bir bataklık vardır ve güneş bataklığın ufkunda gurub etmektedir. Demek bu âyetlerin işaretinden anlaşıldığına göre, Zülkarneyn bütün Afrika kıt'asını istilâ edip Atlas Okyanusuna kadar ulaşmıştır.

Zülkarneyn'in doğuya doğru gittiğinde karşılaştığı ikinci kavmin, Hindistan'da elbise dahi giymeyecek bir vahşet içinde yaşayan iptidaî kavimler olması kuvvetle muhtemeldir.

Üçüncü karşılaştığı kavim ise, dilleri anlaşıl-

maz olan Çinliler olabilir ki, Moğol ve Mançurların devamlı hücum ve istilâsına mâruz idiler.

Kıssada seddin üzerine demir dökülmesinden veya *demir şebekelerin erimiş bakırla sedde dikilmesinden* söz edilmektedir. «Şimdi dünya üzerinde böyle bir set var mı?» diye sorulursa, Bediüzzaman'ın beyanına (1) dayanarak deriz ki: Zülkarneyn'in yaptığı set, eski Çin seddidir. Şimdiki set ise, Hunlar zamanında o set üzerine inşa edilmiştir. Kıssada sözü edilen demire gelince, ya sökülmüştür veya zamanla oksitlenmiş olabilir. Gaybı ancak Allah bilir.

(1) Mukakemat, 4, mesele

İBRAHİM (Aleyhisselâm)

Hz. İbrahim'in (a.s.) hayat hikâyesi, dinin, insanlığın, hattâ yaratılışın hikâyesidir. O yüce peygamber, yaratılış ağacının ilk mükemmel meyvesidir.

Hz. Âdem'in (a.s.) misyonu beşeri vahşetten kurtarmaktı. Hz. Nuh da (a.s.) insanlığı şirkten kurtarmakla vazifeliydi. Her iki misyonun da en mükemmel mânâda tahakkuku, Hz. İbrahim'le (a.s.) gerçekleşmiştir. O, her yönüyle yeni bir çağ başlatmıştır.

Kur'ân üç farklı zinciri anlatır: Hz. Âdem'le (a.s.) başlayan zincir: Hz. Nuh'un (a.s.) başlattığı zincir —ki Salih (a.s.) ve Hûd (a.s.) Peygamberler de onun metoduyla ve yalnız Tevhidle meşgul olmuşlardır— ve Hz. İbrahim'in (a.s.) zinciri. Bu zincirde dinî sosyal hayat ve münasebetler vardır.

«İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerden Âdem'in zürriyetinden, Nuh ile beraber gemiye bindirdiklerimizden, İbrahim ile İsrail'in zürriyetinden, hidayet edip mümtaz kıldığımız kimselerdir. Onlar Rahman'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.» (1)

---

(1) Meryem Sûresi, 58

İbrahim her ne kadar üçüncü zincirin başı ise de, onun hayatı, hakikî din ve kâinatın yaratılış hikâyesinin hakikatını aksettirir. Hattâ İslâmiyet benzerlik yönünden onun dininin devamıdır. Her iki dindeki prensiplerin uygunluğu Kur'ân'da şöyle anlatılır:

«Sonra sana vahyettik ki, dos doğru olarak İbrahim'in milletine (açtığı sosyal ve dinî prensiplere) uyasın.» (Nahl, 123)

«İbrahim'e en yakın olanlar, ona uyanlarla bu peygamber ve ona iman edenlerdir.» (Al-i İmran, 68)

Hz. İbrahim'in (a.s.) hayat hikâyesi, yaratılışın hikâyesidir.

Cenab-ı Hak kâinatı ve içindeki herşeyi tek bir emirle yaratabilir. Fakat Hakîm isminin gereğini göstermek için, tedric kanununu kâinata koymuştur. Eşyayı safha safha yapıp, her safhayı ayrı bir mânâya ayna kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim bu safhaları şöyle anlatır:

«Herşeyden pâk olan Rabbinin ismini takdis et. O Allah ki, yarattı ve düzenledi. Programladı ve yol gösterdi. Ve otlakları çıkardı. Sonra da onları siyah bir sele çevirdi. Biz sana Kur'ân'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın. Allah'ın dilediği hariç. Çünkü O hem aşikârı, hem de gizliyi bilir. Biz sana onda kolaylığı müyesser ederiz. O halde, faydası olsa da, olmasa da, öğüt ve nasihat ver. Rabbinden korkan, öğüdü kabul eder. Bedbaht olan da ondan kaçınır. O, büyük ateşe girecek. Sonra orada ne ölür, ne dirilir. Nefsini temizleyen felâh bulunmuştur: Rabbinin ismini zikredip

namaz kılan. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve devamlıdır. Bu, ilk suhuflarda yazılıdır: İbrahim ve Musa'nın sayfalarında.» (Alak Sûresi tamimi) mealindeki âyetlerin sırrıyla, kâinat Ezelî Kudretten tecellî eden bir enerji olarak yaratılmış ve o enerji atomlar olarak düzenlenmiştir. O atomlara belli bir program verilmiş, yıldızlar yaratılmış ve hepsine o programa göre yol gösterilmiştir. Dünyamız da bu programa dahildir. Dünya soğuduktan sonra, yine o İlâhî program (takdir) ve hidayet (yol gösterme) gereğince, DNA denilen hayat çekirdekleri teşkil edilmiş ve canlılar geliştirilmiştir. Büyük otlaklar yetiştirilmiştir. Cenab-ı Hak kudretiyle bu otlakları kara bir sele, yani kömüre, ve «siyah sel suyuna,» yani petrol sellerine çevirmiş; insanlığın hizmetine sunmuşur.

Burada iki nimet yönü vardır. Biri, o dev meralar öyle kalsaydılar, çıkardıkları fazla oksijenle ilk insanlar yaşamayacak idiler. Diğeri de, o meralar kömür ve petrole dönüşmeseydi, son asırlardaki insanlar büyük mahrumiyetler çekeceklerdi.

Herşey hazırlandıktan sonra insan yaratılmıştır. Ayrı bir safha ve ayrı bir ayna. Bilhassa burada çok değerli safhalar vardır. En mânâlı safha, insanın vahye mazhar olduğu devredir. İlâhî iradenin herşeyde hükümran olduğunun, Allah'ın gizliyi de, âşikarı da bildiğinin anlaşıldığı, gerçek Tevhid fikrinin kavrandığı devirdir. Bu devrede insanlar iyi ve kötüyü, cennet ve cehennemi, dünyalık ve ahiretliği bilmektedirler. Ki bilenler kurtulmuş, bilmeyenler ve dünyayı esas alanlar kaybetmiştir. Peygamber Efendimizden (a.s.m.) önce insanlık sayfasının en önemli ve dinin sosyal ha-

yata geçtiği, mânâların berrak bir şekilde tezahür ettiği dönem, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın dönemidir. İşte A'lâ Sûresi, tekâmül eden yaratılış silsilesini anlatırken, bu silsilenin en olgun iki meyvesini gösteriyor: İbrahim ve Musa...

HZ. İBRAHİM (A.S.) İLK MÜSLÜMANDIR. SOSYAL HAYATTA MUAMELÂTA MEMUR EDİLMİŞ İLK PEYGAMBERDİR

«Onun Rabbi ona Müslüman ol dedi. O da dedi ki: Rabbül-âlemîn için Müslüman oldum.» (Bakara 131)

Hz. Musa ve Hz. İbrahim, sosyal hayat peygamberi olmakla beraber yukarıdaki sûrenin işaret ettiği gibi, vahiy ve Tevhid teferruatiyle ancak onlarda anlaşılmış ve delillendirilmiştir. Onlar Firavun ve Nemrut'a karşı Allah'ın varlığını, birliğini, sıfatlarını isbat ettiler. Daha önceki peygamberler de ise, Allah'ın varlığı ve birliği bildirilmekle beraber, mücerret düşünceler, deliller, tavsifler yoktu. Demek o zamanlar beşer zihni mücerret şeyleri anlayacak kadar inkişaf etmemişti. Bu nükte, Hz. İbrahim'den önce gelen peygamberlerin hayat kıssalarında görünmektedir.. Onlar genellikle Allah'ın birliği esası üzerinde durdukları halde, yine de az tâbi bulmuşlardır. Onlarda ahiret fikri de kapalıdır. Bunun hikmeti *Sözler*'de sual ve cevap şeklinde şöyle izah edilir:

«Enbiya-yı sâlise (geçmiş peygamberler) niçin haşr-i cismânî gibi bir kısım erkân-ı imaniyeyi bir derece mücmel bırakmışlar? Kur'ân gibi tafsilât vermemişler? Sonra ümmetlerinden bir kısmı ileride o mücmel olan erkânı, inkâra kadar gitmişler?

Madem bütün erkân-ı imaniyenin inkişafıyla hakikî kemal bulunur. Niçin ehl-i hakikat bazısında çok ileri ve bir kısmında çok geri kalmışlar? Halbuki, bütün esmânın mertebe-i âzamlarının mazharı ve bütün enbiyanın serveri olan Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm ve bütün kütüp-ü mukaddesenin reis-i enveri olan Kur'ân-ı Hakîm, bütün erkân-ı imaniyeyi vâzıh bir surette, pek ciddî bir ifade ile kasdî bir tarzda tafsil etmişlerdir?

«Evet, çünkü hakikatta hakikî kemal-i etemm öyledir. İşte şu esrarın hikmeti şudur ki, insan çendan (gerçi) bütün esmaya mazhar ve bütün kemalâta müstaiddir. Lâkin, iktidarî cüz'î, ihtiyari cüz'î, istidadı muhtelif, arzuları mütefavit olduğu halde, binler perdeler, berzahlar içinde hakikati taharrî eder. Onun için, hakikatin keşfinde ve hakkın şuhudunda berzahlar ortaya düşüyor. Bazılar berzahtan geçemiyorlar. Kabiliyetler başka başka oluyor. Bazıların kabiliyeti, bazı erkân-ı imaniyenin inkişafına menşe olamıyor.

«Nasıl bir gece adamı ki, hiç güneşi görmemiş. Yalnız kamer âyinesinde bir gölgesini görüyor. Güneşe mahsus haşmetli ziyayı, dehşetli cazibeyi aklına sığıştıramıyor. Belki görenlere teslim olup taklit ediyor. Öyle de, veraset-i Ahmediye (a.s.m.) ile Kadîr ve Muhyî gibi isimlerin mertebe-i uzmasına yetişmeyen, haşr-i âzamı ve kıyamet-i kübrayı taklidî olarak kabul eder. 'Aklî bir mesele değildir' der. Çünkü hakikat-ı haşir ve kıyamet, ism-i âzamın ve bazı esmanın derece-i âzamının mazharıdır. Kimin nazarı oraya çıkmazsa taklide mecburdur. Kimin fikri oraya girse, haşir

ve kıyameti, gece gündüz, kış ve bahar derecesinde kolay görür, itimi'nan-ı kalb ile kabul eder.

İşte şu sırdandır ki, haşir ve kıyameti en âzam mertebede, en ekmel tafsilâtla Kur'ân zikrediyor. Ve ism-i âzamın mazharı olan Peygamberimiz Aleyhissalâtü Vesselâm ders veriyor. Ve eski peygamberler ise, hikmet-i irşadın iktizasıyla bir derece basit ve iptidaî bir halde olan ümmetlerine haşri, en âzam bir derecede en geniş bir tafsilâtla ders vermemişler.»

Gerek Tevhid, yani İlâhî iradenin ve kudretin herşeyde hükümranlığı, gerekse ahiret akidesi ilk olarak en mükemmel şekilde Hz. İbrahim'de görünmüştür. Misal:

«İbrahim babası Âzer'e, 'Putları tanrı mı ediniyorsun? Ben seni ve kavmimi ap açık bir sapıklıkta görüyorum' dedi.

«Kuvvetle iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik.

«Onun üzerine gece olduğunda, bir yıldız gördü. 'Rabbim budur' dedi. Yıldız batınca İbrahim, 'Ben batanları sevmem' dedi.

«Ayın yükselmekte olduğunu görünce, 'Rabbim budur' dedi. Ay batınca, 'Eğer Rabbim hidayet etmezse, ben dalâlete düşen kavimden olurum' dedi.

«Güneşin doğmakta olduğunu gördüğü zaman, 'İşte Rabbim budur, bu onlardan daha büyüktür' dedi. Güneş de batınca İbrahim 'Ey kavmim, ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım! Ben yüzümü, gökleri ve yeri Yaratana, hakka yakın ve bâtıldan uzak olarak yönelttim. Ve ben müşriklerden değilim' dedi.

«Kavmi ona hüccet getirmeye kalktı. İbrahim, 'Benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Halbuki O, beni doğru yola iletmiştir. Ona eş yaptığınız şeylerden korkmam. Rabbimin istediği şeyden başkası olmaz. Rabbim herşeyi ilmiyle ihata etmiştir. Bunu düşünüp öğüt almaz mısınız? Sizin şirk koştuğunuz şeylerden nasıl korkarız? Halbuki siz elinizde delil ve bürhan olmadığı halde, Allah'a şirk koşmaktan korkmuyorsunuz. İki zümreden emin olmaya daha haklı olan, hangimizdir? Eğer biliyorsanız söyleyiniz. Emin olmak, iman edip imanlarını zulüm ile karıştırmayanlar içindir. Hidayete erenler de onlardır' dedi.

«Bunlar, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz hüccetimizdir. Dilediğimizi derece derece yükseltiriz. Muhakkak, Rabbin hakîm ve alîmdir.» (En'âm, 74-83)

Ahiret inancına misal:

«İbrahim ile, Allah'ın kendisine mülk (iktidar) verdiği kimse (Nemrut) Rabbi hakkındaki mücadelesini haber almadın mı? İbrahim 'Rabbim diriltir ve öldürür' dediğinde o, 'Ben de diriltir ve öldürürüm' dedi. İbrahim 'Allah güneşi doğudan doğurur, sen de ona batıdan doğdur' dedi. Ve kâfir şaşırıp kaldı. Allah zalim olan kavmi hidayet etmez. (Bakara, 257)

Bu âyette, Hz. İbrahim güneşin doğuşuyla hayatı, batışıyla da ölümü dile getirmiştir.

«İbrahim 'Yâ Rabbî, ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster' dediğinde Allah 'Yoksa iman etmiyor musun?' dedi. İbrahim 'Evet, iman ediyorum. Lâkin kalbim mutmain olsun diye istiyorum' dedi. Allah buyurdu: 'Dört kuş al ve bunları parça par-

ça et. Sonra onun her parçasını bir dağın üzerine bırak ve sonra onları çağır. Sana koşarak gelirler.' Bil ki Allah azîz ve hakîmdir.»

Hz. İbrahim'in İcraatı

Dini sosyal hayata intikal ettiren ve mânen insanlığın babası sayılan, bir millet krup insanlığı Tevhid ailesi haline getiren Hz. İbrahim neler yapmıştır? Bunları maddeler halinde özetlemeye çalışalım:

1 — Herşeyden önce, genç yaşında iken, Cenab-ı Hak tarafından ona hidayet verilmiş, kâinatın iç yüzü gösterilmiş, feraset ve akılla donatılmıştır. Peygamberliği yanında hikmet sahibi idi. Hikmet dediğimiz «Eşyanın ne olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini» biliyordu. Bu yönü, Kur'ân'da şöyle anlatılır:

«And olsun, Biz bundan evvel İbrahim'e rüşdünü verdik. Ve Biz onu bilenlerdendik.»

«O zaman babasına ve kavmine, 'Sizin tapmış olduğunuz bu heykeller nelerdir?' dediğinde, onlar 'Babalarımızı buna ibadet eder bulduk' dediler.

«İbrahim 'Yemin olsun, siz ve babalarınız açık bir sapıklık içindesiniz' dedi.

«Onlar, 'Sen bize doğruyu mu söylüyorsun, yoksa şaka mı ediyorsun?'

«İbrahim, 'Doğrusu, Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir. Onları aratandır. Ben size karşı buna şahidim. Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra putlarınızı parçalayacağım' dedi.

«Nihayet o putları param parça etti. Kendisi-

ne müracaat ederler diye yalnız büyüklerini bıraktı.

«Onlar, 'Bunu ilâhlarımıza kim yaptı? Muhakkak, o zalimlerden biridir' dediler. Bazıları, 'İbrahim denilen bir gencin bunları kötülediğini işittik' dediler. Öyleyse onu herkesin önüne getirin ki, belki şahitlik ederler.

«'Ey İbrahim, ilâhlarımıza bu işi sen mi yaptın?' dediler.

«İbrahim, 'Belki bunu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa onlara sorun» dedi.

«Bunun üzerine onlar vicdanlarına dönüp kendi kendilerine 'Şüphesiz, zalimler sizsiniz' dediler. Sonra başlarını önlerine eğerek, 'Bunların konuşamayacaklarını sen de bilirsin' dediler.

«İbrahim 'O halde, Allah'tan başka size bir fayda ve zararı olmayan şeylere ibadet mi edeceksiniz? Size ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylere yuh olsun. Aklınız yok mu' dedi.» (Enbiya, 50-65)

2 — *Bu hikmetin yanında, Hz. İbrahim'e çok büyük bir şefkat verilmiştir:*

Çünkü onun zamanında insanlık yeni yeni kabalık ve vahşet kabuğunu atıyordu. Taş gibi ağır krallıklar ve zulümler hakimdi. Beşer hukuk devlet idaresine yeni yeni geçiyordu. Onun için, şiddet had safhada idi. İşte böyle bir zamanda, panzehir olarak şefkatle donatılan bir peygamber gönderildi. Hz. İbrahim (a.s.) şefkatiyle, Nemrut gibi zalim krallara karşı şiddet kullanmadı. Allah'ın vahyi ile çareyi hicrette ve Tevhidi yaşayan başka toplumlar kurmakta buldu. Düşmanlarının ba-

şına musibet yağması için dua etmedi. Başvurduğu tek şiddet hareketi, ders olsun diye, kavminin putlarını kırmasından ibaretti. (Bakınız; Hud Sûresi, 69-76, Meryem Sûresi, 42-49)

3 — *Tevhid akidesini detayları ile ilk isbat eden, delillendiren ve Tevhid için ilk olarak maddeten karşı koyan peygamber odur..*

4 — *Beynelmilel bir milliyet kurmuştur:*

O zamanın Yemen, Mısır, Suriye ve Babil krallıkları ortasında Hicaz ve Filistin'de o milliyetin çekirdeklerini atmıştır. Tevhid akidesini de o milliyetin bağı yapmıştır. Onun milliyeti, Hanîftir. Hanîf ise dos doğru olan, tek Allah'a inanan, Ona yönelen demektir. «Allah beni doğru yola hidayet etti. Doğru bir dine, Hanîf olan İbrahim'in milletine.» «İbrahim'in milliyetinden (dininden) ancak sefihler yüz çevirirler. Çünkü Biz onu dünyada seçkin bir lider yaptık. Ahirette de salihlerdendir.» (Enâm, 161, Bakara, 130)

Gerçekten de Tevhid inancından ve cihanşümul bir milliyetten ancak hissi kör, geri zekâlı sefih insanlar geri kalır, dolayısıyla mü'minleri sevmezler. Çünkü insan kavuşamadığı şeye düşmandır.

Hz. İbrahim, bu cihanşümul icraatı ile insanlığın babası ve ilk lideri sayılır. (1) Hepimiz İbrahim milletindeniz. Onun peşinden gitsek, ateşe de atılsak, ateş vicdanımıza «berden ve selâmâ» olur.

---

(1) Babanız İbrahimin milletine uyunuz. O daha evvel size müslüman ismini verdi. Hud, 76

5 — *Cenab-ı Hak Hz. İbrahim'i muamelât ve sosyal vazifelerle imtihan etmiştir.*

İbrahim de imtihanı kazanmış, sosyal hayatın önderi olmuş ve şefkatiyle, bu önderliğin kendi zürriyetinde kalmasını istemiştir. Fakat Allah'ın iradesi aristoksasiye müsaade etmediğinden ve hikmeti de öyle gerektirmediği için, bu duayı tamamıyla kabul etmemiştir. «*Rabbi* İbrahim'i bazı *kelimeler*le imtihan edip, o da bunları tamamlayınca, Allah, 'Ben seni insanlara imam (rehber) yapacağım' dedi. İbrahim de 'Ya Rabbî, zürriyetimden de imamlar yap' deyince Allah «Benim ahdim zalimlere nail olmaz' buyurdu.» (Bakara 124)

Bu âyetteki «*kelimeler*» tefsirlerde çok çeşitli izahlara konu olmuştur. Âyetin gelişinden anlaşılan: o kelimeler, sosyal kanunlardır. Bu sosyal kanunların adı da İslâm'dır. Hayatta Allah'a teslim olmaktır. Herşeyi Onun emri olduğu için ve Onun namına yapmaktır. Hz. İbrahim «sosyal hayatı» Allah'ın emriyle Haccı tavaf olarak sembolleştirmiştir. Ve tavaf sahasında makamını kurmuştur. Tavaf hem Allah'a karşı kesin bir yöneliştir, hem de sosyal hayatı temsil eden bir harekettir. Hz. İbrahim, ibadetle sosyal hayatı birleştirdiğinden, tavaf sahasında, onun makamı konulmuştur.

6 — *Hz. İbrahim Allah'ın emriyle Kâbeyi inşa etmiştir:*

Neden? Çünkü Kâbe ile Tevhid inancı sembolleştirilmiştir. O zamanın koyu putçuluğundan sakınıp, ekinsiz bir vadiye sığınarak orada sade bir ev yapmıştır. Evin şekli ön ve arkası ve özelliği

yoktur. Allah'ın her tarafta olduğunu ve her yönü gördüğünü, şekli olmadığını, Kâbe'nin sadeliğiyle sembolleştirilmiştir. Kâbenin her tarafı öndür.

«*Nereye yönelirseniz Allah oradadır.*» (Bakara, 115)

Hz. İbrahim orada ibadet eden bir sosyal toplum kurmuştur. (Bakınız İbrahim Sûresi, 35-41.)

Kâbe aynı zamanda her taraftan insanları çeken bir merkezdir. Görüşmeler sayesinde sosyal bir toplum teşekkül etmiştir.

Kâbe o zamanın vahşet ve saldırganlıklarını kaldıran bir harem, bir yasak bölge olmuştur.

Haccın menasiki, sosyal hayatta Müslümanın neler yapacağını temsil eder. Nitekim Kâbe etrafındaki tavaf, Allah için Tevhid ve aşk içinde sosyal hayat çarklarına katılmanın bir ifadesidir. Bunu gerçekleştiren ilk insan Hz. İbrahim'dir.

Kâbenin ne zaman inşa edildiği hakkında ihtilâf vardır. Bazı rivayetlerde, gayb âleminde onun tam hizasında manevî bir Kâbe bulunduğu belirtilmektedir.

7 — *Kurban ve cihad..*

Hz. İbrahim kalbini Allah'tan başka herşeyden alıkoymuştu. Yalnız ve yalnız Allah'ı sevdiğine bir alâmet olarak, hayatta en sevdiği biricik oğlunu dahi kurban ediyordu. Kurbanın hakikatı İnsanların sevdikleri şeyleri feda edip, kalblerini eşyadan koparıp Allah'a yönelmeleridir. Kurban, Allah'a sadakatin bir delilidir. İlk insanlardan beri kurban hakikati yaşanmış ve o sadakatin manevî neticeleri görülmüştür. Yoksa kurban insanın tabiattan korkup ona verdiği bir rüşvet de-

ğildir. Şuursuz tabiatın kendi kendisini imha etmesinden alınan bir taklit de değildir. (1)

İnsanlar Hz. İbrahim'in İlâhî emir üzerine yaptığı bu teşebbüsü esas alarak, çokça insanı zülmen kurban etmişlerdir. (Eski Yahudilerde olduğu gibi.) Hattâ İslâmiyetten önce Mekke'de de bu gibi isteklere rastlanmaktadır. Nitekim Abdülmuttalib küçük oğlu Abdullah'ı neredeyse Kâbenin önünde boğazlayacaktı.

8. Allah'ın dostluğunu kazandı.

Millet, velâyet, Tevhid ve sosyal hayattaki vazifelerinden ve kalb-i selîme sahip olduğundan, Hz. İbrahim Allah tarafından dost edinilmiştir. Çünkü o vefakâr bir insandı. İnsan-ı kâmil idi. Bu yüzden, Allah'ın dostluğunu hak etmiştir.

---

(1) Bknz: Tarihçi Açısından Din, I. Bölüm.

ADEM KISSASI

Kıssalar içinde en fazla dikkati çekeni, hiç şüphesiz, Âdem (a.s.) kıssasıdır. Ve ne yazık ki, en ziyade yanlış anlaşılan yine o kıssadır.

Özellikle Hz. Âdem'in (a.s.) biyolojik yaratılışı her zaman konuşulduğu halde, maalesef, o yaratılışın gerçek yüzü mecaz kelimeleri içinde kaybolmuştur. Bunun için dindarlar Darwin'e karşı yüzlerce reddiye verdikleri halde, kendi tezlerini, yani Hz. Âdem'in (a.s.) topraktan yaratılışını ve bunun biyoloji kanunları içinde mümkün ve mâkul olduğunu gösteren çalışmalar ortaya koyamamışlardır. Dolayısıyla, ortada bir antitez olmadığı için, zihinler daima menfi tezlerin uydurduğu delillere kanmaktadır. Kendi mesleğini bilmeyen ya başkasının mesleğine kapılır, veya onunla döğüşmekle ömrü boşa geçer. Halbuki İslâmiyet her sahada müsbet meselelere sahibtir. Menfî ile çok az meşgul olur.

Bilindiği gibi, bu meselede üç görüş vardır:

Birincisi, insanın tesadüf içinde evrimleşerek şimdiki şeklini aldığını iddia eder.

İkincisi, her türün belli bir birlik ve düzen içinde kendi ceninin geçirdiği devreleri geçirerek

tedricen yaratıldığını söyler. Buna göre, fert eşittir tür. Fertte geçerli olan bir kanun, türde de geçerlidir.

Üçüncüsü, insanın birden ve tedric kanununa uymadan yaratıldığıdır. Buna göre, Âdem çamurdan bir heykelin içine ruh üflenerek vücuda getirilmiştir.

Doğru olan, ikinci görüştür. Çünkü bu görüş çok mâkul delillere dayanmaktadır:

1. «Kur'ânda Evrim ve Yaradılış» kitabında yazdığım gibi Kur'ân'da, ilk insanın cenin gibi devreler geçirdiğini bildiren âyetler vardır.

2. Tedric, kâinatta umumî bir kanundur. Allah'ın âdetidir. Ve Secde Sûresinin altıncı âyetinden anladığımıza göre, ilk yaratılış şimdiki yaratılıştan çok daha tedricî olmuştur.

3. Biyoloji, Kur'ân'dan anlaşılan bu yaratılış şeklini mâkul ve mümkün görmektedir. Esasen, biyoloji ve diğer müsbet ilimler Allah'ın kanunları oldukları ve bu konunlar da en kısa ve en iktisatlı yoldan netice verdikleri için, Allah icraatını o kanunlara uygun şekilde yürütmektedir.

Âdem (a.s.) ın kıssasını yazdığım zaman birinci etapta onun biyolojik yaradılışı (2) üzerine durdum. Kıssanın diğer esasları üzerinde yorum yapmadım. O esaslar ise şunlardır:

---

(2) Bu konu müstakil bir kitap olarak yayınlanacaktır.

a — Şeytanın ve meleklerin secde edip etmemesi (A'raf, 11)

b — Şeytanın Cennetten çıkarılması (A'raf, 13)

c — Şeytanın Allah'a karşı direnmesi (A'raf, 14)

d — Kıyamete kadar ömrünün uzatılmasını istemesi (A'raf 15)

e — Şeytanı her yönden insana saldırması (A'raf, 16)

f — Âdem'in cennette iskan edilmesi (A'raf, 19)

g — Âdem ve Havva'nın acıkmaması (Taha, 118-119)

i — Şeytanın vesvese vermesi: Melek veya devamlı cennette kalanlardan olacaklarını onlara telkin etmesi.

j — Yedikleri ağaç vce yedikten sonra, avretlerin açılması.

k — Şeytanın onların libasını çıkartıp avretlerini onlara göstermesi (A'raf, 27).

Bütün bu maddeler hakkında, tefsirlerdeki çeşitli rivayetleri aktarmak, bir yandan işi çıkmaza götürdüğünden ve çokca uzun zaman alacağından burda o görüşlerden aldığımı yazmakla iktifa ediyorum:

Bunlar Yedi Esastır:

1. Meleklerin secde etmesi:

Kâinatta bir diyalektik ve onunla beraber bir denge ve adalet vardır. Bu diyalektik mânâ ve madde zıtlığı şeklinde olduğu gibi, melek ve şeytan zıtlığı olarak da mevcuttur. Melekler hayır-

ları, şeytanlar da kötülükleri işlettirirler. Tevrat'ın 3. ıshahında şeytan yılan olarak tabir edilir.

Hz. Âdem'in (a.s.) çekirdeği olan ilk hücresi yaratıldıktan sonra, Allah'ın emir ve takdiriyle bütün hayırlı varlıklar ve onların bakımcıları olan melekler ona hizmete âmâde olmuşlardır. Buna mukabil şerli mahlûklar ve onları işleten şeytan itaat etmemiştir. Şimdi de etmemektedir. Bilindiği gibi, şeytan Allah'tan Kıyamete kadar ömür dilemiştir. Çünkü Kıyametten sonra zıtlar birbirinden ayrılacak; iyiler Cennete, kötüler Cehenneme gidecek; şeytanın da işi kalmayacaktır.

İslâm'da madde ile mânâ birbirinden kopuk değildir. Belki biri diğerinin kopyasıdır. İşte, dış âlemde şerli yaratıklar insana düşman oldukları gibi, mânevî âlemde de şeytanlar ona düşmanlık ederler, sinir sistemine hâkim olup onu kötü işlerde çalıştırırlar.

2. Cennet:

Cennet bir mânâda, sebeplerin geçerli olmadığı, İlâhî icraatın hakim olduğu vasat demektir. Tevrat'a göre o vasat Aden taraflarındadır. Bu vasat ister yeryüzünde olsun, ister göklerde; meseleyi değiştirmez. Fakat yeryüzünde olması hikmete daha uygundur. Sebeplerin cari olmadığı bir yer aramaya çıksak hiç de fazla uzaklara gitmemize gerek yoktur. Ana rahminde çocuğun teşekkül edip büyümesi, hiçbir sebeple izah edilemez. İlâhî yaratış orada perdesiz tecellî etmektedir. Anne karnındaki bebeğin ne acıkması, ne susaması, ne de örtünme ihtiyacı vardır. Kur'ân'da Hz. Âdem'in de

(a.s.) Cennette acıkmadığı, susamadığı ve güneşten müteessir olmadığı anlatılır. (1)

3. Şeytanın Allah'a karşı gelmesi:

Kâinata Allah tarafından konan düzen ve bu düzen sonundaki olgunluk, şeytanların bozgunculuklarıyla karıştığı için, şeytan Allah'a karşı gelmiş olur. Allah'ın buna müsaade etmesi, hikmeti icabıdır. Çünkü şeytan ve diğer diyalektik zıtlıklar bulunmazsa, kâinatın hareketi durur. İmtihan sırrı bozulur. Kâinat hepten meyvesiz kalır. Buna meydan vermemek için Allah şeytana ömür vermiş, müsaade etmiştir. Yoksa herşey Allah'ın emrindedir. İsterse bütün şerleri yok edebilir.

4. Şeytanın insana her taraftan saldırması:

İnsan güzeli ve olgunu sevdiğinden, daima yükselmek ister. Şer şeytanları ise onun zihninde evham, tereddüt ve yeis bırakmaya çalışırlar. Aynı şekilde kötü mahlûklar ve mikroplar da her tarafta sağdan, soldan, arkadan ve önden insana hücum edip, onu ilerlemekten alıkoymaya, geriliklere düşürmeye gayret ederler.

5. Şeytanın Âdem'i aldatması:

Âdem (a.s.) Cennette iken, bir nevi melek gibiydi. Ebedî hayat vasatında idi. Oradan kovulan şeytan, onu bir ağaçtan yedirmek istemiştir. Eğer Âdem ve Havvâ ona inanıp da o ağaçtan yemesey-

---

(1) Taha, 118

diler, zıtlar dünyasına atılmayacaklardı. Melekler gibi durgun ve sâbit bir mertebede kalacaklardı ve zıtların dünyasına girmedikleri için ebedî o makamda yaşayacaklardı.

Yenilmesi yasaklanan o ağaçtan kasıt ne olabilir?

El-Cevap Kur'ân'da ağaç «ilim ve şuur» mânâlarında kullanılmıştır. (2) Âlem-i mânâda, yani rüyada birşeyden yemek, evlenmek şeklinde tabir edilir. Nitekim İncil'in beyanına göre de, Cennetteki ağaçtan yemek, evlilik münasebetini yapmak demektir. Tevrat'a göre ise, ağaçtan kasıt, iyilik ve kötülüğü bilme, yani şuur ağacıdır. Kur'ân'ın ifadesi her iki mânâya da açıktır. Çünkü Âdem'le Havvâ iyi ve kötüyü ayıracak şuuru kazandıktan sonra evlenebilmişlerdir. Masumiyet ortamı olan Cennetten imtihan sahası olan dünya hayatına inmişler. Çoğalarak birbirine düşman olmuşlardır.

6. Şeytanın, Âdem ve Havva'nın elbiselerini sökmesi:

Elbiselerin muhtemelen iki mânâsı vardır.

(a) Yaratıldıkları esnada, üstlerinde bir nevî zar bulunmuş olabilir. Âyette (3) şeytanın bu libası onlardan söktüğü belirtilmiştir. «Sökme» tabiri, o elbisenin fıtrî bir zar olup, o cennetten çıktıktan sonra zıtlarla, şeytanî ve şerli şeylerin tesiriyle zaman içinde yıprandığına işaret ediyor olabilir.

---

(2) İbrahim, 24

(3) Araf, 27

(b) Âdem ve Havvâ evlenmeden önce çıplaklığın ne demek olduğunun farkında olmayıp, evlenme ağacını yedikten sonra, edindikleri bilgi neticesinde kendilerini çıplak görmüş ve yaşadıkları cennetten topladıkları yapraklarla üzerlerini örtmüşler. İki ihtimal de birbirine zıt olmadığından, her ikisinin de gerçekleşmesi makuldur.

7. *Âdeme gelen emirler:*

Bu yorumlarımızla meseleyi İlâhî tasarruflardan alıp, bütünüyle maddî kalıplara döküyor değiliz. Kaldı ki, maddî âlem dahi mânevî âlem gibi, bütünüyle Allah'ın tasarrufundadır. Maddî âlemde olan bir sevk, bir güç, Allah'ın fıtrî bir emridir. İlâhî emirleri mutlaka ses şeklinde yorumlamaya mecbur değiliz. Bu bakımdan, Allah'ın onlara verdiği, Cennetten çıkma emrinin, başlarına gelen zıtlar dünyasının Âdem ve Havvâ'yı o rahat vasattan ayırması demek olması pekâlâ mümkündür. Âdem ve Havvâ o ayırma ile masumiyet mertebesinden mes'uliyet ve vazife mertebesine inmişlerdir.

Özetlersek: Hepimiz birer Âdem veya Havvâ'yız. Bu bakımdan, onların yaşadığı bütün maceraların küçük nümuneleri bizlerin de başından geçmektedir.

Âyetler bu mânâda tefsir edilirse, Kur'ân'ın, insanlık âleminin ve kâinatın güzel ve mâkul bir açıklaması olduğu, çok daha berrak bir şekilde ortaya çıkmış olur. Mesele yalnız mânevî değildir. Âdem kıssasındaki mânâlar, madde perdesi üzerinde de görülmektedir.

Âdem kıssası Kur'ân'da altı yerde geçmekte-

dir. Bu tekrar, meseleyi zihinlerde yerleştirmek için olduğu gibi, anlatıldığı makamlarda, mevzu'a kuvvetli bir delil teşkil etmektedir.

Kıssa, ilk olarak Bakara Sûresinde anlatılır. Burada insan için göklerin ve yerin yaratıldığı bildirilmekte; insanın değeri gösterildikten sonra, buna lâyık ve ehil olduğu, böylece meleklerden daha üstün bir mertebeye çıkabileceği anlatılmaktadır. Kıssa buna delil olarak getirilmiştir.

İkinci Âdem kıssası A'raf Sûresindedir. Burada da insanın değeri anlatılmakta; haşre ve âhirete lâyık olduğu belirtilip, bu kıssa ile o liyakati telkin edilmektedir.

Hicir Sûresindeki Âdem kıssasında doğrudan doğruya insanın yaratılış ve değeri, âhirete delil olarak zikredilmiştir.

İsra Sûresindeki Âdem kıssası, insanın çok çetin bir imtihanla karşı karşıya olduğunu bildirme makamında anlatılmıştır.

Kehf Sûresinde ise insanın mühim bir varlık olduğunu anlatıp, hiçbir hareketinin kaybolmayacağını, herşeyinin yazıldığını bildirmek için serdedilmiştir.

Tâhâ Sûresinde, haşrin isbatı ve imtihan meselesi makamında o kıssaya yer verilmiştir.

Sa'd Sûresinde mütekebbirlere ders verilirken, tekebbürün, büyüklenmenin insanı nasıl kör ettiği, peygamberlik ve haşir gibi güzel ve elzem meselelerden aklını nasıl çeldiği anlatılmakta; onun için Âdem kıssası o mütekebbirlere ders olarak gösterilmektedir.

Hz. Âdem (a.s.) Rabbinden kelimeler (bilgiler) aldı, tevbe edip kurtuldu. Zıtlar dünyasında dahi gözleri dindi. Bizler de şeytanlardan yüz çevirip Kur'ân'ın kelimelerine kulak versek, tevbe ve istiğfar etsek, mânevî tehlikelerden kurtulup hidayete erişenlerden oluruz.

ADEM VE HAVVA KISSASININ SOSYOLOJİK YÖNÜ

Giriş

Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

«Kadınlar hakkında iyilik ve nezaketle davranmanızı tavsiye ediyorum. Bu tavsiyeme uyunuz. Çünkü kadınlar eğe kemiğinden yaratılmıştır. (2) Eğe kemiğinin en eğri tarafı başıdır. Eğer sen onu doğrultmaya kalkışırsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan öyle kalır. Artık, benim kadınlar hakkındaki tavsiyeme uyunuz. (5)

Bu hadis hiç şüphesiz sahih bir kitapta sahih bir senedi ile rivayet edilmiştir. Fakat raviler, Yahudi kültürünün etkisinde kalarak, manayı tevrattaki anlatım şekline çevirmişler. Hadislerin çoğu mana olarak aktarıldığı için Peygamber Efendimizin ifadeleri zamanla kaybolmuşlardır.

Dikkat edilirse, «En eğri tarafı başıdır» buyurmuş. Kadının kafa ve psikolojik yönden zayıf ve nazik olduğundan çabuk kırılabileceğini gös-

---

(5) Buhari C. 6. S. 145

(2) Adem ve Havva ikiz yaratıldıklarından Havva'nın, Adem kaburgasından kopması ihtimali vardır.

teriyor. Sert hareketlerle erkeklerin onları ezmemesini tavsiye ediyor.

İslâm âlimlerinin bir kısmı bu görüştedirler. Ve Buharinin diğer bir rivayetini delil gösteriyorlar:

«Kadın eğe kemiği gibidir. Eğer onu doğrultmaya kalkışırsan kırarsın. Yok eğer mesut bir hayat yaşamak istiyorsan, o eğriliği ile beraber faydalanırsın.» (1)

Buhari ve Müslimin ittifakıyla rivayet edilen diğer bir hadis dahi, bu gibi ifadelerin esas yaradılışı anlatmadığını ortaya çıkartıyor:

«İsrailoğulları olmasaydı, yemek ekşimez, et kokmazdı. Havvâ da olmasaydı hiç bir kadın kocasına hiyanet etmezdi.» (2)

Dikkat edilirse hadis, yemeklerin ekşimesi yahudilerin yüzündendir demiyor, çünkü daha evvel de yemeklerin ekşidiği biliniyordu. Esas anlatılan şudur: «Yahudiler olmasaydı, stokçuluk yapılmazdı.»

Burada bir sebep sonuç anlatılmıyor. Yahudilerin hırsları ve stokçulukları dile getiriliyor.

Hadis ayrıyeten, tarihi bir olaya da işaret ediyor:

«Yahudiler çölde şaşkın kaldıkları zaman Allah her gün onlara yetecek kadar yiyecek gönderirdi... Hırslarından biriktirmeye kalkıştıkları zaman bozulurdu.»

Bu Yahudilerin halen dahi karakteridir. Yemez, içmez, biriktirir. Ya bozulur veya bir nazi başlarına musallat olur, ellerinden alır.

---

(1) Buhari C. 6 S. 145

(2) Müslim Buhari C. 4, S. 103

Hadisin ikinci cümlesi de birinci cümlenin ifadesinin aynısıdır. Kadının kocasına hıyanet etme karakterini ifade ediyor. Yoksa Havvâ olmasaydı kadın da hiç olmazdı. Ayrıca İslâmiyette «Hiç kimse başkasının suçundan mesul değildir.» (1)

İslâm'ın bu prensibi, Hıristiyanların inanışı olan asli günah akidesini kabul etmediği gibi, Âdem'in Cennetten (yani masumiyet hayatından) imtihan dünyasına atılmasını fıtri bir günah sayıyor. Bildiğimiz, ısyan ve fısk manasında değildir. Bir hadis-i Şerifte şöyle denilmektedir:

«Âdem ile Musa münakaşa ettiler. Musa dedi ki; Ey Âdem sen babamızsın, bizi cennetten çıkartmakla mahrum ve perişan ettin. Âdem de (cevaben): «Sen de Musa'sın. Allah beni seninle konuşmakla seni üstün kıldı. Kendi (kudret) eliyle sana kitap yazdı (Allah beni yaratmadan kırk yıl önce (çok uzun bir zaman demek) üzerime yazdığı bir işte beni nasıl kınarsın... dedi ve onu susturdu. (1)

İşte hadisin ifadesiyle Âdem'in (yukarıda da anlatıldığı gibi) o memnu ağaçtan yemesi, fıtri bir suçtur. Genel bir kanundur.

Ayrıca Âdem'in cennetten çıkarılışının Cuma günü olduğunu ifade eden diğer bir hadis (2) Âdem'in cennetten çıkarılışının önemli bir olay olduğuna insanlığın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğuna işaret eder.. Cuma günü, önemli gün demektir.

---

(1) Necm, 38

(1) Buhari, Müslim C. 4, S. 2042

(2) Müslim, C. 4, S. 141

Âdem ve Havvâ'nın memnu ağaçtan yemeleri ve cennetten çıkartılmalarının sosyolojik yönü, şu gelen meseleleri nazara alırsak ortaya çıkar:

A. İnsan için iki hayat var: Biri serbestiyet rahatlık ve refah durumu (yani cennet); İkincisi imtihan, yükümlülük dünyası. (Bu iki kavram mutlaka bilinmeli.)

B. Âdem ve Havvâ ile ilgili cüz'i hikâyeler, bütün insanlığın başından geçen kanunları sembolize ediyor. İnsanlık tarihi bir tür olarak araştırıldığında görülüyor ki:

İnsanlık tür olarak bir zamanlar mutlak serbestiyet ve ferdi yaşama içinde idi. Birinin eti, yiyeceği ve namusu (ki memnu ağaç bunları simgeliyor) diğerine yasak idi. İnsanlık imtihan ve teklif altında değildi. Ne zamanki insanlık, yamyamlıkla birbirine saldırdılar, birbirinin yiyeceğine göz koydular, namusa saldırılar oldu; Allah da bir Âdemi (1) Peygamber olarak gönderdi. İnsanlık Peygamberlik karşısında imtihan dünyasına atıldılar. Gerçek vazifeye başladılar. Buna göre Habil ve Kabil ilk atamızın ilk oğulları değil de, sınıf farkını bulmuş imtihana tabi tutulmuş ilk insanlardır.

Kur'ân-ı Kerim'de bu sosyolojik olay şöyle ifade ediliyor:

«İnsanlar bir tek toplum (sınıf) idi. (Birbirine saldırdılar, kavga ve ihtilafa girdiler. Sınıf farkları doğdu) Allah müjdeleyici ve kurtarıcı Pey-

---

(1) Bu adem bir tane olmayabilir. Nitekim şu gelen âyetten öyle anlaşılıyor.

gamberler gönderdi. Onlarla beraber gerçeklerle dolu kitap gönderdi. Ki ihtilaf ettikleri meseleler için aralarında hükmetsin.» (1)

Şu geçen ayet ve hadislerden anlaşılan şudur:

Âdemle ilgili kıssanın iki yönü var: Biri ilk atamızın hayatiyle ilgilidir. Onun şahsi hayatında o hadiseler gerçekleşmiştir. İkincisi de, büyük âdem olan insanlığın serüveni ve tarihinde genel bir kanun olarak gerçekleşmiş hadiselerdir.. Zaten Âdem'in şahsıyla ilgili olaylar, genel bir kanun olarak insanlığın da başından geçiyor. (Bknz: Bediüzzaman S. Nursi, Sözler, S. 20, 1. Makam)

---

(1) Bakara, 213

ÖNEMLİ BİR NOT

İslâm sosyologlarından Dr. M. İkbal ile Dr. Ali Şeriatî'nin Âdem ve Habil-Kabil kıssaları üzere yaptıkları sosyolojik yorumlar çok yerinde ve yüksek seviyededir..

Fakat unutmamak gerekir ki: Onların yaptığı yorumlar, yalnız sosyolojik veçhe üzerinedir. Meselenin Biyolojik ve teolojik yorumları üzerinde durmamışlardır.

Biz onların o görüşlerini şükran ile buraya aldığımız gibi bu sosyolojik yorumların Kur'ân'ın üzerinde ısrarla durduğu soy birliğine aykırı olmayacaklarını hatırlatalım. (1) Kendileri de yorumları içinde buna değinmişlerdir.

Kur'ân'ın değişik manaları vardır. Hepsi de haktır ve birbirine zıt olamazlar.

---

(1) Nisa, 1, Araf, 187

DR. M. İKBAL'İN GÖRÜŞÜ

Zihin yapımız, eşyaları ancak parça parça kavrayabilecek yetenektedir. Büyük tahribat yapan, aynı zamanda hayatı besleyen, ve güçlendirip genişleten müthiş semavî kuvvetlerin tam mana ve önemini anlamamıza imkân yoktur. İnsanî davranışların güçlendirilme imkânına, ve doğa güçleri üzerindeki insanî kontrole inanan Kur'an-ı Kerim'in talimatları temelde ne iyimser ne de kötümserdir, aksine insanın refahını amaçlamaktadırlar. Kur'an'ın öğrettiklerinin özü şudur: Kainât devamlı büyüyüp genişlemektedir. Ayakta durmasının sebebi de insanın eninde sonunda şer kuvvetlerine galip geleceği umududur.

Ancak karşılaştığımız zorluğun kesin çözümüne doğru ilk adım «Hubût-ı Âdem», Hazreti Âdem'in dünya'ya indirilişi veya düşürülüşüyle ilgili hikâyeyi hatırlamakla atabiliriz. Kur'an-ı Kerim'de bu hikâye ile ilgili eski sembol aynen muhafaza edilmiştir, ama kıssanın özü değiştirilmiştir, böylelikle buna yepyeni anlam kazandırılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in, yeni fikirlerle canlandırmak ve bu şekilde ileri hamleler yapmakta olan zamanın ruhuna uygun hale koymak maksadıyla

hikâyeleri kısmen veya tamamen değiştirme usulü, gerek müslüman gerekse müslüman olmayan alimlerin hemen hemen her zaman gözlerinden kaçmış önemli bir noktadır. Kur'an-ı Kerim'de bir olay veya hikâye anlatıldığı zaman, amacı tarihi bir olayı dile getirmek değildir. Bununla, genellikle evrensel bir ahlâk dersi vermek ya da cihanışümül bir felsefe gerçeği açıklamak amacı güdülüyor. Bundan dolayıdır ki Kur'an-ı Kerim ne kişi adlarını ne de yer isimlerini titizlikle belirtir. Çünkü çok iyi biliyoruz ki belli şahıs ve yer isimlerini taşıyan kıssalar ve serüvenler, olaylar tarihi hüviyetine bürünmüş oluyor, dolayısıyla anlamları da sınırlandırılmış oluyor. Mukaddes kitap (Kur'ân-ı Kerim) duygu ve sezinin belirli bir durumuyla ilgili olan ayrıntıları esgeçer. Destan ve hikâyelerden ahlâk dersi almak ve bu şekilde yararlanmak ender veya alışılmamış bir usül değildir. Din dışı edebiyatta bunun sayısız örnekleri vardır. Meselâ Goethe'nin dehası, Faust destanına yepyeni bir anlam kazandırmıştır.

Tekrar, «Adem'in Düşüşü» kıssasına bakacak olursak, eski dünya edebiyatında bunun çeşitli örneklerini görürüz. Bu kıssa veya geleneğin nasıl geliştiği ve yayıldığının ayrıntılarına gelince, bunlardan burada sözetmek şimdilik uygun değildir. Bu menkıbenin çeşitli şekiller aldığı safhalara da girecek değiliz. Aynı şekilde, bu çeşitli değişikliklerin kademeli olarak meydana gelmesine sebep olan amaç ve hedeflerden de habersiziz. Ancak bu eski menkıbenin sâmî kaynaklı şekline dikkatimizi çevirecek olursak, şöyle bir tezle karşılaşmış oluruz: İlkel insan, hastalık ve ölümle dolup taşan ve nefsini savunma ve varlığını koruma yolunda ça-

ba harcarken adım başında önüne engeller ve güçlükler çıkaran, ve kendisine asla uymayan bir çevrenin, son derecede sefil ve perişan halini kendi kendine izah etme arzusundan ileri gelmiş olduğunu düşünebilir. Doğa güçlerini yenip kontrol altına almaya gücü yetmediği için, çok tabii olarak, hayat konusunda karamsar bir düşünceye saplandı. Nitekim Babil'in eski bir kitabesinde yılan (erkeklik sembolü), ağaç ve erkeğe bir elma (bereket sembolü) takdim eden kadın figürlerine rastlıyoruz. Efsânenin manası açıktır; ki şöyle özetlenebilir: Âdem bolluk ve mutluluk içinde yüzerken bir kadınla cinsel ilişkide bulunması yüzünden cennetten dünyaya atılmıştır. Bu hikâyenin Kur'an-ı Kerim'de anlatılan şeklini Tevrat'ın Tekvin Bâbındaki hikâye ile kıyas ettiğimizde daha iyi anlayabiliriz. Kur'an-ı Kerim'deki anlatımla, Kitab-ı Mukaddesteki hikâye arasındaki dikkat çekici farklar Kur'an-ı Kerim'in bu husustaki amaç ve gayesini daha iyi şekilde ortaya koyarlar.
1. Kur'an-ı Kerim, yılan ve kaburga kemiği hikâyesini bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Yılan kısmının ortadan kaldırılmasının amacı, herhalde hikâyenin cinsel havasından arındırılması, aynı zamanda, hayat ile ilgili karamsar bir düşünceyi bertaraf etmesi olarak düşünülebilir. Kaburga kemiği konusuna da değinilmemesinin sebebi Kur'an-ı Kerim'in anlattıklarının Ahd-i Atik'teki kayıtlar gibi tarihi hüviyet taşımamalarıdır. Bilindiği gibi, Ahd-ı Atik'in amacı İsrail soyunun tarihini anlatmaktır. Bu kutsal kitap, erkek ile Kadın'dan oluşan ilk insan çiftinden, bu tarihin giriş bölümü olarak sözetmektedir. Gerçekten, Kur'an-ı Kerim'de canlı bir vücut ve varlık olarak in-

sanın yaratılışını anlatan âyetlerde, «beşer» veya «insan» kelimelerini kullanıyor. Âdem kelimesini bu anlamda kullanmıyor. Âdem kelimesini kullanmışsa da sadece insanın yeryüzünde Cenab-ı Allah'ın naibi oluşunu ve İlahi özellikler taşımasını vurgulamak istemiştir. Kur'an-ı Kerim; Kitab-ı Mukaddes'teki isimleri de —yani Adem ve Havva adlarını— belirtmemekle güttüğü amaca varmış oluyor. Doğru, Âdem kelimesi metinlerden tamamıyla çıkarılmış değildir. Fakat bu kelime belli bir kişinin adı değil, bir mefhum olarak muhafaza ediliyor. Kelimenin bu şekilde kullanılışı bizzat Kur'an-ı Kerim'de de doğrulanmıştır. Bunun en açık kanıtı aşağıdaki âyet-i kerime'dir:

> «*Sizi yarattık, sonra size şekil verdik sonra da meleklere: «Âdem için secde edin» dedik*» (7/11).

2. Kur'an-ı Kerim bu kıssayı iki ayrı hikâyeye bölmüştür. Hikâyelerden birinde sadece «şecer» (ağaç) tan bahsedilmiştir. Diğerinde ise «şeceratü'l-huld» (ebedilik ağacı ve «mülk-i lâ yeblâ» (tükenmeyen mal) denilen eşyalardan bahsedilmiştir. İlk kıssa, yedinci, ikinci kıssa ise yirminci sure'de bulunuyor. Kur'ân-ı Kerim'in dediği gibi, yegâne işi insanlarda şüphe uyandırmak olan, «Adem ve zevcesi»ni iğvaya düşürüp onları kışkırtarak yasak olan ağacın meyvesini yemelerini sağlayan Şeytan, Âdem ve Havva'nın cennetten çıkmalarında büyük bir rol oynamıştır. Halbuki, Ahd-ı Atik'te, Âdem'in ilk itaatsızlıktan hemen sonra cennet bahçesinden kovulduğunu görüyoruz. Aynı kutsal kitaba göre Allah, cennet bahçesinin

doğu kesiminde, hayat ağacını korumak amacıyla meleklerini görevlendirmiş, her tarafına dönen alevli kılıcını da koymuştur.

3. Ahd-ı Atik, Âdem'in itaatsızlığı nedeniyle yeryüzünü lânetlemiştir. Bunun tam aksine, Kur'an-ı Kerim, yeryüzünü insanın üssü ve kazanç kaynağı olarak görmüştür. Kur'an, bu nedenle, insanoğlunun Cenab-ı Allah'a şükran borçlu olması gerektiğini kaydetmiştir. Nitekim şöyle diyor:

«*Sizi yeryüzüne yerleştirdik, geçiminizi sağlayacak pekçok kaynaklar verdik. /Ama/ siz ne kadar az şükredersiniz!*» (7/10).

Burada sözü edilen «Cennet» (bahçe) kelimesi, içinden insanın yeryüzüne atıldığı tahmin edilen olağanüstü cennet değildir. Kur'ân-ı Kerim, hiçbir yerde bu cennet'te (yeryüzünde) insanın yabancı bir yaratık olduğunu ifade etmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de «Biz sizi (ot gibi) yerden yeşerttik» diye buyurulmuştur. Bu kıssada bahsedilen cennet, dürüst ve üstün ahlâklı insanların ebedi ve sonsuz meskeni değildir. Dürüst ve salih insanların meskeni anlamında «Cennet» Kur'an-ı Kerim'de şöyle tarif edilmiştir: «Orada birbirleriyle öyle kadeh tokuştururlar ki, onda ne bir rezalet ne de bir günah vardır» (52/23). Yine, «Orada bunlara hiçbir yorgunluk ve zahmet değmeyecek. Oradan bunlar çıkarılacak da değildir» (15/48). Cennet işte böyle bir yer olarak tarif olunmaktadır. Kıssada bahsi geçen Cennet'te ise meydana gelen ilk olay, insanın Allah'ın emrine karşı gelmesi, dolayısıyla günah işlemesi, bunun

ardından da cennetten kovuluşu'dur. Aslında, Kur'an-ı Kerim, nerede hangi kelimeyi kullanırsa kullansın orada onun anlamını belirtiverir.

Nitekim daha sonra kıssa'nın ikinci bölümünde aynı bahçe şöyle tarif edilmiştir: «İçinde ne açlık, ne sıcak ne çıplaklık vardır» (20/118). Bu itibarla, kanaatimce, Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen «cennet», insanın, çevresine hemen hemen bağlı olmadığı ve dolayısıyla, beşerî ihtiyacın ıztırabını çekmediği bir çevredir. O ihtiyaçlar ki, ortaya çıkışları, insanın uygarlık ve kültürünün başlangıcı ile baş göstermiştir.

Böylece görüyoruz ki, Kur'an-ı Kerim'de Adem'in Cennet'ten çıkarılmasıyla ilgili kıssa, yeryüzünde insanın ilk görüşünün nasıl olduğunu anlatmak amacını taşımıyor. Bu kıssadan maksat daha çok, insanın doğal duygu ve ihtiyaçlarının ilkel durumundan çıkıp, şüphe ve itaatsizliğe muktedir, ve şuurlu şekilde özgür bir şahsiyete sahip olma haline yükseldiğini işaret etmektir. Kısacası, Âdem'in cennetten çıkarılışı veya dünyaya «indirilişi» hiç bir ahlakî bozukluğunu ifade etmez. Burada anlatılmak istenen şey, insanın saf ve sade şuurdan şahsî şuura varışındaki değişikliktir. Yani, insanın fıtrat rüyasından uyanarak kendi şahsiyetinin de belli bir önem taşıdığını anlamasıdır. Kur'an-ı Kerim, hiçbir yerde ve hiçbir zaman, yeryüzünün bir işkence yeri olduğunu belirtmemiştir. Dolayısıyla, böyle bir azap yerinde insanın kötülük mayasından yaratıldığı yolundaki düşünceler de tümüyle yanlıştır. Ayrıca, insanoğlunun geçmişte işlediği ilk günahı yüzünden dünyada ebediyen bir esir hayatı yaşamaya mahkum olduğunu söylemek te hatalıdır. İnsanın ilk gü-

nahı, onun hür iradesi, ve isteğiyle şuurlu olarak işlediği günahtı. Bundan dolayıdır ki Kur'an-ı Kerim, Âdem'in bu ilk günahının affedildiğini kaydeder. Zaten, bir hayır işte baskı ve cebir yoktur. Hayır demek, insanın kendi rızasıyla ahlakî bir kanun ve ideali takip etmesidir. Bu da özgür egoların isteyerek ve seve seve birbiriyle işbirliği yapmalarına bağlıdır. Yoksa, hareketleri tıpkı bir makine gibi belirlenmiş ve sınırlandırılmış olan bir varlıktan hayır beklemek büyük bir yanılgıdır. Hürriyet, hayır veya iyilik için ilk şarttır. Ancak seçme kabiliyetini haiz fâni veya geçici bir nefsin, kendisine açık olan yolların sayısız nisbî değerlerini hesapladıktan sonra, ortaya çıkmasına müsaade etmek, cidden büyük bir tehlikeyi göze almak olur. Çünkü, hayrı seçme hürriyeti, hayrın aksini seçme hürriyetini de içermektedir. İlahî İrade'nin bu tehlikeyi göze almış olması, Allah'ın insana olan büyük güvenini gösterir. Bu güveni haklı çıkarmak şimdi insana düşen görevdir. Belki de, «yaratıkların en iyisi» (ahsen-i takvim) olarak yaratılıp sonra da «Sefillerin en sefili» (esfel-i sâfilin)e indirilen bir mahlûkun gizli güçlerinin ölçülmesi ve geliştirilmesini mümkün kılan tek şey böyle bir tehlikenin göze alınmış olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de buyurulduğu gibi, «Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz» (21/35). Bu bakımdan, hayır ile şer birbirinin zıddı olmakla beraber, aynı bütünün birer parçası olarak içinde bulunuyorlar. Aslında tecrid edilmiş veya bağımsız gerçek diye bir şey yoktur. Çünkü gerçekler, sistematik bütünlerdir, ki bütün parçaları karşılıklı ilişkileriyle anlaşılabilir. Mantıkî ve akıllı bir yargı, bir gerçeğin parçalarını, onların

birbirine olan bağlılığını ortaya koymak için ayırır.

Ayrıca, zâtın kendini yaşatması ve varlığını zât olarak sürdürmesi kendi fıtratı icabıdır. Bu amaçla zât, ilmî, neslin çoğalmasını ve kudreti, yahut ta başka bir deyişle ve Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle, «tükenmeyen mülk»ü arar. Kur'an-ı Kerim'de «Âdem'in çıkarılışı (Hubut-u Âdem)»nın ilk kısmı, insanın bilgi arayışıyla, ikincisi ise neslin çoğalması ve güç kazanma isteğiyle ilgilidirler. İlk kıssada dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır: İlk önce, kıssa eşyanın isimlerini hatırlamak ve tekrar etmek açısından Âdem'in meleklere üstünlüğünü dile getiren âyet-i kerimelerin hemen ardında anlatılmıştır. Daha önce de anlatmış olduğum gibi, bu ayetlerin gayesi, insan ilminin kavramsal özelliğini ortaya koymaktır. İkincisi, eski rümuz ve semboller konusunda geniş bilgiye sahip olan Madam Balvatski'nin «Gizli Doktrin» (Secret Doctrine - Akide-i mahfiye) adlı kitabında dediği gibi eski zaman insanlarına göre, ağaç «Gizli bilimleri» (Ulumu hafiye)nin gizli bir alâmeti idi. Âdem'in, bu ağacın meyvesini tatması yasaklanmıştı. Bu herhalde, zâtın bitimliliği ve geçiciliği, his organları ve zihnî kuvvetleri, genellikle, başka türlü bir ilme göre ayarlanmıştı .Yani, büyük sabır isteyen bir gözlemi gerekli kılan, ve ancak çok ağır birikimler kabul eden bir bilim dalı. Buna rağmen, Şeytan, gizli bilim ağacının meyvesinden yemeğe Âdem'i ikna etti. O da, esasında kötü olduğundan değil ancak tabiattan «aceleci» olduğundan bilime ve bilgiye kısa yoldan varmak istedi. İnsanın bu huyunun doğru yola konmasının tek bir çaresi vardı, o da, insanın, acı, sıkıntı

ve ıztırabın yanısıra zihnî güçlerinin iyice gelişebilmesini sağlayacak bir servet yetişmesiydi. Demek ki, insanoğlu acı ve ıztırap dolu bir yere gönderildi ve orada yetiştiyse bir ceza olarak değil, Şeytan'ın kötü irade ve emellerini başarısızlığa uğratmak için. O şeytan ki, insanın ve insan soyunun baş düşmanıdır ve başlıca işi, insanoğlunu sürekli gelişme ve şahsi nimetlerinden mahrum etmektir. Şimdi, engelleyici ve muhalif bir çevrede fâni ve geçici nefsin hayatının devam etmesi, kendi tecrübeleri ışığında kendi bilgisini arttırmasına bağlıdır. Ne var ki, birden çok imkânları olan geçici nefsin bu tecrübeleri ancak imtihan ve tecrübe ile yanlışlık ve hatalardan geçtikten sonra genişleyebilirler. Onun için, bir çeşit zihnî kötülükler olarak tanımlayabileceğimiz hata ve yanlışlıklar da tecrübe kazanmasının vazgeçilmez unsurlarıdır. Şimdi Kur'an-ı Kerim'de «Âdem»in indirilişini anlatılan ikinci kıssayı inceleyelim, ki bundan şöyle bahsediliyor:

> «*Nihayet, Şeytan O'na (Adem)'e fısıldadı: «Ey Âdem, dedi, sana ebediyet ağacını, zevâl bulmayacak bir devleti göstereyim mi?» İşte bunun üzerine ikisi de ondan yediler. Hemen çıplaklıkları belli oldu. Üstlerini cennet yaprağından örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine karşı geldi ve yolunu şaşırdı. Sonra, Rabbi yine onu seçip tövbesini kabul etti, ona doğru yolu gösterdi*» (20/120-122).

Buradaki esas fikir, «mülk-ü lâ yeblâ», yani bitmez tükenmez bir egemenliğe ve müşahhas bir kişi sıfatıyla tutulacak sürekli bir yola karşı duy-

duğu dayanılmaz arzuyu ortaya koymaktır. Böylece, her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bulunan insan zamanî bir varlık olarak ancak kendi neslini sürdürme amacını gütmüştür. Bu şekilde, kişiliği için olmasa da kendi nesline devamlılık nimeti kazanmaya çalışmıştır. Bu bakımdan, «ebediyet ağacı»nın yasaklanmış meyvesinden yemek cinsiyeti ayırma yolunu tutmasıdır. Çünkü ancak doğum ve tenasül yoluyla insan nesli tükenmekten kurtulabilirdi. Bu açıdan bakacak olursanız, hayat ölüme sanki şöyle sesleniyor: «Sen bir nesli yokettin de ne oldu? Ben yine de başka nesilleri yaratacağım.» Kur'an-ı Kerim eski sanat ve edebiyatta sözü edilen tenasülî sembolü reddeder. Ancak, insanlar arasındaki ilk cinsel birleşmeye, Âdem'in vücudunun haya yerlerini örtmek istemesinde belirlenen utanç duygusunun doğuşuna değinerek işaret etmiştir. Yaşamak, belirli bir şekil ve niteliğe varolan ve duyulabilen bir kişiselliğe sahip olmaktır. Sayısız canlı şekle sahip olan, bu varolan ve duyulabilen kişisellikte Hakiki Zât vücudunun sonsuz zenginliklerini belli eder. Bununla beraber, her biri gözünü kendi imkânlarının doğmasına dikerek ve kendi hakimiyetini arayarak ferdiyetlerin ortaya çıkması ve çoğalması, haliyle, ve çaresiz olarak peşi sıra yüzyılların korkunç mücadelesini sürükler. Kur'an-ı Kerim de bunu böyle der: «Siz birbirinizin düşmanı olarak inin» (2/36). Birbirine zıt kişiliklerin karşılıklı çarpışması, hayatın zamanla ilgili yolunu hem aydınlatan hem karartan evrensel acı ve üzüntüdür. Kişiliğin derinleşip aynı zamanda hata ve kötülük imkânlarını açan, şahsiyet halini aldığı insanoğlunda, hayat faciası duygusu daha şiddetli bir şe-

kıl alır. Ancak hayatı, bir zât veya benlik olarak kabul etmek, bunun bitimliliği ve geçiciliğinden doğan bütün eksiklikleri de kabul etmek anlamına gelir. Onun için Kur'an-ı Kerim diyor ki, şahsiyet öyle ağır bir emanettir ki bunu kaldıramayacaklarını gökler ve dağlar bile söylemişlerdi, ama, insanoğlu kendini tehlikeye atarak bu ağır yükü kaldırmayı kabul etmişti:

> *«Biz emaneti göklere, yeryüzüne ve dağlara teklif ettik, ancak onlar bunu yüklenmekten çekindiler, bundan endişeye düştüler. İnsan bunu sırtına aldı. O gerçekten zalim ve cahildir.»* (23/72).

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: İçinde bir değil, birçok sıkıntı ve zorluklar bulunan bu ağır emanet yükünü kaldırmayı reddedebilir miyiz? Zira, Kur'an-ı Kerim'e göre, insan olmak zaten her türlü çile ve eziyet çekmeyi taahhüt etmek demektir. Bununla beraber, zâtın tekâmülündeki mevcut aşamasında, dert, acı ve sıkıntı karşısında baş vurulması gereken sabır ve metanet ile soğukkanlılık gibi meziyetlerin anlam ve önemini tam olarak anlıyamayız. Belki de bunun amacı, benliğimizi istikrara kavuşturmamıza, ve böylece yok olup tarihe karışmasını önlememize imkân sağlamaktır. Ama aynı aşamada salt düşüncenin sınırlarını da aşıyoruz. Zira bu noktaya varır varmaz, eninde sonunda hayırın şerre galip geleceği yolundaki inancımız dini bir akide şeklini almış oluyor. «Allah, Hak emrinde galiptir. Fakat insanların bir çoğu bunu bilmezler» (12/21).

(İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu: 115, 124)

DR. ALİ ŞERİATİ'NİN GÖRÜŞÜ

Adem'in yaratılışı kıssasında, dinlere özgü insancıllık anlaşılabilir. Bir tarafta insanın toprakla (tabiat) akrabalığı, diğer taraftan insanın İlâhî Ruh ile (tabiata ve evrene hükmeden yaratıcı kudret... Sonsuz ilim ve küllî irade...) akrabalığı... Varlık iradesi karşısında insanın sorumluluğu, diyalektik hareketi, çelişik fıtratı ve Allah'ın yeryüzündeki tecellisi... Yani insana özgü bilgi, seçme ve yapıcılık...

Adem'in çocuklarının kıssasından ise yeryüzünde insan yaşamındaki ilk çelişki ve savaş anlaşılır. Yani Habil ile Kabil kıssasından tarih felsefesi istinbat edilebilir. Kabil; bir «cinsi sorun» yüzünden kardeşi Habil'in evleneceği kendi kızkardeşinin güzelliğine olan aşkı yüzünden kardeşe ilk ihaneti, ilk adam öldürmeği, kin ve isyanı, babaya karşı ilk başkaldırıyı ve Allah'a karşı ilk günahı gerçekleştirmiş ve işlemiştir. Adem'in kızlarından en güzeli, Habil'in evleneceği gelin adayı olunca Kabil kabûl etmez. Adem, davayı Allah'a bırakarak der ki:

«Her biriniz, Allah için bir kurban seçeceksiniz. Hanginizin kurbanı kabul edilse o, Allah'ın hükmünün göstergesidir ve diğeri buna boyun eğecek ve teslim olacaktır.»

İki kardeş de kabul ederler. Hâbil, sürü sahibiydi. Sürüsü arasından en genç, en değerli, en besili olan kızıl devesini Allah için seçti. Kabil, çiftçiydi. Tarlasından dökülmüş bir deste sarı başağı kurban yerine getirdi. Hem kimsenin hakkını istemediği, hem de imanı yolunda malını düşünmeksizin sahip olduğu şeyin en kıymetli ve en azizini seçerek Rabbine kurban ettiği için Habil'in kurbanı kabul edildi.

Kabil, buna rağmen teslim olmadı. Kendi kazancına olmadığı için Allah'ın hükmüne karşı çıktı ve tehdit ile tecavüzünü sürdürdü. Habil dedi ki:

«Yemin olsun ki beni öldürmek için elini bana uzatsan ben seni öldürmek için elimi sana kaldırıcı değilim. Çünkü ben Alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. (El-Maide/28)

Fakat Kabil, dellenmişti. Habil'i çöle götürdü ve onu gizlice öldürdü. Böylece ilk insan kanı, insan eliyle toprağa döküldü.

Bu kıssa, çoğunlukla böyle nakledilir. Ve bu kıssa tarihi bir olay olarak anlatılır. İki kardeşin çatışmasını Kabil'in kötü tiyneti ile hevesine Habil'in ise iyilik fıtratına bağlarlar. Oysa ki her ikisinin de aynı ana-babadan doğmuş, aynı çevre tarafından eğitilmişlerdi. Henüz farklı çevreler oluşmadığı gibi toplum da oluşmadığından eğitimde

de farklılıklar yoktu. Bu kıssanın mantıkî tahliline ve bilimsel analizine yönelenler, bu kıssadan şu aslı istinbat etmek istemektedirler: Cinsi sapıklıklar, heva ve hevesler, cinayet ve günahın temel nedenidir. Tarihte ilk dökülen kan, şehvetin eseriydi.

Bu, doğru olmakla birlikte şu soru da cevapsız kalmaktadır: Niçin Kabil, şehvetin avı olmuştur? Habil'in de güçlü elleri olmasına rağmen, kardeş kanı dökmeğe, ihanet ve günaha niçin yönelmemiştir? Bu zıt iki kardeş, cevher olarak birdir. Ana-baba bir, eğitim ortamları bir doğal çevreleri, bir terbiye ekolleri bir ve deneyimleri de birdir. Peki bu karakter, yaratılış ve tavır çelişkisi nereden kaynaklanmaktadır? Bilimsel bir yaklaşımla bu iki farklı karaktere yönelmeli ve ortak olmayan faktörün ne olduğu araştırılmalıdır.

Bu araştırmada görüyoruz ki, kıssada ortak olmayan faktör; iş türleri, ekonomik konum ve uğraşlarıdır. Biri çoban, diğeri çiftçi... Bu ayrım, üzerinde çok düşünülmeye değer bir ayrımdır.

Çoban insan? Yani ne?..

Çadır yaşamının, kabilenin, ibtidai insanın varolduğu çağ, yani mülkiyetin henüz ortaya çıkmadığı bir dönem... İnsanların el ele, topluca doğanın eteğinde, özgürce yaşadıkları ve genel doğa sofrasından yedikleri bir dönem... Üretim sistemi, orman, ırmak ve deniz avıydı. Üretim kaynağı, cömert ve bâkir doğaydı. Doğal olarak tabiat ürünlerinden başka (balık, hayvan, meyva) bir şey üzerinde mülkiyet yoktu. Yani üretim kaynağı, bir bireyin tekelinde olup diğerinin mahrumiyeti sözkonusu değildi. Toplum ise bireylere ayrılıyordu. Sınıflara değil... Ekonomik sınıflar, mülki-

yet temeli üzerinde oluşmaktadır. Üretim kaynaklarına göre mülkiyet veya tekelleştirme, üretim kaynaklarının sınırlı hale geldiği zamanda oluşmuştur. Ekonomik üretim biçimi de av ve ehlileştirilmişlere çobanlık biçiminden çiftçilik şekline dönüşmüştür. Ekilebilecek topraklar sınırlıdır. Irmaklar, denizler, orman ve çöller gibi sınırsız, ihtiyaçtan fazla ve herkesin faydasına açık değildi. Avcı üretim aşamasında, orman ve denizlerde evcilleştirme zamanında üretim; üretken bireyin gücüyle sınırlıydı. Tarladaki çiftçilik üretimi döneminde ise üretim; üretim kaynağının genişliğiyle sınırlıdır. Doğadaki üretim aşamasında birey gücünü geliştirmeye çabalarken, çiftçilik aşamasında ise, üretim kaynağını geliştirme çabasına girmektedir. Ekilebilir sınırlı toprak, sayısız bireylerin istifadesinde olamaz. Belki birinin payına bir şeyler düşerken değeri paysız kalır. İşte mülkiyetin biri mahrum, diğeri sahip diye iki sınıf oluşturması bundandır. Bireylerden oluşan toplum, böylece iki sınıftan oluşan bir topluma dönüşmüştür. Peki bu pay sahibi olmak veya mahrum olmayı belirleyen faktör nedir? Zor-güç!.. Henüz, ne farklı felsefi bilimsel ve ırksal eğilimler var, ne ekonomik ve hukukî belgeler var ve ne de sonraları «zor» simasına bağlanan değişik boyutlardaki şeyler var. Bu şeyler ise güçlülerin yüzüne mahrumlar görmesin diye çekilen perde ve halâ var olan kuşkulara neden olan bir engel... Orman ve deniz avcılığında diğerlerinden daha başarılı olanlar, ekilebilir sınırlı toprakları gasbeden ve zorbalaşanlardır. Ele geçirdikleri toprakların etrafına sınırlar çekerek tekeller oluşturdular. Diğerleri de bu sınırların dışına itildiler! Mülkiyet hak olmasına rağmen her-

kes kendini hakkıyla kayıtlamadığı gibi mümkün ve varolan en fazla payı ele geçirmeye çabalardı, gerekli ve makul olan payla yetinmedi. Toprakların ihtiyaç, imkân ve idare edilebilecekten (kendine geçim için yetecekten) daha fazlasıyla zorba grubun eline geçmesi ve zayıf grubun ellerinin de boş kalması da bundandır. Artık özgür bireyler toplumcu, yaygın ve sınırsız doğada hareket edemiyor, yiyeceğini her yerde arayamıyordu. İskan başlamıştır. Su ve topraklar üzerine sınırlar çekilmiş ve herkesin azık kaynağı olan tarlalar sınırlar altına alınmıştır. Mülk sahipleri, kendi bireysel güç ve ihtiyaçlarından fazla toprağı ellerinde tuttukları için işçiye muhtaçtırlar. İşçi de elinde toprağı olmadığı için azığa ve işe muhtaçtır. Bu iki ihtiyaç, bu iki sınıf arasındaki ilişkiyi belirler. Yeni bir belirti: Azığa muhtaç topraksız insanın, toprak sahibi ve azık kaynağı tekelinde tutan tarafından satın alınışı... Sınıflı toplum. Kölelik. Güdenler. Soylular-Halk, egemen-mahkum, özgür-köle, bey-hizmetçi, fazilet sahibi-faziletsiz, temiz-necis üstün ırk-adi ırk... Yüce, manevî ve ruhî erginlik, sanat, düşünce ve kültürel fazilet sahipleri, toplumdaki adi, çirkin ve pis işleri yapanlar...

Habil hayvancılık yapardı. Yani özgürlüğün ve topraktan bağımsızlığın insanı. Yani sınıfsız toplumun insanı. Büyük doğanın kendisinde çalışanların malı olduğu dönemin ilk insanı... Kabil çiftçidir. Yani iskan ve toprakta bağımlılık aşamasının insanı... Sınıflı toplumun insanı. Bireyin bireyi sömürmesi, bireysel mülkiyet ve insanın insana egemenleşmesi döneminin insanı. Meyveyle dolu büyük bir bağdan özgürce yiyen çocuklar doğayla çatışma halindedirler. Her birinin diğeriyle

ilişkisi; kardeşlik, eşitlik, barış ve çıkarlarda ortaklıktan başka bir ilişki değildir. Fakat bunlar bir sofranın başına oturdukları zaman doğayla olan çatışma yön değiştirir ve yerini birbiriyle olan çatışmaya bırakır. Mal toplama yolunda; manevi ideal ve faziletlerin yağmalanması, güce eğilim, hırs, arttırma isteği, paraya tapıcılık, maddecilik, hile, yalan, zorbalık, gasb sömürü, cinayet, kin, savaş, insanı sömürme, kölelik sömürgecilik, sultacılık egemenlik peşpeşe gelir. Habil, insanî eşitliğin, adalet ve ortak katılımın sembolü. Kabil, zorbalığın, sömürünün, sömürgeciliğin sembolü. İnsanların ilişkilerinde etkin bir tefsir gücü taşıyan faktörlerden biri olan cinsel içgüdünün Habil ile Kabil arasındaki ilişkide varolduğu doğrudur. Fakat ahlakın adileşmesinin, çıkarcılığın, kudurmanın, kendini beğenmenin ve çöküşün temel altyapısı başkadır. Bu noktada söylenmesi gereken bir şey daha var: Cinsel içgüdü bu iki kardeşte eşittir ama, yalnız Kabil'i cinayete sürüklemiştir. Öte yandan Habil'in cinsel yönden ayıplı olduğunu, iktidarsız olduğunu gösteren hiçbir delil ve bulgu olmamasına rağmen cinayet hastalığından arındı, şeref, barış, sevgi ve imanını gözetti. Kabil ise, varlığına iman ettiği Allah'a ihanet etti, karşı geldi. Çoban Habil'in, çiftçi Kabil tarafından öldürülüşü, insanlığın düşman ve çelişik iki kutba ayrılmasının başlangıcı...

İnsan; Habil'in sevgi, iman, barış ve adalet anlayışının ölüşü, Kabil'in zulüm, zorbalık, düşmanlık ve imtiyazının egemenleşmesiyle kendi tarihine girmiş oluyor. Değişik her aşamada, imtiyazlı sistemi, sınıfsal çelişkiyi kollamakta olan bir tarih... Kabil, Habil'i öldürür. Zorba ve mallı sınıf,

mahrum, güçsüz ve mülksüz sınıfın yazgısına egemenleşir. Böylece Kabili sistem, tarihe ve insanlığa egemen olur. Bireysel çıkar, toplumsal faydaya galip gelir. Hepsi Kabilî ruhun tecellileri olan cinsî, siyasî ve ekonomik bencillikler toplumuna egemen sistemin ruhu olur. Cinsi bencillikten kastım, başkasının namusuna ırzına gözdikmek, saldırmak ve bu konuda da zorbalaşmaktır. Siyasî ve ekonomik bencillik de böyle... Tarihe «Hazine-servet» esprisini yerleştiren Kabilî ruhtur. Tıpkı, malik olan, Sultan olan, haram işleyen, hoca olan (Bel'am) ve kan döken Kabilî ruh olduğu gibi. Tekelci ve bencil ruh... Herşeye sahip olma ve herkesi mahrum bırakma tutkusu...

Böyle bir sistemi korumak Macyawel'in de deyimiyle «salt kurt olmakla mümkün değildir. Tilki de olmak gerekir.» Kurt olmak yani para ve kılıca dayanmaktır. Tilki olmak yani kullanacağı dine dayanmak. Bugün ise bir ideolojiye dayanmak. Yani sanat, edebiyat, şiir, felsefe ve bilimden yardım istemek.

Kılıç, Para, Din!

Bu üçü, bir sınıfın çehresidir, tarihe egemen olagelmiş sınıfın. Ben öyle sanıyorum ki, «teslis» de bu özgün teslis zihninin bir yansımasıdır. Teslise göre: İlah birdir, bir zattır, bir asl, bir güçtür, fakat üç ayrı simada... Sınıfsal teslisin yansıması... Egemen sınıf birdir, bir şahsiyet, bir asl, bir güç ve bir ocaktır fakat, üç değişik çehrede: Güç, para, din! Yunan'da Zagre üç çehreli bir tanrıdır. Hindistan'da Yusna da üç çehrelidir. Nihayet Roma'da Meryem'in oğlu İsa, üç çehreli bir

Tanrı (ilah) olmuş: Baba-oğul-Ruh-ul-Kuds. üçü birdir, biri de üç! Bu inanç, bilim, mantık ve felsefe açısından tasavvur edilemez ve kabul edilmez ve de batıldır. Fakat biz kötü anlıyoruz, sanıyoruz ki söz evrenin sahibi, yaratıcısı, hakimi olan Allah etrafındadır. Hangi Peygamber veya beyin bir olan Allah'ın üç çehre sahibi olduğunu söylemiş ki biz bu sözün mantığını reddetmeğe yöneliyoruz? Söz, Kabilî sınıf çevresindedir. Birdir ve üçtür, aynı zamanda üçtür ve birdir. Üç çehreye yansıyan bir ilah! Ne kadar da doğru! Üç çehreye yansıyan bir sınıf! Politik çehre, ekonomik çehre ve dinî çehre. Dizginci, sermayeci ve dinci! Üç tanenin bir, bir tanenin üç olduğunu görmüyor musunuz? Katolik mantığın ne kadar titiz ve doğru olduğunu görmüyor musunuz? Bu üç çehre sürekli bir gövde de, Kabilî ruhta, tarih ve topluma egemen olmuştur. İbrahimî dinde, yani vahye dayalı dinde, özellikle de Kur'an'da, egemen sınıfın bu üç boyutu, bu Kabilî teslis, üç «şahsiyette» gösterilmişti: Firavun, Karun, Bavra oğlu Bel'am!

Çoban Peygamberlerin keskin mücadeleleri, titizlikle bu üç boyut tek bedenli çehreye yönelmiştir. Bu peygamberlerin geçmişini ve hareketlerini okuduğumuzda bu üç cephenin onlara karşı durduklarını ve bütün güçleriyle, Peygamberlerin hareketini çökertmeğe yöneldiklerini görüyoruz.

Mele, Mütrefin ve Ruhban!

Mele; gözlerini kapatırcasına yağlı ve besili olanlar. Ensesi kalın, göbeği büyük hantallar. Gücü elinde bulunduran zorbalar!

Mütrefin: Mağrur ve gösterişli insanlar. Servete dayalı bir gösteriş ifadesi. Erkek hindi gibi halkın arasında kabirarak yürüyenler. Servetleri kendilerini her tür sorumluluktan beraat ettirenler!

Ruhban: Tapınak efendileri, din ruhanîleri. Diğer ikisinin ve kendinin çıkarına dini kullananlar!

Fakat dinler hakkındaki yargı, ideolojiler hakkındaki küllî yargılar ölçüsüyle doğru değildir. Önce hangi dinden sözettiğimizi belirlemeli, sonra o dinin sosyal motifi, yönü ve sınıfsal mesajını yargılamalıyız.

Din ve tarih sosyolojisi bana şunu göstermiştir: Egemen dinî ve felsefî sistemler, insanların sosyal sistemlerinin ve yaşam biçimlerinin bir yansıması olmuştur. Toplumsal ve sosyal «statüko» din biçiminde açıklanmıştır. Gerçekte egemen dinin inanç örgüsü, sosyal ve maddî sistemin belirlediği olmuştur. Asumanî (Göksel) ve lahutî inançlar, yersel (Arî) ve rizikî olguların biçimlenmişi ve tasviri olmuştur.

Eski astronomî bağımlı bir çemberdir. «Dünya yuvarlağı merkezine bağlı birkaç gök tabakasını kapsar. Gök sabit bir tabakalar sistemidir. Her tabaka, kendinden bir üst akla tabi ve bir alt aklın üstündedir. Bütün tabakalar ise; en üst tabakaya (Felekül eflak) ve onu düzenleyen akıllar aklı veya küllî akla tabidir.» Bu astronomik şekil, sınıfsal sistemin, bağımlı toplumun bu sistem etrafındaki hareketlerinin kopyasıdır. (Öze Dönüş Sh. 355-365)

İÇİNDEKİLER